

T A R T A L O M

▶	3	KISS JUDIT ÁGNES	
		[az anyák], Az utolsó rap, [Mikor először sírni láttam anyát...]	(versek)
▶	5	NAGY MIHÁLY TIBOR	
		Nagy László ébresztése, a jó francoishoz, a téli, szonett-paródia	(versek)
▶	8	OLÁH ANDRÁS	
		sehogysem, akartalak, szimulán	(versek)
▶	10	MARKÓ BÉLA	
		Perspektíva, De ki?, Azóta is, Amit ígértél, Egy vacsora maradékai	(versek)
▶	13	ORAVECZ IMRE	
		Kaliforniai fürj	(regényrészlet)
▶	18	JÓNÁS TAMÁS	
		Ima, Falfordulás, Tél	(versek)
▶	20	MAGYARI BARNA	
		A fojtogató párna, Csöndből pazarló, Egy, Huzatban	(esszé)
▶	22	SIMEK VALÉRIA	
		Álmatlanság, A föld színei, Megtartó hűség	(versek)
▶	25	FECSKE CSABA	
		A domb, Mielőtt, Nehogy	(versek)
▶	27	SARUSI MIHÁLY	
		A csabai Szajján – Nyakkendős Valah, Gyerünk a Bahama szigetekre, Mózna hlopci	(elbeszélések)
▶	33	TURCZI ISTVÁN	
		Hazártnak rendületlenül, Rács és ablak, Lélekmetsző Jack, Azutánia	(versek)
▶	35	TAMÁS TÍMEA	
		Souvenir, talan, szikár	(versek)
▶	38	K. KABAI LÓRÁNT	
		elvesztett országút, újhold, holdkór	(versek)
▶	40	KÜRTI LÁSZLÓ	
		Magyar kiejtéssel, Teaékszer, Műterem testhatáron	(versek)
▶	42	BARTUS GYULA	
		Küldetés	(versek)
▶	47	SZENTI ERNŐ	
		Biztosra ment, Megyek már, Morális szike, Újult erővel	(versek)
▶	49	NAGY KATALIN ERZSÉBET	
		Kocka, Csak tömbökben esőzuhogás, Örökké	(versek)

51

MOLNÁR LAJOS

A múlt kérdése, Mikor napfény voltál, Új harcos, Meggyzüret, Reggeli, Két helyen vagy, Most álmodsz meg (versek)

55

SZÁLINGER BALÁZS

Városépítők (vers)

MŰHELY

57

FARKAS JENŐ

A román irodalomról magyar szemmel (tanulmány)

64

BALÁZS IMRE JÓZSEF

Útban Bábel felé – Kosztolányi Dezső román nyelvű recepciójáról (tanulmány)

67

PAPP ÁGNES KLÁRA

A csirkepaprikás-elmélettől a töltöttkáposzta-modellig – A kisebbségi irodalom újraértelmezési lehetőségei a posztkoloniális kritika tükrében (tanulmány)

***

74

GRIN IGOR

Kunkovác László köszöntése (esszé)

77

SZILÁGYI ANDRÁS

Korlátozott képi racionalitás – Végh András vizuális szellemterében (esszé)

SZÍNHÁZ

81

DARVASI FERENC – ELEK TIBOR

DESZKA Fesztivál 2010 – Kortárs magyar dráma és színház 2009 (tanulmány)

88

HANTI KRISZTINA

Női univerzum női nézőpontból („szeretetévalamivel”) – Tóth Erzsébet: Kőrözsa betonszív (Csokonai Színház) (tanulmány)

90

MÉSZÁROS CSILLA

A bohócok hajója vitorlát bont – Hobó: Circus Hungaricus (Békés Megyei Jókai Színház-Csokonai Színház) (kritika)

FIGYELŐ

93

KRUPP JÓZSEF

Irgalmasvérnő újabb üzenetei – Kiss Judit Ágnes: Üdvtörténeti lexikon (kritika)

96

PÉCSI GYÖRGYI

Birkózás az „anyaggal” – Szálinger Balázs: M1/M7 (kritika)

99

KISS LÁSZLÓ

Variációk őszre – Fecske Csaba: Visszalopott idő (kritika)

101

KONCZ TAMÁS

Írók a lecsóban – Cserna-Szabó András: Mérgezett hajtűk (kritika)

103

SZÁNTÓ MAGDOLNA

„Utazzunk el messze, ahol / önmagára figyel minden út;” – Balázs Imre József: Fogak nyoma (kritika)

106

LOVÁSZ ANDREA

A verselés gyönyörűsége – Balázs Imre József: Hanna-hinta; Markó Béla: Balázs kertje; Lackfi János: A részeg elefánt (kritika)

[az anyák]
 ez anyák nem kelnek meg
 nekik nőiknek
 nekik társak vannak
 egy ideig
 az odajön megkérdezik
 mit először a bolha nekik
 ezeken dolgozni
 pár anyán kívülre került
 egy hiba többre is
 most már azért vannak
 nekik nőiknek
 tudják
 kezük ügyét

Az utolsó rap

Hányszor álmodom még a halálod,
hányszor álmodom még?

Ugyanaz a szcena, de más a díszlet,
hányszor álmodom, nem azt, hogy véged,
hányszor álmodlak úgy, ahogy készülsz,
fekszel vagy járkálsz, vagy az ágy szélén ülsz,
tanácsokat osztogatsz és rendelkezel,
hogyan mit tegyünk, amikor már nem leszel.

Pedig igazából nem úgy volt, de éjszaka az álom
valamit mindig korrigál a valóságon.
Tudom, szégyelled, hogy féltél, de az ember ilyen fajta,
jól csináltad, hidd el, nincs mit javítani rajta.
Hogy mindjárt meghalsz, mért kell minden éjjel újra látnom?
Hogy kevésbé fájjon, vagy hogy még jobban fájjon?

Szeretlek, anya, tudod jól, csak kicsit sokat ittam,
kérek, ne gyere többet vissza az álmaimban!

[Mikor először sírni láttam anyát...]

Mikor először sírni láttam
anyát, majdnem ötéves voltam.
Nagy László halt meg, őt siratta
„Szegény, ilyen fiatal korban!” –
sóhajtott nagy elgyötörtén.
(Pedig öreg volt. Elmúlt ötven.)

Anya aznap már nem szólt hozzám,
az is lehet, hogy nem vett észre.
Estig csak ült a telefontól,
s egy levél vitaminról tépte
fecninként le a fóliát.
Nem is emlékszem innen másra,
csak arra a tépdese kézre,
s hogy sem előtte, sem utána
semmi nem rémített meg úgy,
mint akkor és ott anya gyásza,

aztán harmincéves koromig
nem bírtam Nagy László verseit.

NAGY MIHÁLY TIBOR ◀

Nagy László ébresztése

térzene fényből virradat
izgalma lombot borzol
csillag röppen a fojtott
várakozású tóból
haj rege
rajt
villog a pengés pázsit
megtorpának a mének
Lászlóhoz fordul minden
dobbanna szét az ének
haj rege
rajt
ó de a csönd a fegyelme
föl nem oldódhat többé
hallgatása a végső
tömörült fekete gömbbé
haj rege
rajt
végzete babilonnak
reteszeldött szájba
telepe döglött sejtnek
játshi mosolyadárka
haj rege
rajt

MÉGIS BAJNOKA SZÍVNEK FÖLSZÁLL ÉNEKI VÉRTBEN
ÜSTÖKÖS OSTORT FORGAT LÉPTET SUGARAS MÉNEN
KÖDÖKET CSILLAG VÉGETT RENDEZ TÖMÖRÍT SZÉPEN
LÁSZLÓ RAGYOGÁST ÉBRESZT SZÍVÜNK VAK TÜKÖRÉBEN
HAJ REGE REGE RAJT

Irányok

szétszakadt utak keresnek
a változásban változatlanul
fölöttem hajnal hűvös fénye reszket
még tündököl de máris megvakul

én úgy vagyok mindenha ébredéssel
az új napok akár a régiak

még nap lobog de rám szakad az éjjel
a születés a halált érzi meg

ha megtaláltam volna sorsomat
kire akadtam volna életemben
terád talán de már sehol se vagy
s fájdalmaim magamnak én szereztem

feszül a homlokom üres tereknek
irányok szétszakadt utak keresnek

a jó francoishoz

alkonyi színek orgonája
ragyog a törtes téren át
dereng a kocsmá gyűrt álma
idézve téged jó francois
hagyatékom mely méri az alkonyt
lány jambusokba fogva a bűnt
angyalok fals kara dicsérjen villon
tavalyi hóként lám tovatűnsz

kalózhajó királyi fregatt
röpíti éles északi szél
nem bámulod már édes alak
a gyilkos csönd a szívedig ér
pénztelenül a pénzt ami megront
lakomát nem látsz rekesztve kint
angyalok fals kara dicsérjen villon
tavalyi hóként lám tovatűnsz

szétfolyt hajnalok csillagbora
hold és nap tüze tört kehelyben
nem rúgsz be francois többé soha
ácsorogsz józanul fönn a mennyben
fejed lehajtod volt ahogy volt
nem tántorodva méred az űrt
angyalok fals kara dicsérjen villon
tavalyi hóként lám tovatűnsz

a költők és egyéb földi-égi
lobogó dobogó lélegzetű
érzékeny lelkű nő és férfi
könnye önti sírod nő hát a fű

sorsod harangja repedten sírjon
a téren amelyre alkony hűlt
angyalok fals kara dicsérjen villon
tavalyi hóként lám tovatűnsz

a téli

erdő alkonyatba metszett
vörös tűzében vaksötéten ég
kisírt szemedből megszökött szerelmed
meg nem találsz újra semmiképp

a titkaid ha addig kibeszéled
de lényegedről nem lehet szavad
az éjszaka ha utolérne téged
árnyékban oldozod föl önmagad

energiád rejtőző gyökerek
magukba szívják lassan elnyelik
a vállaidra hulló pelyheket
így hordozod egészen reggelig

s a céltalan időben célhoz érsz
és jó lesz a te is ha mit se kérsz

szonett-paródia

az ég alatt elalkonyíttatik
és ég a lant amelyen íme játszol
a napsugár mint fél konyak amit
úgy általában szívesen piázol

milyennek látszom én milyen vagyok
több lényeges dologra képtelen
a szívügyekkel jobb ha felhagyok
legyél te mással és ne énvelem

ez a tizennégy lüktető sorocska
lélegzetünkkel hogyha összelobban
habár lehet hogy tűzruhája ócska
de újra fölrepül ha földre pottyán

s ha nem fizet lovin a befutó
jó lesz a laptól néhány *forint*

sehogy sem

nem bíztam soha sem magamban sem másban
vacogtam örökös hideglelés lázban
volt-álmaink kertjét benőtte a gaz
a hamisra mondták nekem hogy igaz

az utat amin szöktem elfedte a hó
csak ne lettem volna oly nagyon mohó
arcod vékonyka üvegje megrepedt
elfogytak kezedből mind a fegyverek

cipelsz magaddal vonszolsz tovább mégis
mintha számodra én volnék a fétis
nincs érdemem sem éltem sem halálom
benned magamat sehogy se találom

akartalak

*„tüzet szeretnék rakni csontjaidban”
(Kiss Judit Ágnes)*

kegyetlen fikció voltál már akkor is
amikor katalógusomba fölvettelek
azóta sokszor osontunk végig a
gyilkos vitákkal telepített aknamezőkön...

ha új életre kelnék már nem szeretnék
olyan szemérmetlenül csak bámulnálak
hogy fájjon... és amikor minden segélyhívó
foglalt: álmodnék neked valami szennyestet

szimultán

szimultánt játszott velünk az ősz
vesztésre álltunk mind a ketten
didergő reggel volt
magányosan pislogott a nap
riadt telefon csörrent – időzavar –
mire odaértem EKG-görbékre
zsugorodott benned az élet
a mentő szirénája gyáván vijjogott
egy félénk hordágyba kapaszkodtál:
az infúzió még visszatartott
de szemedből már elszökött a fény

Gyűlés a cigánysoron (Békés, 1965)

Perspektíva

Fehér szikrák a fekete zománcon,
ennyi csupán az éjszakai ég,
nincs benne mélység, és nincs messzeség,
s csak annyit érek, amennyinek látszom,

akár a lomb a földön szétterítve,
színek, formák, foltok és hézagok,
mert én is inkább csak egy kép vagyok,
külön-külön figyelek részeimre,

semmi semmihez nem illeszkedik,
nem rakják össze, és szét sem szedik
a pléhkrisztust a bumfordi kereszten,

csak megfestik, mert így a fájdalom
derűsebb s tartósabb, az ablakon
kinézve látom: leperreg a testem.

De ki?

Illeszkedés nélkül nincs széthullás,
és csodálkozás nélkül nincs tudás,
és hűség nélkül nincsen árulás,
és Jézus nélkül nem lenne Júdás,

kicsoda hív most létre kicsodát?
Ki készíti kinek a Golgotát?
Harminc ezüstért eladja magát?
De ki? Nem az-e, aki megbocsát?

Jézus lehetne Júdás is talán?
S a forгатókönyv Isten asztalán
csupa kihúzás, csupa tintafolt,

alig látni, hogy végül is mi volt,
ki volt a szándék? A halál közös,
s az Úr zseniális, de közönyös?

Azóta is

Akkor már rosszul látott a vértől,
s akár az írás, egymásba futott
a sok-sok ember, és már alkudott
volna talán, de a zuhogó fénytől

a szája teljesen kiszáradt, érdes,
megégett bőre itt-ott kirepedt,
szólni akart, valaki nevetett,
a tüske szúrta, hozzátapadt fejéhez

a lucskos haj, szavazatok reám,
motyogta, és azóta is motyogja,
s leroskad a húgyos-sáros mocsokba,

hogy hívnak, kérdik, s a maga során
kétségbeesve felnéz Jézus, tátog:
Hát Barabbás! Barabbást válasszátok!

Amit ígértél

Nem több, s nem kevesebb, mint egy betartott,
vagyis komolyra fordult fogadás
közted és a kételkedő Tamás,
s még azelőtt egy pitiáner zsarnok

s Pilátus, majd Pilátus és az izzadt,
mocskos, elégedetlen nép között,
s az is, amit elébb Júdás kötött
a főpapokkal, s tanítványaidnak

tett ígéreted, hogy feltámadás,
tehát kereszthalál is lesz, csupa
rossz, azt is mondhatnám, buta

fogadkozás, se visszatáncolás,
se szószegés, mind arra várt pedig,
hogyan gondold magad reggelig.

Egy vacsora maradékai

Mert télen csupa porcelán a kertünk,
s akár Kínában, már csak rajza van,
nagy, fehér pelyhek hullnak hangtalan,
illata, színe, íze, minden eltűnt,

fehér fehérhez ér már, csend a csendhez,
hatalmas tányért öblöget a nap,
sugarak siklanak, sikoltanak,
és üres csészét szorítok szívemhez,

formák vesznek körül csak, semmi más,
és nincsen áruló, csak árulás,
ahogy találkozik a fény a fényel,

ikrásan megtörik a porcelán,
s nem lel hibát kihűlő Krisztusán
a bátor Júdás és a gyáva Péter.

Életsház (Mártély, 1981)

Kaliforniai fürj

– regényrészlet –

32

István és Gábor egy-egy kisebbfajta bőrönddel a kezében a mondott napon hajnali öt óra előtt tíz perccel megjelent az Union Oil épülete előtt. Lévén, éppen hétfő, mikor is mindenkit ki kellett szállítani a munkahelyére, két nyitott teherautó várakozott a járda mellett. Azért csak kettő és nem több, mert a cég akkor már fúrásainak zömét északabbra, a szomszédos Santa Barbara megyében, a nem sokkal azelőtt felfedezett lompoci, Santa Maria-i olajmezőkhöz végeztette. Ebből kifolyólag már kevesebb embert foglalkoztatott a környéken, és azokat sem kellett mind utaztatni, hiszen jó páran állandó jelleggel a helyszínen, a tornyoknál laktak.

A teherautókat még üresen találták. Megkérdezték az egyik, ajtónélküli vezetőfülkében ülő sofőrjét, melyik megy Hopper Canyonba, mire az a mögötte álló, másik teherautóra mutatott. Ahhoz mentek, és a lelógó fémhágcsón felkapaszkodtak a platóra. Hamarosan mások is csatlakoztak hozzájuk, és mire öt óra lett, megteltek a padok. Az emberek köszöntek egymásnak, így nekik is, de ettől eltekintve nem beszéltek. A gyér utcai világítás mellett nem lehetett jól látni, de Istvánék egyet teljes bizonyossággal meg tudtak állapítani: mindenki nagy, széles karimájú kalapot visel.

A kihalt Main Street a Telegraph Roadba torkollott, az pedig kivitt a városból, mert az már az országút volt. Az utolsó házakat elhagyva a jármű felgyorsított, és felerősödött a menetszél. Istvánék háttal ültek a menetiránynak, és bár nem fáztak, ösztönösen felhajtották a kabátgallérjukat és behúzták a nyakukat. Holdtalan volt az éjszaka, így a sötétben elmaradó tájból mit sem láttak. A vasútvonalat is csak azért észlelték, mert itt-ott világítottak a szemaforok, és az országút többször is keresztezte a síneket. Fillmore-ban már volt némi forgalom, mikor áthúztak rajta. Utána még jó darabig mentek, aztán egyszer csak letértek az országútról, és a lelassult tempóból és a zötykölődésből ítélve, valami földúton haladtak tovább. Aztán megint csökkent a sebesség, még erősebb lett a zötykölődés, és sűrűn kanyarodtak jobbra-balra, mintha akadályokat kerülgetnének. István felállt, megfordult és előrenézett, a menetirányba. A fényszórók fényénél azt látta, hogy egy kopár völgyfenéken vánszorognak előre. A völgy a Hopper Canyon volt. A másik autó eltűnt előlük, feltehetően továbbment az országúton.

Egyszer csak kissé távolabb egy kivilágított torony vált láthatóvá előttük. Fúrótorony volt. Mikor odaértek, megálltak. A motort le sem állítva a sofőr hátrakiáltott egy számot, mire ketten leszálltak közülük. Aztán folytatták útjukat. Ez a jelenet más-más számmal még négyszer ismétlődött, még négy tornyot érintettek, mialatt emelkedett a völgyfenék, és egyre feljebb hágtak. A hatodik torony közelébe érve István a maga számát hallotta. Megszorította Gábor vállát, és lemászott. Rajta kívül még ketten kászálódtak le, utána az auto továbbment. Kisé odébb egy kalyiba, kis faház állt, amelynek tornácán villany égett. A másik kettő arra vette az irányt. István követte őket. Mikor mindhárman odaértek, bemutatkoztak egymásnak. Az egyik Bob Robbins fúrómester volt – István olyan ötven körülnek nézte –, a másik – vele egykorúnak látszott – Dick Sharp élező. A kalyibának egy szobája volt három ágygal. Megmutatták neki, melyik lesz az ágya, a szekrénye, meg egyáltalán mi hol van. Aztán átöltöztek – István abban a ruhában maradt, amelyben jött –, és a toronyhoz indultak, amely valamivel feljebb volt, az oldalban.

Némi kerülővel út vitt oda, de ők a meredek gyalogösvényen mentek fel. Műszakkezdésig, 6 óráig még volt némi idő. István megállt egy helyen, és körülnézett. Már pirkadt, és lehetett látni, hogy a Hopper Canyon egy hosszú, szűk völgy, amelyet meredek hegyoldalak fognak közre. A völgyfenéken itt-ott fák sötétlettek, de feljebb egy bizonyos magasságon túl csak elvétve akadt fa, utána meg már csak bokrok váltakoztak nagy kiterjedésű,

kopár meredélyekkel fel egészen a távoli tetőig, amelyek érintkezni látszottak a még szürke éggel. Vissza-irányította a tekintetét a völgyfenékre, a canyon folytatására, amerre a teherautó a többiekkel, így Gáborral is elment. A tornyuktól nem messze egy másik torony emelkedett, és azon túl megint egy másik, aztán távolabb még hármát számolt meg, egymástól nagyjából egyenlő távolságra, szinte egy vonalban a többivel, a növekvő magassághoz igazodva, lépcsőzetesen mind feljebb. Az utolsó torony már olyan messze volt, hogy inkább csak hunyorgó fénye jelezte, hogy ott van.

Mikor felértek a toronyhoz, Bob kérdezett valamit a távozni készülő éjjeliőrtől, aztán körbejárt, megnézte, hogy a helyén, rendben van-e minden. Még a toronyra is felment, de legtűzetesebben a tengelyek, hajtószíjak, kötelek állapotát ellenőrizte. Mire végzett, az eget gyöngyházzsínűre változtatva a nap is felkelt, már szinte teljesen kivilágosodott. Az éjjeliőr jóval érkezésük előtt begyújtotta és felfűtötte a gőzgép kazánját. Istvánnak tartott bevezetője után Dick odament a masinához, és megnézte, megvan-e a szükséges nyomás. Megvolt. Intett az immár a fúrólyuk mellett álló Bobnak, és ráeresztette a gőzt a tolattyúra. Bob állított az igazítóbilincsen, majd az órájára pillantott, és a hosszú váltórúddal pontban hatkor üresből hajtásba kapcsolta a gőzgépet. Aztán kezét a fúrókötéllal együtt mozgásba jött igazítóbilincsré téve elfoglalta helyét magas, hokedliszerű üldölkö-matosságán, amelyre inkább támaszkodott, semmint ült rajta, mert fél farát ráhelyezte ugyan, és egyik lábát a keresztvevőre nyugtatta, de a másikat lenyújtotta a padlózatra, mintha állna.

A toronytól távolabb volt egy félhajas, nyitott kovácsműhely. Ez volt Dick birodalma. Miután megkezdődött a fűrés, István oda követte őt. Tűzet raktak a kohóban, és egy kézi csörlővel beemelték az élezésre váró, súlyos vésők egyikét, amely élezés többnyire nem is élezés volt, hanem kovácsolással formálás. István kezelte a fűjtatót, és olykor fordítottak a vésőn. Mikor rendesen izzásba jött a feje, kivették a tűzből, az üllőre illesztették, és Dick addig verte kalapáccsal, míg az el nem nyerte kívánt alakját és hajlásszögét. Mikor ezzel megvoltak, a közeli vizes hordóhoz vitték, és megedzették.

Mielőtt kezelésbe vették volna a következő vésőt, Dick kikapcsolta a világítást, mert közben egészen kivilágosodott, nappal lett, és a természetes fényben tisztán láthatóvá vált a torony, a gőzgép, a nagy meghajtó dob, a himba, a fúrólyuk, a fúrókötéldob, a szállítókötéldob, az iszapcsatorna, az iszapgödör, minden. Capp, capp – járt fel-le a fúrókötél, sistergett, sziszegett a gőzgép, csattogtak, surrogtak a meghajtó szíjak, nagy volt a zaj. A nap még mindig nem sütött be a canyonba, de máris jóval melegebb lett, kivált a kovácsműhelyben, ahol a tűz is égett, és az izzó vas is fokozta a hőérzetet. István még nem izzadt éppen, de Dickhez hasonlóan ingujjra vetkőzött.

Nyolc óra tájban Bob leállította a himbát meghajtó nagy dobot, elengedte az utánaeresztőt, és leszállt a székéről. Kiküldte az utánaeresztőt, működésbe hozta a fúrókötéldobot, és mindenestül a felszínre emelte a fúrószerszámot. Jó mélyen lehetett, mert eltartott egy darabig, amíg felért. Mikor kint volt a bélésből, a készenlétben várakozó Dick és István oldalra lendítette, Bob pedig eresztéssel a padlózatra fektette.

Kanalazás következett. Bob úgy ítélte meg, hogy a lyuk talpán felgyülemlt a zagy, és ideje kiszedni, kikanalazni. Akadályozta volna a véső további munkáját. De más oka is volt, hogy a felszínre kellett hozni a törmelékét. Mintát kellett venni, és azt csak így lehetett. Bob csak így tudta megvizsgálni az átfűrt kőzet anyagát, és elkerülni, hogy észrevétlenül áthaladjanak az esetleg már nyomokban olajt tartalmazó és az olaj közelségét jelző rétegen.

Dick a víztartálytól odahúzta, és a bélésű szájába dugta a víztömlőt, Istvánnal pedig megnyitotta a tartály csapját. Vízet folyattak a fúrólyukba. Bob pár perc elteltével elzárta a csapot, és intette Dicknek, hogy jöhet a kanál. Erre Dick Istvánnal behozott a csőpadról egy csövet, amely abban különbözött a többitől, hogy vékonyabb volt, és talpszelepe az egyik végén. Ez volt a kanál. Bob elindította a kanalazócsörlőt. Mikor a kanalazókötél leereszkedett, Istvánék ráhurlolták a kanálra. Bob a kanalazócsörlőt ismét bekapcsolva addig emelte a kanalat, amíg a szelepes vége a bélésű szája fölé nem ért. Mikor odaért, Dick beleirányította, Bob pedig leengedte a lyuk talpára. A zagytól iszapossá változott víz lent a közettörmelékkel együtt beáramlott a kanalazócsőbe, és amikor Bob újból irányváltás után húzni kezdte felfelé, az iszap- és törmelékoszlop súlya elzárta szelepet, és a cső foglyul ejtette, ami beléje került. A felszínre érve Istvánék úgy húzták oldalra, hogy amikor Bob eresztéssel lefektette, a nyitott vége pontosan az iszapcsatornába ért, és abba ömlött a tartalma, az pedig a távolabb lévő iszapgödörbe vezette. Bob nem várta meg, amíg a cső teljesen kiürül, odasietett, és alátartotta a kezét. Aztán alaposan megnézte, ami a markában maradt, a másik kezével megpiszkálta, még meg is szagolta, és csak azután hagyta, hogy Dick a szelepes végét megemelje, vízzel kiöblítse, és Istvánnal a helyére vigye.

Bob a fúrólyukhoz visszamenet még nem húzatta fel a szállítókötélet, és nem nyúlt a fúrókötéldob kapcsolójához. A fúrószerszám visszaeresztése előtt volt még két időszerű teendő. A fúrólyuk a vésés révén egy

csőhosszal mélyült. Ezért bővíteni kellett, majd bélésűövet hosszabbítani és utánaengedni. Istvánék egy erre a célra rendszeresített kis kocsin egy nagyobb átmérőjű vésőt, egy bővítővésőt toltak a torony alá, és lecserélték a fúróvésőt. Bob a szállítókötéllal felemelte, Istvánék a fúrólyukba igazították, ő pedig leengedte. Járatta egy darabig, aztán felhúzatta. Istvánék megint megcserélték a vésőket, és most egy szál bélésűövet hoztak a csőpadról. A cső egyik végére rákötötték a szállítókötélet. Bob újból elindította a szállítódobot. A cső függőlegesen a magasba emelkedett. Mikor az alsó vége a bélésű szája fölé ért, Dick ráillesztette, és különleges fogóval beleszavazta. Utána nem oldották le mindjárt a todalékról a kötelet. Még szükség volt rá. Bob emelő üzemmódban újfent elindította a szállítódobot, és a szállítókötéllal feljebb vont a teljes bélésűövet, majd ismételt irányváltás után visszajektette. Ezt a műveletet addig ismételte, amíg a fel-le mozgatás következtében a bélésűövet egészen le nem csúszott a lyuk talpára. Mikor már csak annyi volt kint belőle, mint hosszabbítás előtt, leállította a szállítódobot, Dick pedig eltávolította a feleslegessé vált kötelet. Utána Bob bekapcsolta a fúrókötéldobot, felemelte a padlózatról a fúrószerszámot, Istvánék újból a bélésű szája fölé irányították, ő pedig visszaengedte a mélybe, és a fúrókötelet ismét az utánaeresztőbe fogatta. Ezt követően elindította a himbát, majd visszaült a helyére, és az utánaeresztőre tette a kezét.

Dick Istvánnal visszament a kovácsműhelybe, de nem folytatták, amit abbahagytak. Dick elővette a zsírozót, feltöltötte zsírral, és elkezdtek az általános zsírozást. Napjában kétszer zsíroztak így, kétszer juttattak sűrűlódásgátló, sűrűlódáscsökkentő anyagot minden forgó, csúszó részre. Aznap ez volt az első zsírozás. A gőzgéppel kezdték, konkrétan a tolattyúval és a lendítőkerekkel, a kanalazócsörlővel folytatták, majd áttértek a nagy meghajtódobra és a himbára, aztán a szállítódobra, a fúrókötéldobra, és végül a koronacsigával, annak csigáscsatornával fejezték be fent a torony tetején. Jobban mondva, egyelőre Dick kezében volt a nagy hengeraklú zsírozó, ő nyomta belőle a pirosas színű kenőanyagot a megfelelő helyekre, István csak vele ment, és nézte, hol, hová és mennyit kell. Egyszerű volt az egész. Le kellett csavarni a zsírozó lyukakról a zárósapkát, beledugni a zsírozó csőrét, és pumpálni, a nyitott felületekre meg csak ráengedni és ujjal egyenletesen szétkenni. Vigyázni csupán a működésben lévő gőzgépnél, a nagy meghajtódobnál és a himbánál kellett. A többi szerkezet most állt. Így azok zsírozása nem járt veszéllyel. Kivéve a koronacsigát, mert a feljutás a toronyra az ügyességen kívül óvatosságot is kívánt, hiszen meredek volt a felvivő vaslétra, és az ember könnyen lezuhanhatott, ha zsíros kézzel fogta meg a fokát, és lecsúszott róla a keze, a másik kezével meg, abban lévén a zsírozó, nem tudott kapaszkodni. Igaz, ez Istvánt még nem fenyegette, mert tiszta volt a keze, és mindkettő szabad, hiszen Dick vitte a zsírozót. Ennek ellenére fellelegzett, mikor végre lihegve felért a toronyfedélzetre, és megállapította, hogy nincsen tériszonya. Soha életében nem volt ilyen magasan, és attól tartott, hogy lesz.

A toronyból lejövet felélesztették a kovácsműhelyben a tüzet, és újból munkához láttak. A délelőtti folyamán még többször kellett kanalazni és bélésűövet beépíteni, azaz hosszabbítani. Ez utóbbit egy órán belül kétszer is, mert puhább közegbe ért a véső, és gyorsabban haladt lefelé. Úgy, hogy István alig mosta le a kezéről az iszapot, máris megint olyan lett, de még a nadrágszárára is ráfröccsent. Az ingére csak azért nem került, mert addigra félmeztelenre vetkőzött, kockázta, hogy esetleg felég a bőre. A sapkáját nem vette le, de nem sokat ért, nem nagyon védte a fejét. Most értette meg, miért visel mindenki kalapot, amely majdnem akkora, mint otthon volt a nagy kenyérsütő tepsi. Árnyékban tartja az ember arcát, és a nap sem süt a szemébe. El is határozta, hogy ő is olyan kalapra cseréli a sapkáját.

Éppen végeztek egy újabb bélésűötoldással, mikor Bob megnézte az óráját, és nem indította el a meghajtódobot. Mozdulatlan maradt a himba, és vele a fúrókötél is.

– Ebéd! – kiáltotta, és elhagyta a helyét.

Istvánék levették az üllőről a soros vésőt, gyorsan megedzették, és a földre állították, a többi mellé. Szenet vetettek a tűzre, és kezüket egy ronggyal megtörölve leereszkedtek a kalyibához. Magára hagyták a tornyot, de a gőzgépet nem állították le, Bob alapjáratban hagyta, és úgy forgott tovább a lendítőkerek, üresen.

A délelő nap erősen verte a kalyibát, de a tornácon árnyék volt. Bob már ott ült a kecskelábú asztalnál, és éppen szedte elő az elemőzsiás faládikájából az ebédjét, amely hazai volt. Hétfőn és úgy általában a hét első felében a hazajárók mindig hazait ettek. Csak amikor elfogyott, vagy ráuntak, akkor hozattak maguknak más Fillmore-ból vagy máshonnan a céggel. Egy alkalmazott naponta végigjárta a tornyokat, és összegyűjtötte az igényeket.

Dick is kihozta a faládikáját, és csatlakozott Bobhoz. Jól elkülönítve ugyan a fehérenműjéttől és a tisztálkodási szereitől, de István elesége a bőröndjében volt. Kivetette belőle, amit enni szándékozott, és kivitte a tornáca. Kissé röstellte, hogy neki nincsen olyan alkalmas tárolója. Vissza akart menni az asztalkendőért, mert Anna azt is tett be neki, de aztán mégsem ment. A csupasz, gyalulatlan asztallapra rakott mindent, és maga is leült.

Bob és Dick valami szendvicset evett, amelyből paradicsomkarikák kandikáltak ki. István ebédje nyers szalonna volt kenyérral és hagymával. Mikor a másik kettő látta, hogy a szalonnát kézből eszi, a hagymát pedig fel sem darabolja, hanem egészben harapja, miután meghámozza és megszózza, egymásra néztek. István ezt nem vette észre, mert a paradicsom elvonta a figyelmét. Csodálkozott, hogy márciusban azt esznek. Nem tudta még, hogy Kaliforniában egész évben van paradicsom.

Ették, nem beszéltek. De aztán Bob, végezvén az első szendvicisével, István felé fordult:

– Honnan jött, Steve?

– Ohióból, Toledóból.

– Mink is keletről jöttünk – mondta Dick. – Én New Jerseyből, Perth Amboyból, Bob meg Pennsylvaniából, Johnstownból.

– De nem mostanában – vélekedett István.

– Á, nem, nem – felelte Bob. – Itt húzzuk már az igát pár éve.

Megint hallgattak.

– Holland? – tudakolta Bob, mikor a második szendvicset is megette.

– Mért volnék holland? – ütődött meg István.

– Hát, merthogy olyanforma a beszéde, mint a hollandoké. Torrey Canyonban együtt dolgoztam egyszer egy holland élezővel, aztán az is így beszélt, ilyen lágyan ejtette a szavakat, mint maga.

– Nem is tudtam, hogy lágy a kiejtésem – válaszolta István. – Nem, nem, nem vagyok holland. Magyar vagyok.

– Magyar?

– Az.

– Hm – mondta Bob és Dick is szinte egyszerre. Nem lehetett tudni, hogy azért-e, mert meglepte őket ez a közlés, vagy nem tudtak mit kezdeni István nemzeti hovatartozásával.

Megint nem beszéltek egy darabig. Aztán Dick szólalt meg ismét. Végzett az evéssel, és arra lett figyelmes, hogy István, aki még mindig evett, leteszi a bicskját, és egy nagy madarat figyel, amely kiterjesztett szárnyakkal lomhán köröz a canyon felett.

– Kondorkeselyű – világosította fel.

– Ilyen nagy?

– A legnagyobb madár a világon.

– Igazán?

– De van itt más is, nagyemlős is – kapcsolódott be Bob ismét a beszélgetésbe.

– Mi?

– Hát, medve, barnamedve. Grizzly is volt, de az már nincsen.

– Akkor itt vigyázni kell, nehogy megtámadja az embert

– Á, dehogy! Nem bánt az, ha nem bántják. Ide meg pláne nem jön, ahol ilyen nagy mozgás van, meg zaj.

– Puma is van – mondta Dick. – Ismeri a pumát? Az kisebb, és még kevésbé bántja az embert. Az olyan félnék állat, hogy jóformán a színét se látni. Néha azért lakott területre is bemerészkedik. Azt mondják, Fillmoreban a múltkor a hegyoldalból ráugrott az egyik szélső ház tetejére, onnan meg az udvarra, aztán elvitt egy kis macskát.

– Meg van Davy Brown is – közölte Bob, közben Dickkel összekacsintva.

– Ki az a Davy Brown?

– Egy veszedelmes törvényenkívüli, egy bandita.

Ez nem volt igaz. Davy Brownt már régen elfogták. Sőt, akkor már nem is élt, de amíg élt és szabadlábban volt, nem erre, hanem inkább Santa Barbara környékén tevékenykedett. Csak ugratni akarták vele Istvánt, de ő nem ment lépre, mert látta, hogy Bob és Dick összekacsintanak. Erre nem reagált hát, elengedte a füle mellett. De különben sem ijedt volna meg. Nem az a fajta volt, akit ilyesmivel lehet riogatni. Otthon, Nádásd környékén is voltak még állítólag betyárok a '90-es években, mégis még éjszaka is, még a fizetésével a zsebében is, neki mert vágni a hazaútnak, mikor ott dolgozott a lemezgyárban. Mindig másodmagával ugyan, de attól még megtámadhatták volna.

Véget ért az ebédszünet. Elpakoltak, visszamentek a toronyhoz, és folytatták a munkát. Kora délután volt még három kanalazás, két bővítés és két bélésű-hosszabbítás. Aztán alighogy végeztek a második hosszabbítással, megint le kellett állni, vésőt cserélni és cementezni, védeni a lyuk falát beomlás ellen, mert váratlanul lágy, homokos réteget értek. Vésőt cseréltek is, a szárnyatlant a réteghez illő szárnyasra, de cementezni mégsem cementeztek, mert a cementezés hosszadalmas művelet volt, és utána még három napig várni kellett volna,

hogy megkössön a cement. Kockáztattak hát, annál is inkább, mert Bob úgy érezte, a lágy réteg nem lesz vastag. Visszaengedték a fúrószerszámot, és tovább mélyítettek. A lyuk nem omlott be, és Bobnak igaza lett, a homokot hamarosan kőzet váltotta fel. Kivették hát a szárnyas vésőt, és megint szárnyatlant tettek le, nagyobb metszőszöggel és tompább éllel. Az új véső jobban aprított, de a nagy keménység erősen lefékezte a haladást. Egy óra is eltelt, amíg összejött annyi zagy, hogy kanalazni kellett.

Istvánékra közben nem volt szükség a lyuknál, de nem mentek vissza a kovácsműhelybe. Vízet engedtek a gőzkazán vízterébe, pótolták az elégetett fűtőolajat, aztán úgy négy óra tájban megint zsírozó körútra mentek. Ugyanúgy jártak el, és ugyanazok voltak az állomásai, mint délelőtt, azzal a különbséggel, hogy most már István is zsírozott. Dick a gőzgépet, nem tudván, hogy Istvánnak nem újdonság, hiszen Magyarországon egyszer volt nekik, még nem engedte át, de a többi, beleértve a mozgásban lévő nagy meghajtódobot és a himbát is, már rábízta. A biztonság kedvéért azért vele tartott, és figyelte, jól csinálja-e, és a torony tetejére még maga vite fel a zsírozót.

Mikor befejezték a zsírozást, Bob továbbra is a megszokott helyén volt, és rendületlenül táncoltatta a fúrókötelet, mert még mindig nem kellett kanalazni. Dick odament, és kérdőn széttárta a karját, mire ő tagadóan ingatta a fejét. Ez után Dick és István a szállítódobbal a kiskocsira emelték a kiszedett szárnyas vésőt, hogy visszatolják a kovácsműhelybe. A kovácsműhely előtt a kalyibára lehetett látni. Mikor odaértek a vésővel, arra lettek figyelmesek, hogy egy nyitott személyautó kanyarodik a kalyiba elé, kiszáll belőle a vezető, és felfelé indul, hozzájuk.

Mr. Millard, az üzemfőnök volt az. Hetente egyszer, rendszerint hétfőn tájékozódás céljából végigjárta a tornyokat. Mikor felért, biccentett feléjük, és Bobhoz ment. Bob nem állította le a fúrókötelet, hanem odaintette Dicket, és átadta neki a helyét, ő pedig félrevonult az üzemfőnökkel. Váltak pár szót, aztán az iszapcsatornához mentek és megnézték a legutóbbi zagy maradékát. Mindketten belemarkoltak. Aztán a víztartály csapjánál kezdet mostak. Bob visszament a helyére, átvette Dicktől az eresztőbilincset, Mr. Millard pedig távozott.

Már öt óra is elmúlt, mikor végre kanalazhattak, de bélésű-csövet csak közvetlenül műszak vége előtt kellett hosszabbítani. A nap még nem ment le, még süttött a hegyeken túl, de a canyon, a canyon feneké, két oldala már árnyékba borult, és olyan volt, mintha máris alkonyulna. Mikor a bővítést követően végeztek a bélésű-hosszabbítással, már sötétedett. Elindították az áramfejlesztőt, és bekapcsolták a világítást. Vasárnap, mikor szünetelt a munka, akkumulátor szolgáltatva a világításhoz szükséges áramot, de most, hogy működött a gőzgép, meghajtották vele a dinamót, és az akkumulátort is tölteni kellett. Kisvártatva egy lovas ember érkezett, az élelembeszerző. A kalyibánál kikötötte a lovat, és feljött megkérdezni, mit kérnek másnapra. Nem kértek semmit. Megvárták a váltást, átadták a toronyot, aztán leballagtak a kalyibához. Felkapcsolták a tornácvillanyt, lemosakodtak és megvacsoráztak. Bob és Dick aszalt barackot evett, István krumplipogácsát, amelyet Anna a háziaktól kölcsönkért tűzifánál külön neki süttött. Ültek egy darabig a tornácon az aznap tett haladásról beszélgetve. Bob a nagyfőnök, Lyman Stewart tilalma ellenére pipázott is közben, aztán Dickkel együtt bement, és mindketten lefeküdtek. István még kint maradt. Napközben azt tervezte, hogy műszak után felugrik a 4-es toronyhoz, és meglátogatja Gábort, de letett róla. Fáradt volt. Elfáradt, nem annyira magában a munkában, hanem az állandó jövés-menésben. És a nap is nagyon kiszívta. Ha nem is zörgött, de úgy érezte, feszült az arcán, a felső testén a bőre. Csak feküdni vágyott, pihenni. Feltekintett a csillagos égre, aztán maga is bement és levetkőzött. Alighogy letette magát az ágyra, nyomban elaludt. Még arra sem volt ideje, hogy elötte gondoljon valamire, nemhogy, mint szokása volt, sorra vette volna a nap eseményeit.

Ima

Halállal illendő távozni, a testet
hátrahagyni gyásznak, tanulságnak, földnek;
kitölteni, mint a víz, az anyafajta medret,
s nem úgy, mint a gőz, szabadon szökni el;
okos dolog hinni: nem forró, nem hideg
mediterrán-szívvel remélni a jobbat;
nem fésületlenül, álmatag szemekkel
kiállni az útra, az udvarra; riasztó
erőtlenségünkkel nem hencegni; éjjel,
ha már elkerülhetetlen a magányos séta,
a törvények gyenge kerítéseit nem ugrani át;
kereskedni illik megszakítás nélkül;
felesleges rímeknek látni az árakat;
szükség és bőség látszatát feledve
illendő romlani, rafináltan, lassan
– de lelkünkbe illendő más világot zárni,
ahol véletlen szabályok között ragyognak
a csodák, mik két apró babáján a szemnek,
ha beléjük néz bárki, kisugárzanak.

Falfordulás

Gyűlnek, egyre többen, néznek-mosolyognak ránk
az önmagukat fényképezők. Kicsit alulról,
eltartott gépükbe néző magányosai a technikának,
fiatalok, betegek és szépek, jobb kedvet
hazudva könyörögnek értünk, némaságban
fuldokló szégyentelenek, akik még a gépeknek
sem mernek meztelenre vetközni, igyekeznek
megtéveszteni az objektívet, mert már eleget
tudnak ízlésről, magányról, zsák a foltjatról:

talán éppen te leszel, akinek beragyogom majd
magányát, vagy akit különösebb büntetés
nélkül unottá használhatok, és talán te is engem

az üzleti korrektség nem vitatható szellemében,
s még az is lehet, történetekké sűrűsödnek az alkuk,
s egybe terel minket a kialkudott múlt
az elkerülhetetlen végső falfordulásban,
s talán megérti Isten is, miért vigyorgunk
akkor csapatostul, hiénái a szeretetnek,
nem térdenállva, nem könyörögve, de felbátorodva,
miért nem imát, miért csak mondókát vinnyogunk:
aki múlt, aki nem, jövő!

Gyűlnek és gyűlölnek.

Tél

1.

Ha nincs más ötleted, legyél sikeres.
Másolni kezdjed a bamba fákat.
A boldogság, nincs mese, hátba támad,
s rád talál zajodban az, aki keres.

Börtönbe juttat a lakásigény.
Verseket ír, aki vadászni vén.

Szeretni szabad-e mindent, mit lehet.
Az erkölcsök pocakos közjegyzőire
daloljon rá a szívből a fülemüle:
csak látszat az égbolt és a tisztelet.

Zajlik a szívben a vadászidény.
Verseket olvas a vadászni vén.

2.

Hogyha nálam lenne szomorú a vendég,
bizony mondom néktek, a kedvére tennék.
Az lenne nekem a kisebbik áldozat:
kurvázkodni küldném legszebbik lányomat,
etetném-itatnám, beszélteném, míg nem
az övével együtt nem verne a szívem,
az lenne házamban az utolsó vacsora,
bánatos vendégem nem eresztném haza.
És ha nem derülne jókedvére mégsem,
kilépne az ajtón, s megölné a szégyen.

A fojtogató párna

akár egy vetítés pereg az élet
ma éget a szív holnap tépked a tét
hol húsunk alatt hol húsunk felett de
mindig vihart játszik az emberiség

lehet-e asszonyt sodorni szoknyából
tudunk-e fényt építeni árnyakból
hiányok magányok sötétek jelzik
a világegyetem folyton válaszol

kevés mi adott sok az éles bomba
stressz-gránáttól repednek a sejtfalak
ám csupán a test kopik a lélek mint
fojtogató párna hosszan megmarad

álom és valóság között hajdani
csókok radarját beméri a férfi
az idő kontyában míves csat a csönd
s egyre szebb a semmi annak aki nézi

Csöndből pazarló

végleteket izzadok
én a csöndből pazarló
halántékom homlokom
gyakran kiveri a szó

kéziratomban ez a
formás test vajon kié
csókok foltjai könnyen
válnak nyomnélkülivé

az ábrándoktól innen
túl minden kísértésen
kócosodik a nemek
tűzlobonca az éden

ha kéznél van a kész nő
mindegy Szalonta Vésztő
Szeghalom vagy Budapest
fut az est míg tud a test

Egy

szerelmed egy van
milyen törekeny az az egy
sebed csak egy van
mert nem heged be az az egy

reményed egy van
mennyszer szédít az az egy
világod egy van
mindig misztikus az az egy

életed egy van
néha kintorna az az egy
sors-csúcsod egy van
megmászat téged az az egy

Huzatban

a papírt bár szavakkal növöm be
áthajt a lényeg a szóközökbe
mikor témává beérik a csend
szívemig a múltás kaszája cseng

az ágyból ki csak a szellem emel
az éjszaka tele rejtelemmel
közted és köztem az űr szagtalan
s minden hiánynak külön harca van

boldogság helyett a kétség hat át
a gyötrődés rám engedte hadát
jajhuzatban az én csupán énke
rá vagyok bízva én is a végre

Álmatlanság

Csend hallgatózik az
éj takarója alatt.
Szemedből hajnali álmatlanság
mossa ki álmaid, mint a
fehérre sikált kövek, a folyó
medréből gurulnak elő
megfejtethetlen gondolataid.
Csurog a hajnal, s Te a
megmérettetés zuhatagában állsz.
Megszégyenülve a tehetetlenség
könnyel áztatott esőiben.
Pocsolyák növekvő tükrében
már a fák árnyékát sem látod.
Hallgatózol. Valaki már a
hajnalnak nyit ajtót, beengedi
az ébredés feltámadását.
A megfeszült csöndből előcsorog
egy fénysugár, az öreg felhők
zsebéből kibillenve.
Kéredzkedés nélkül kendőd
simogatja, mint a gyermeked.
Látod, ez a nap is a Tiéd, de
estére újra székedben ülsz,
fáradtan bóbiskolsz, átadsz
mindent az éjszakának, s úgy teszel,
mintha nem tetted volna meg a magadét.

A föld színei

A hegyek természetét
testedben hordoztad.
Magadhoz ölelted a föld
színeit az égig nőtt csendben.
Nap mint nap megtetted

a világosság és a sötétség
közötti utat. Nézted a
világot, és szemedbe hullottak
a csillagok.
Te még a földtől ágaztál el, és
hozzáadtad magad a földhöz,
mint a víz és az ég.
Idegszáraidon
pillanatnyi életed
mozdulásai egy képpé szerkesztődtek.
Megmutattad az emberi természet
határait: indulatokat, dühöket,
elkeseredéseket.
Rám tapadt házad melege
és szaga, elhoztam magammal.
Ezekkel a gondolatokkal
takarózom itt, ahol életem
egyetlen várakozás. Látni
szeretném azokat az ablakokat,
melyek annyi estén világítottak
felém. Belefekszem az éjszaka
csendjébe, nem merek mozdulni,
mert elriad.
Mese volt számodra az ének,
távoli szépség, amely elérhetetlen
messzeségben járt előtted.
A füvek, folyók, dombok, szelek
ritmusa is benned volt, mintha
egyedül lettél volna az ég alatt.
Földet, fát, eget, istent, szerelmet
egyformán tegezve szólongattál.
Éneked a szerelem forrása,
reménye.
Érezni a heglánc leheletét,
szüntelen hozzád ér a szél.

Megtartó hűség

Szekéren mentünk, az út
maga volt az időtlenség.
A kocsikerék elmerült a homokban,
a csodálatos csöndben
úgy nyöszörgött, mint egykor
a honfoglalóké valahol a pusztán.

Egész úton alig szóltunk egymáshoz,
előntött az áhítat.

A lét váltott szót velünk.

Gyönyörű távlatok, vulkáni
erejű óborok jellemezték ezt a
tájat. A régi aratások idején
apám megállt kaszáját fenni, és
ezüstcseppek gurultak végig arcán.
A porban, tűző napban elernyedte
testünkből

asztagtemplomot építettünk
udvarunk közepén.

Hullott a verejtékünk, de a
mezei ember győzött:
tele érzéki hittel és érzelmi
robbanással, ujjongással,
megtartó hűséggel.

Gyűlés a cigánysoron (Békés, 1965)

A domb

borókával benőtt vörhenyes domb ahol
valaha kecskenyáj legelt s szél kószolhatta
az öreg pásztor kalapját
mohos mészkő-fogakkal rágja az
emészthetetlen időt a gyalogutakat
benőtte a helyét keresgető fű
serény lábak új ösvényeket tapostak
lábak mindig másfelé utat törő
de végül ugyanoda jutó lábak
kitartó szándékok hordozói
az odaadó táj magához enged
aztán mint aki álmából riad eltaszít
lángoló lombból tépi ki magát a madár
hogy a völgybe dobja vissza hangját
mielőtt összezsapódik mögötte a levegő
egy paraszt tarkójára lökve sapkáját
ül fásultan a nyikorgó szekér bakján
ostorával óvatosan ösztökéli barmait
szikár ősök megingathatatlan ivadéka ő
napszitta arcát mely nem volt otthona
soha mosolynak elődeiéhez hasonlóvá
véglegessé formálja a lassú erózió

Mielőtt

azt mondtad én már nem
művelem nincs erőm hát parlagon
hagyom magam az lesz az legyen
velem ami van unos-untalan
akár az eső nevel vagy elrohaszt
az idő nem adom át (sem el) magam
senkinek csak magamnak pedig
a fontos dolgok a gyönyörűségek
rajtam kívül vannak sterilizált agyam

és szívem nem kérdés (nem fontos)
ami lehetett volna lett (volt) talán
nem úgy látszik most mint annak idején
én se az vagyok akit te láttál s te sem
akit én de még egyszer fölragyogunk
mint tavaszi napsütésben a jégcsap
mielőtt lecsöppen

Nehogy

nem lakja senki
jegesedő szívedet
arcod őszies

a vízben már nem
is a tiédet látni
elmúlt mosolyod

a kert fácskái
ledobták árnyékukat
szégyenlős sötét

elhagytam magam
valahol vak reggelek
esendősége

a bátortalan
körtefa neszezése
immár örökké

múlt idő nehogy
odatévedj ahol az
avart égetik

SARUSI MIHÁLY ◀

A csabai Szajrán

Nyakkendős Valah

A Dobos bov valamirevaló nótájára

Valah most is mit csinál, rövidnadrágban kapálja az utcai virágágyást. Szereti a rendet, jaj, de nagyon szereti, pontos ember a Valah tanító úr, a virágok díszsorfalat állnak. Ha valaki tisztában akar lenni Valah bácsi lelki világával, csak a katonás virágmenetet kell jól szemügyre vennie.

Hajaj, valamikor az Istennek sem vett volna föl rövidnadrágot, a tanítónak adnia kell magára, nem ereszkedhet le ehhez a szedett-vedett népséghez. Ezek a bugris tótok egyébként is utálják a rövidnadrágos segédlegényeket, nem kell őket bosszantani. Jobb átnézni rajtuk, mindig így gondolkozott.

Míntha leszokott volna a nyakkendőről, legalábbis ez a mostani szerelése ezt mutatja. De különben is, mostanában rákapott a kerékpárra, s ahhoz alig illik a nyakravaló. Még tanítani is így jár, térdig érő rövidnadrágban. Persze, amikor az idő engedi. Kocsija sose volt, s úgy néz ki, már nem is lesz. A fia, igen, a fia, az már motorizálta magát, vett neki elébb egy Pannóniát, nemrég meg egy kopott Skodát. Ha komolyabban kíván, hát majd megkeresi a rávalót. Közgazdász lett az ő egy szem gyermekéből, jól nevelt úriember.

Érdekes, az se jár nyakkendőben. Amolyan modern gyerek lett, csak pulóver a zakó alatt, és Isten álgya. Semmi körülményesség, semmi komolykodás, valósággal megveti a nyakkendőt. Valah bácsinak eléggé fáj a dolog, minek gyűjtött ő annyi nyakkendőt, akkora tára van, hogy kitesz egy sublót. Abba hajtogatta őket, néhanapján előveszi egyiket is, másikat is, végigcirógatja, ha nem látja senki, még föl is köti.

Ki tudja, miért szokott le a nyakkendőről. Valahogy így ütött ki. A feleségének sehogy sem tetszik, de ő megfogadta, többé nem tesz semmit sem a nyakába. Minek szorítsa, ha egyszer egyre megy. Tanítónak született, s tanítóként teszi le a lantot.

Hogy közben mást is művelt, csak kevesen tudják. A szomszédok, a távoli rokonság, néhány megmaradt ösmerős, és slussz. A gyerekek, akiket még tanít néhány évig, mit se sejtene, a tantestület is egészen új már, az a sok máshonnan szalajtott ifjú nevelő honnan tudná, ki volt ez a Valah bácsi.

Nagy ember volt, de még mekkora ember. Ahogy bejöttek az oroszok, azonnal belépett a pártba, s nem is akármelyikbe, egyenest a kommunisták közé. Kellott az értelmiségi is, örömmel fogadták, nagy szervező lett belőle. Nyüzsgött, mindenben benne volt, mutatta magát, s ami igaz, igaz, volt hozzá tehetsége. Ma is azt mondják, aranykeze van, amibe belekezd, biztos sikerül.

Meg bizonyára jó szeme is van, mert mindig megszagolta, honnan fúj a szél, mondhatnám, rögtön nyakkendőt váltott. Akkora piros kendőt viselt, hogy nemsokára csak Valah pajtásnak hitták. Igaz, ő vezette az úttörőcsapatot, de amikor igazgató lett, akkor se maradt el az úttörő-kendő. Valósággal abban parádézott, még a városi gyűlésekre is fölköttötte, s hazafelé menet se tette zsebre.

Leginkább azzal volt sikere, hogy első a rend, rend a lelke mindennek, s hát kétségtelen, itt mindenki rendre vágyott. Rendre a sok kalamajka után, rendre az iskolában is. A gyerekeit úgy betanította, hogy a fölvonuláson öröm volt nézni őket, mindig ők vitték el a pálmát. Meglehet, május elseje előtt két hónappal kezdte a menetgyakorlatot, s a lurkók többet voltak a pályán, mint az iskolában, de hát nekik aztán nem fájt. Annyit meneteltette őket, hogy az ő iskolájából soha senki el nem ájult volna. Úgy megszokták a kis csávók, hogy tanítás után is ezzel szórakoztak:

*Ői liba egy sorba-kafa...a bum,
Mennek a templomba-kafa...a bum.
Elől megy a sátán,
Lófa...t visz a hátán,
Baķafa-a bum.*

Addig ólálkodtak a kislány körül, segítettek neki vásárolni, lealkudtak az árból, a kofákkal majdnem összevesztek, s olyan vicceket súgtak a Bahama-szigeti pipi fülébe, hogy az nem állta meg nevetés nélkül. Nem volt ő álszemérmes, nem, már hogy lett volna, de hát csak nem áll szóba bárkivel, ámbár ezek a fiúk egész jóképűek, s milyen jó a dumájuk! Így, amikor Suhajda azt mondta, hogy Jézus, fölnevetett.

– Jézus, ne adjon neki többet – mármint a krumpliból.

Suhajdának más se kellett, mert hát a nevetés nyilván bátorítás. Rá két napra oltár elé vitte, mert vallásos mindkét család, s úgy igaz, szűzen vitte a nászi ágyba.

– Megőrültem, kész örült vagyok – magyarázta egykomájának, Turgucz pajtásnak. – Ilyen még velem nem történt.

Ő, Suhajda, a lányos mamák réme, a lányos papák ostromozója, a múltkor is a szemébe vágta egy apukának, amikor az a lányáért jött a Kishajóba, hogy ne félj, csak megkefélem a lányod, aztán hazaviheted, mondom, ő, Suhajda, így bemenjen a csöbe! Sose hitte volna, hogy ilyesmire ő is kapható.

Valami nagy tiszta fölséges érzés ragadta magával el, s csak csudálta, hogy ő ilyesmire képes lehet, meg hogy ez a kislány, hogy ragaszkodik hozzá, meg se kell verni, mégis olyan kezes, ha a kezére üt is, amikor nyúlkál, szóval közletről lerítt róla, hogy még érintetlen.

– Mint Mária.

– Pofa be.

Ilyen pedig még vele nem esett meg.

Mert ami igaz, igaz, a szüzikéket mindig messze elkerülte. Csak bajlódik velük az ember, napokig kell kínlódnia, aztán meg úgy ragadnak, hogy az Isten se kaparja le őket. Sírnak, hogy mért nézel arra a nagycsöcsüre, jaj, már terhes vagyok?...

Isten ments, neki már belőtt csaj kell. Aki ahhoz is ért, hogyan kell nyolcvannyolcast csinálni. És akkor ez a kis szemtelen Jucika nem levette a lábáról?

– Jól van, Suhajda, vedd csak el.

Turgucz akkor még nőtelen volt, később csinálta azt a három gyereket.

Janó bekapta a horgot. Hogy aztán a nászút kellős közepén a szőnyegen találja magát.

Ő, még hogy ő!

Az úgy esett, hogy inkább ne beszéljünk róla. A kis asszonykája egy pillanat alatt megvadult, úgy szerette, hogy Janót úgy még senki sem. Éjt nappallá téve gyömöszölte, s Janónak megártott.

– Ami sok, az hogyne – mondta akkor, s Jucika lerúgta az ágyról.

Mindez még rendben lett volna, csakhogy az üdülőben, valahol a Balaton-parton, volt egy másik nászutas pár is, hát, a tizedik évfordulót ünnepelték, s a mérnök úrnak megtetszett ez a kivirult dudás leány. Amikor Janó föltápaszkodott a szőnyegről, kiment úszni egyet, hogy megnyugodjon, összeszedje magát, az újasszonyhoz bekopogott az az ember, szemét alak, nem mondom, hogy nincs-e neki egy ki sója, a felesége főzni akar. Amolyan önellátó üdülő volt, mindenki annyit süttött, főzött, amennyit akart. Majd végül elpanaszolta neki, milyen sajtalan az élete, ezt a nőt annak idején csak ezért vette el, mert a szülei akarták, jó barátok, de hogy ő a szülők barátsága végett ezzel a rondasággal élje le az életét.

Aznap még nem, másnap viszont már ágnak estek. Suhajda ifjú neje meg az az idegen úr. Úgy is lehet mondani, Janó visszakapta. Úgy járt, mint az a mindösszesen másfélezer nő, akit eddig menesztett.

– Látod, fiam, megbüntetett az Isten! – cirógatta könnyezve az édesanya.

Ám haza csak a második útja vezetett, elsőben is Turguczhoz állított be. Leköpte, a szeme közé köpött, hogy te piszok, jól becsaptál, kellett neked észrevenned azt a Bahama-szigeteket, jól kibabráltál velem.

Suhajda egyetlen szerencséje, hogy azok ott a Balatonon maradtak, nem érte az a csúfság, hogy itt, mindenki szeme láttára csinálják ezt vele. Így aztán azt terjesztett, amit akart, hogy mekkora ribanc ez a Juci, partiba akarta vágni, őt, Suhajdát, összehívta az üdülő minden csaját, s addig nyomorgatták, addig, míg meg nem szökött. Juci ugyan mindjárt megpocakosodott, de ki tudja rábizonyítani azt a gyereket. A legjobb az egészben, hogy akkor nyilván nem ő volt az első, hisz ilyen hamar azért mégsem megy az a gyerekszülés. Mivelhogy, mondom, rá öt hónapra egészséges ikreknek adott életet.

A válópör eléggé elhúzódott, így aztán Suhajda egy életre megcsömörlött. Neki aztán szűz eztán sem kell többet az Istennek se, Jézus!

– Turgucz, te jól átvertél! Nem te voltál?

– Barom, hát hogy nem vetted észre, hogy már áldott állapotban van?

Turgucz akkor akkora nyaklevest kapott a cimborájától, hogy átesett a léckerítésen.

– Ha el mered mondani, hogy Jucikát már így vettem feleségül, kitekerem a nyakad!

Még csak az hiányzott volna, hogy elterjedjen róla ez az átverés. Hogy azt hitte, s mégse. De hogy Juci hogy csinálta ezt az érintetlenséget, az Isten sem érti. Hát ez tényleg jól átejtett.

– Jézus, befejeztem.

Megfogadta, soha többé nem utazik a Bahama-szigetekre. A Körgáton túl egy tapodtat sem.

S hogy ő mekkora kan! Terjed a városban, Janónak nincsen párja! Most is, nem összeállt vele az a kis cafka? Biztos nagyon jól tud, jól hallottad, szeretkezni.

Tegnap ugyan meggyepálta, de hát kezes jószág ez. Mondottam volt, korszerű a gondolkodása.

– Csak gyereket ne csinálj! – szokta biztatni ezt az átok Janó mojt.

S Janó azt tesz mellette, amit akar. Hát nem kifogta Amerikát?

– Te, nekem Amerikát se emlegesd!

Ez a Turgucz.

Mózsna hlopci

A Bor, sör, pálinka korlátolt kímérés nótájára

– Most már nem egyenlítene ki! – sóhajtott föl az állomáson.

Unyatyinszki, a félszemű bádogos a vonatig kísérté a pestieket, s amikor elindult a gyors, földobta smicisapkáját, most már nincs baj, nem lehet baj, marad a kettő-egy.

Pedig épp a város másik végiben lakik, a Kastélyi temetőnél, a Körgát előtt. Persze, van kerékpárja, így nem akadály ez a távolság. Csak föl pattan reá, bekap valami hajtóvizet, s irány a meccs, az Előre-pálya. S Unyatyinszki még tudja, miért szólít így a bíró az Előre első NB I-es meccsén:

– Mózsna hlopci!

Láza kezében megállt a laszti, de Unyatyinszki értette, miért szól tótul ez a biztos, hogy magyar bíró. Szegedi, vagy hova valósi. Lehet, fiúk, mehet. Emlékszik még a régi szép időkre.

Hajaj, Unyatyinszkit nemcsak a futball érdekli, kijár minden kézilabda-mérkőzésre is, bár már az sem az igazi. Hol van már az az idő, amikor a csabai lányok adták a magyar válogatottnak, s még nagypályán! Hol van az már, a gyerekek el sem hiszik.

De nemcsak a sport, legalább ennyire mindenféle művészet. Svézner, tudod, az a lakatos, Uhrin, az a vegyész, tudod, aki majdnem föltalálta a hajnövesztőt, meg a többi iparosember csak beül az Iparba, a Halászbába, a Gulyásba meg a többibe, s meghányja-veti a világ dolgait. Hogyne, az is izgatja őket, miért nincs igazi szélsője az Előrenek, de mondom, más is. Hogy Hruscsov mért mondott le, de az is, minek ez a mai művészet, mit akarnak ezek a nagyképű nyugatmajmolók. Tiszta nyugatmajmolás, én mondom neked, ki érti ezeket az absztrakt képeket, Jancsóról ne is beszéljünk. A múltkor láttam a tévében, hát hogy az micsoda nyegle alak. Semmi komolyság, semmi realizmus, hol vannak ezek Kodálytól.

Anti, az a szajnai költő, máskülönben asztalos a ktsz-ben, no meg a lakatos Prébelszki is egy húron pendül vele. Ugyan ritkábban járnak meccsre, mint Unyatyinszki, de meccs előtt meg után, meg általában megtalálja őket. Sokszor belenyúlik az éjszakába is az ő jó kis eszmecseréjük. Nem járnak össze, az igaz, ezek az ivócimbora s művészetpártoló iparosok valahogy nem járnak össze, legalábbis otthon nem, inkább csak így, a kocsmákban. Na, mondja sokszor Unyatyinszki is, te vagy a költő, nem ezek a modernnek, mert még a klasszikus Petőfi, meg hogy is hívják, Arany, az igen, a Toldi estéje, az igen, megérti az ilyen egyszerű ember is, de hogy ezek mit művelnek. Kész röhej, ezeknek a bíró biztos nem mondaná, hogy mózsna hlopci!

Amikor azt mondja, hogy ezek, nemcsak a mai művészekre érti. Sokszor, amikor azt mondja, ezek, Kugyela, ez a gyáva bőrös arra inti, hogy halkabban, nehogy meghallják, mert ilyenkor a politikusokat csúfolja. Ezek, mit akarnak ezek, mit tudnak ezek, ezek a senkik, fölkapaszkodtak az uborkafára. Mi vagyunk a munkásemberek, nem ezek.

Persze Unyatyinszki ritkán foglalkozik a közélettel, csak néha kitör belőle a politikum. Különösen akkor, amikor fizetés van, s a vártnál kevesebbet kap. Hogy olyankor hogy veri az asztalt! Jobb félrehúzódnia, semmi közöm hozzá, még elvisznek.

– Jártál te már a Munkácsy utcában?

Még nem, s nem is akar. Úgyhogy inkább a meccsen szokott ricsajozni, ott lehet, senki sem szól érte, kedvire kidühöngheti magát.

– Mózsna hlopci, mi az, hogy mózsna hlopci, egyébként is más hlopci; gúnyolódik a bíró?!

Unyatyinszki ilyenkor dühbe gurul, alig lehet lecsillapítani. Még hogy mi az a mózsna hlopci, hát hol él az úr, mért ne mondhatná így a bíró, csak kedveskedni akar! Csak nem Észak-Rodéziából szalajtottak? És már nyakon is csördítené, ha engednék. Mert különben elég művelt gyerek ez az Unya mester, úgy, mint szinte valamennyi társa. Olvasnak ők újságot, szidják is eleget, hogy már megint mit nyilatkozott a Volán, hazudnak, hány járat kimarad meg késik, szemtelenség!

Unyatyinszkit ilyenkor úgy kell lefogni, képes lenne pofozkodni. De hát ami sok, az megárt; kiabáljon kedvére, de a verekedésből nem lesz semmi, még az ellenfél megóvja a meccset, s akkor minek rúgtak a fiúk egy hármast? Ne vigyük túlzásba, lejjebb az agarakkal.

Mózsna hlopci, még hogy mért mer így beszélni. Szégyelli tán, hogy ő is tót?!

Ez más Unyatyinszki, mert volt kapus Unyatyinszki is. Más család, csak névrokonok. Az a MÁV-ban védett.

Meg még akkor szokta mondani, hogy ezek, amikor kikap a csapat. Ezek megint bundáznak, ezeknek semmi sem elég, nem dolgoznak, mégis mennyi pénz zsebre vágna, de a foci, az aztán nem megy, csak a család, van pofájuk lefeküdni? Nem létezik, hogy már a Diósgyőr is megalapáljon bennünket, azt mondják, tavaly ígértek nekik egy vagon csabai vastag kolbászt, és hogy nem kapták meg, most jól megbosszulják! Még hogy ötöst kapni.

Annyira azért nem csapongó gyerek, mint Anti. Ha nem inna, semmi baj se lenne vele, csak az a bibi: úgy megtelt, hogy egyetlen pohárka elég, s hótt részegnek látszik. Igazából nem részeg ő, csak olyannak néz ki, hát mikor iszik ő annyit, mint Prébelszki? Soha, mondom, soha.

Este, sőt éjszaka lehet őt a legkönnyebben észrevenni. Napközben más is tolja a kerékpárját, ám hogyha éjfél tájban dülöngélő kerékpárt látsz, biztos, hogy Unya bácsihoz tartozik. Bármilyen részeg, mégsem ül föl rá, csak tolja, noszogatja, vezess már haza, biztos mert valamikor lova volt, s hosszan beszélget a tánciskolából hazatartó fiúkkal. Hogy élvezik! Olyan jókat mond, egész jól áll neki ez a részegség. Kész kikapcsolódás. S nemcsak az inasok szeretik, a gimnazisták is örömet leállnak vele, másnap is emlegetik, milyen jókat mondott az a marha Unyatyinszki. A sok beszélgetéstől annyira kijózanodott, hogy mégis fölkapott a kerékpárjára, s végigrikoltotta az utcát: Már nem egyenlítenek ki!

Csak az a baj, hogy amikor mégis dolgozik, nézni is életveszélyes. Úgy himbálózik a létra tetején, úgy szereli föl az ereszt, hogy kész rémlátás. Az utca kölyke odagyűlik lesni, mikor pottyan le, de olyan még nem volt, Unyatyinszki még sosem esett le. Valóságos csoda ez az Unyatyinszki, az istennek se hullana le, a teherkocsik se gázolják halálra, s amikor az árok alján szenderül, hiába lepi be a hó, nem létezik, hogy megfagyjon. Marha szerencséje van, ha nekem ilyen szerencsém lenne, beütne az ötös.

Unyatyinszki csak egyet sajnál, a lovakat. Még hogy a művészet, a közélet meg a testedzés, ugyan, de a

lovak, hol vannak a lovaim? Az fáj neki a legjobban, hogy virsli lett belőlük. Még hogy a földjét elvették, Isten neki, másét se köszönték meg, neki különben sem volt száz holdja, csak tizenöt, s azt is a felesége hozta, de hogy a lovaiból szafaládé legyen... Micsoda lovak voltak, ahogy nyertettek! Megszólaltak, én mondom neked, megszólaltak, olyan értelmese voltak; több eszük volt azoknak, mint nekem, ilyen lőrét meg nem ittak volna, kiköpik, ha ilyet merészelek eléjük tenni.

Ezt a Körös-vizet se innák már.

Na jó, már nem egyenlítenek ki.

– Te, nem ők vitték el a lovaimat?

– Tartsd a szád, gondold meg, mit beszélsz!

Lovaskocsit sose kerül, a szekér mellé kerekéz, belékapaszkodik, hadd húzza őt is, vontatja magát, gurul, gurul hazáig, s bámulja a lovakat. Mózsna hlopci, mós, kicsikéim, ti még értitek. Ezek, ezek már nem, hogy az Isten erre meg arra.

Sarusi Mihály: *A csabai Szajván* címmel, a Magvető Kiadónál 1981-ben megjelent könyvéből öt írás különböző okok miatt kimaradt. Ezek közül közlünk fentebb hármat, és itt az eredeti, Kállai Júlia által készített, borítóterv. (A szerk.)

Hazárdnak rendületlenül

Szép mint egy átok. Térformák őrzik titkát. Kiterjedésének vonalak szabnak irányt. Mozdulatlansága régi sebességét emlékezi. Nem kétséges: geometrikus dobókockát látsz, hogy megkísértsd a szerencsédet. Vagy trenderlit, a hagyomány bolondjainak valót. De lehetne eszme-ketrec is, megszagott férfikorod baljós relikviáival. Mindegy. Így jár az, aki épségben átmentett rögeszméinek birtokában kockáztatja maradék identitását. Egyetlensége lehet az utolsó enyhítő körülmény a hazárdírozásra. Háttérben az állandóság triptichonja. Kell ennél erősebb, úgymond, üzenet? Miközben nézed, múltvást közeledik, ami voltál, ami leszel. Ha belül vagy, minden úgy mozdul, mintha állna, s ami meg se moccan, kívülről úgy érzed, mintha régtől járna

Rács és ablak

Te, aki már csak emlékeid barlangfalán szemléled az árnyékokat, néha önkéntes rácsok mögé zárod önmagad. Ilyenkor előjönnek a legyőzött szörnyek, és nem segít semmiféle üdvtan. Egyik sejtelemtől a másikig hernyózol, nem érted, nem akarod megérteni, mivé lettél ebben a nagy alászállásban. Az éjszaka, az álmok kényszerzubbonya, befeketíti máskor világos képzeteket, és persze nem enged a szorításból. Főhatalmát kiterjeszti kedves, sokat emlegetett csillagaidra is. Ez végképp betesz; a tehetetlen dühtől szűkölő szemed torz formákat metsz a hajnali fény első porából. Képzeted, vigyázz, elmengelésedett. Már magadul sem tudsz, *hamismás*oddal kísérletezel. Kitérnél, fuldokolsz, feszíted agyad idegrácsait. S amikor már azt hinnéd, vége, elvesztél, meglátod fenn a fénybe nyíló ablakot

Lélekmetsző Jack

Ha most hirtelen feltámadna a szél, felborítaná bábuinkat, és a sakkjátszmának akkor vége. Ezt nem akarhatod. Ki hatalmazott fel rá, hogy lazán annuláld megtett lépéseinket. Akár egy Lélekmetsző Jack, úgy viselkedsz. Marokkóként szorongatod, és faun-vigyorral szemléled gyöngeségemet. Bevérző fények kopírozzák tekinteted. Messziről felismerhető, zenehordozó lépteidből mégis hiányzik az erő, az érv. Meghúzódsz a geometrikus homályban, ahol nem láthat, aki lát. Csak vázlat vagy egy időmarta, csöndre-csiszolt történethez. Silány kis emlék-pótlék a szem sós paraszában. Kevés ahhoz, hogy újra mozgásra bírjuk a tereket. Látom, elfogyott a kristályok türelme. Ha most hirtelen feltámad a szél, megint történik helyettünk valami.

Azutánia

Az idő csak csiszolt kő a szél szemében. Ahogy ott állsz fenn a bástyasétány steril magasában, és körültekintesz, szigorúan lefelé, mert habitusodnak az a megfelelő irány, magad vagy a bizonyosság. Arcodon nem látszanak a hirtelen jött alkonyat éles árnyai. Azokat mi látjuk csak, bukásra ítélt szent ügyekben sürgő haláltudók, sebzett egójú halandók és más vallásszédelgők. Mi, akik jobban tesszük, ha tartózkodunk az istennek rokon asszociációktól. Gépies lépteid nem koppannak a más-létbe vívő promenád kövezetén. Onnan nézve érthető, miért hallgat az út. A vakító mostban miért matt és fodrozatlan a felülről érkező fény. Boldog formák társaságában utazva aligha ragadnak meg a földi attraktívák. Nincs semmi megrendítő abban, ahogy kikockázod jussunkat a Nagy Mozdulatlanságra.

TAMÁS TÍMEA ◀

Souvenir

Marinak

Régi gondolatok mottója

„a héten meg kéne írnom a verset
amit csak neked írok meg
a héten elvisz és visz a vonat
és valamiért te nem követsz”

ősz törli lábát a földeken
sárosan ballag aztán tovább
húzza magával a sűrű leplű
özvegyek által szőtt éjszakát

és én valahogy ezen a héten
törékeny szelekben veled vagyok,
valakinek a szelencéjében
ízeket őrzök, kacajt s a lakatot

ami nyitja, csukja, s az őszbe zárja
rég neked adtam, s a napot
ami fény volt és ősz és még valami,
akár még meg is tarthatod

talán

„A gondolat végül áttör minden
káprázatos formát – keserves
út ez az egyszerűség felé.”

Hosszan

Nem tudja,
melyik a 14. század,
a 19-et is csak halványan.
Mert közel van. Közelebb.
Már 77.

Rendes, tiszta.
Tiszta ház, hófehér függöny.
Állandó felújítás, ha telik.
[Szép börtön.]

a szellem pedig térítők foglya
úgy mint ősszel a szélbe
tekert falevelek
amíg a szél akarja
le fel dobálja őket
aztán otthagyja lent
ahol már csak rothadás van

a lélek
a lélek még fölszállhatna
de picike ő [és fogoly]
nem érdekli hogy milyen volt
a huszadik század
a térítők mindent
megmagyaráznak
s a kis lakás akár egy
korallzátony
lehorgonyoz a part menti
lapályon

nem kell félni ezt a
térítők mondják
mi igazak vagyunk
az égi rostát
mi magunk készítjük
már itt a földön
s aki nem velünk van
arra kénköves özőn jön

visszahívnánk a gondolatot
hívnánk
de nem jön
tiltott hely ez neki – mondja
meglebben a hófehér függöny
kis hangya araszol rajta
szegény a világát-bolyát odahagyta
s most azt hiszi felfelé mászik
s a mikrohullámú sütőben majd
egy érzelmes dalt dudorászik

röviden

77 évet élt s megtért
a gondolatnak nem volt foglya

a 14. századot nem ismerte
a 21.-et behozta
a lakásba
a mikrosütővel s mosógéppel
Ariellel mosott (nem tudta, hogy
egy angyalt tesz a gépbe)
kétség és félelem a 77 után már
nem gyötörte
megtért kitépte s ki-
dobta a gonosz múltat
úgy volt jó ahogy kérték
s békéjét nem zavarta semmi
az út tiszta volt és fehér
mint az Ariellel mosott függöny
s párolgó tea mellett várta szerdán
hogy a magyarázó jöjjön, köszönjön

szikár

(töredék)

nem érsz el hozzám
Hol maradsz?
1 szikár sor erejéig
itt kéne lenned
lebontani ami maradt
hogy kiemelhessük
a héjból a magból
a kicsiből a nagyból
azt amit lehet
és hagyjuk az okosat
hagyjuk a lényegét

úgyis marad

elpusztult mezőn ácsorgunk
prófétáink hátul maradtak
nem vagyunk Istenek nincsen gőgünk
híján vagyunk minden malasztanak
keressük azt az 1 szikár sort
aminek talán nincs neve

[s szélfúttá nyárfák zizegése
talán betakarhat vele]

elvesztett országút, újhold

nem *akarod* érteni, amit mondok,
úgy teszel, *mintha* nem értenéd.
puhatolózom hiába, mi is történt, mi van?
kényesen fordulsz el, válaszra se méltatsz;
igazad van, hogy jövök én ahhoz, hogy kérdezzek?
te a magasságos hold, én a senki,
amivé tett diktátor tündöklésed.

megalázol újra meg újra, mert nem voltam „valaki”,
legfeljebb csak átutazó; megtagadsz könnyeden,
de szemembe nézni gyáva vagy.
méltatlan és szájalmas egy történet.
ismét nemfényed vet árnyékot, útvesztőbe kergettél,
bejáratát elállják, kik kellettek neked, fenyegetnek;
a kijáratot idejekorán lezártad. nem ismerek rád.

gyalázat, hogy így eltüntetsz labirintusodban,
finnyásan háritasz mindent rám –
belátnám, ha felelősségről sose hallottál volna.
mégis te fertőztél meg hazug ragyogásoddal,
beteggé tettél, gyógyulásra kevés esély
ebben az áruló fényben. nem ismerek magamra.
nyersz ezen is, hiúságod hízik önzésben fürdetve.

de legyek én a megértő. legyek én az előzékeny.
igenis, felség. térdet hajtok, fejet hajtok,
szívüres térben sodródok; a kicsinyességet,
mit te az istentől, nem tudtam megtanulni.
mindent érted, semmiért egészen, talán beérem –
a többi béna csönd, giccses pukkedli;
az egyetlen bosszú és egyetlen bocsánat a felejtés.

holdkór

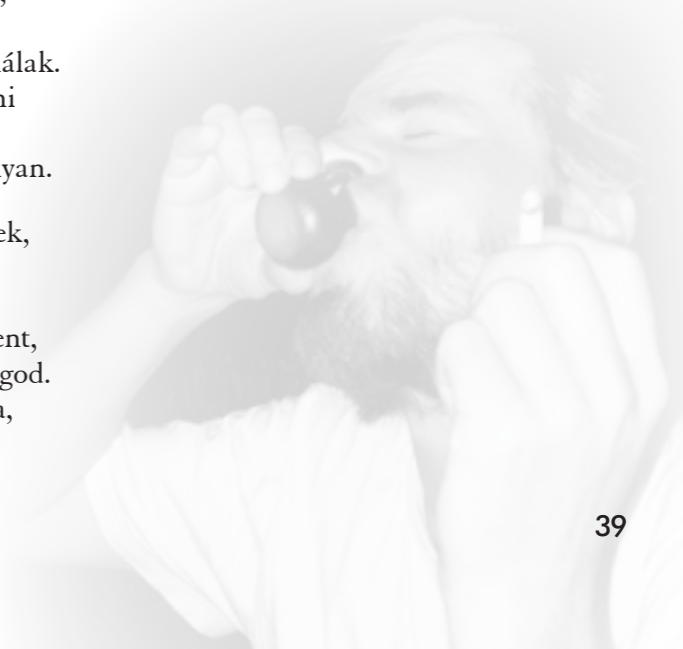
sehol se talállak, csak a képedet.
néha azt sem, marad esetleg a képzet
(az arc kihívón, mélyről tekint fölfele,
mint egy istenre, domináns hímre;
érzékeny, érzéki pillanat,
melyhez közöm semmi).
béke, izzadság, napfény, gravitáció
– neked immár egyre mennek.

nem feladtam, veszítettem.
lány vagy, megalázóan néma;
zsugorodnak a csöndek, gyönyörű,
mocskos betegségem, játszadozol velem.
de várj egy kicsit, beszélek lassabban:
az ember igyekszik okosan felejtetni,
nem köszön az élet, pláne előre,
és nincs, ki jobban elkésértene.

előszeretettel felejt a sorskegyelt,
hazugságban nyúlik meg az orra,
lelke botját sem mozdítja,
de a sors nem felejt.
jól kitervelt, alaposan előkészített,
pompásan megdolgozott semmid
közelről sem ismerős,
távolról sem enyém.

téged meglepett, ami maga az iszonyat,
vérecskét kikaparni, mint gesztenyeszíned.
eltelt két újabb hét, menüm ugyanaz,
még mindig a jelenben ülök.
néha mintha várnálak, mintha utálnálak.
közben próbálok csak értelmet fésülni
életlen és kócos ittüléseim köré,
mintha valamit *valóban* csinálnék, olyan.

de az égre nézve is csak semmit teszek,
mások is csak semmit mondanak;
nem találok szavakat – magunkra.
engem árapály, fényed változása rettent,
téged én – bár ez is játékos, hazugságod.
a kutya keservesen vonyít fel a holdra,
tessék, figyelj, mantrázom:
be-le-hal-ni-ár-nyé-kod-ba.

Magyar kiejtéssel

Ha szólnék hozzád, már nem figyelsz ide.
Kérdezel néha, de folyton dűnnyögök.
Varrás mentén foszlik az értelem,
csak röhögünk akkor,

két esztelen kölyök,
eligazodunk pizsama-
nadrágszárakban.
Szűken élünk, a szó tág
ünnepnapjai között. Bízva

benne, a miénk nem kísérlet-
szerelem, nem kísérletsors,
de mégis könnyebb, mint egy próbaélet.
Súlytalan, akár egy nyári takaró,
csöndes, mint a téli, lilafényű

rétek. Még hallgatsz, de szeretlek: könnyet,
fájdalmat kölcsön tudok neked adni.
Beszélnél. Ha. Hosszan hallgatnálak.
Magyar kiejtéssel. Zokognánk.
Zokon se vennénk.

Teaékszer

Most hallgatok, süvít a szél.
Igen, az ablak korhadt.
Tél van, s a hold ma nagykaréj.
Napjaink összefolynak.
Teát iszom, kilöttyen és
az ablaküveg reccsen.
Nincs bennem semmi törtetés.
Átömlik rajtam estem.

Míg elernyed az éjszaka,
kint tél, huzatos ősz itt.
Hős nem vagyok, csak kortalan,
a gyávaság se bőszít.
Viselni el, akármilyen jel
múlásra sürget folyton.
Sorsával játszik, aki mer:
éj-jelem brossként hordom.

Műterem testhatáron

Közben nem illik verset írni.
Fülbe sügni, malackodni igen.
Számát bugyiddal felcserélni
humánus: mindkettőt csak téphetem.

Testhatár, engedj, mélyre nyúlok.
Formátlanodjon, ami köznapi.
Elég leszek, te légy ma túl sok,
miközben újjá, szülnek ujjaim.

Meglep, nyugi, ahogy a száddal,
tangáddal dús hajad összefogod.
Időfecsérlés másról. Mással

tervezni. Én hozlak világra.
Műtárgy, szobor, törékeny váza.
Portékám vagy: anyagom anyagod.

Küldetés

1

A fiú színész volt. Kezdő színész egy vidéki színházban. Fialat volt és elégedetlen. Sokszor úgy érezte, hogy a színház nem úgy kíváncsi rá, mint ahogyan azt ő szeretné. Ezt az oda nem figyelést csak nehezen tudta elviselni. Többet akart. Többet mutatni önmagából a világnak. Megmutatni mindent, amit eddig megélt és fontosnak gondolt. Szerelmet... Főleg a szerelmet...

Sokszor üldögélt barátjával a nemrég megnyitott söröző teraszán, a belvárosban.

Szép volt ez a nyár is. A lányokon egyre hiányosabb lett az öltözködés, hidegen gyöngyözött a sör a korsó oldalán, és a fiúkban *tornyosult a szabadidő*.

Ez a gondtalanság sem tudott a fiatal színész lényén változtatni. A lekötetlen vegyértékei nem hagyták szabadon, egy pillanatra sem. Sokszor vigasztalta barátja nyughatatlanságában.

– Nyugi! Nyugi! Fialat vagy még! Várd ki a végét! Nincsenek ezek tisztába az... értékeiddel!

De hiába. A fiú szenvedett a múlt idő miatt. Úgy érezte, így fog eltelni az élete.

Nem fog alkotni maradandót. Semmit. Csak létezik. Mint most is a söröző teraszán.

– Tudod, mi a bajotok nektek, színészeknek? – kérdezte a barátja, kissé kábán a hideg sör és a forró levegő hatása alatt.

– Nem unod még ismételni?

– Most másképpen fogalmazom! Érdekesebben!

– Nos?

A fiú, szerette hallgatni a barátját, mert az a pár év korkülönbség, ami köztük volt, bölcsességgel párosult a barátjában. Mindketten beleittak maradék sörükbe.

– Ha egyszer elkap valakit a gépszíj, belekerül ebbe a... vákuumba!... A színházba! Nem tud többé kiszállni! Annak vége! Annak annyi! Rá is megy az élete! Olyan, mint a... marihuána! Nagyon vigyázni kell vele! Én büntetném azt is, aki a... színészetet tanítja!

– Ha rajtad állna, biztos úgy lenne – mondta, kissé nyugtalanul, humortalanul a fiú.

A barátja vállon legyintette, szeretettel tele. Tudta, hogy a fiú szívét-lelkét odaadná a mesterségéért, a színházért. Így állt hozzá mindig is az életben ahhoz, amit kitalált magának, amit vállalt, amiben hinni tudott.

De a barátja mindig is nehezen tudta megértetni a fiúval, hogy a világ hanyagabban kíváncsi a megszállottakra, mint ahogy ők szeretnék. Ezt a két hozzáállást kell összhangba hozni a megszállottnak önmagában. A sajátját a világéval.

– Pedig van más érték is a világban, amiért érdemes... ennyit szenvedni, mint a színházért! – mondta a jó barát.

A fiú hirtelen, értetlenül ránézett, de inkább a némaságába fojtotta vissza kissé indulatos válaszát.

– Persze... az is, ugyanúgy okozhat... boldogtalanságot! – visszakozott a jó barát.

– Ez igaz! – válaszolt hirtelen a fiú. – Lehet valaki boldogtalan orvos is! Vagy fafaragó! Földrajztanár!

– Hogyne! Boldogtalan, fafaragó földrajztanár! – próbálta elütni a fiúban lévő rossz hangulatot a jó barát.

– Vagy tévészerelő! Vasutas!... Igen! Boldogtalan tévészerelő!... Igen!... Boldogtalan vasutas!... Vagy pincér!... Apópó! Pincér!... – intett a pincér felé... – Pincér?...Pincér! – javította tovább az asztal körüli hangulatot a jó barát.

– Hozzon még két sört! De ezúttal a hidegebből!

– Igenis!...

– Hagyd már!... – sziszegett a fiú. – Ne sértegesd! Én járok ide, nem te! Engem égetsz! Talán nem volt elég hideg?

– Dehogynem! Csak nehogy azt érezze már ez a boldogtalan pincér, hogy nincs elég dolga a világban!...

A pincér már hozta is. A barátja tovább fontoskodott.

– Mondja, kérem! Ez biztos, hogy most friss csapolás?

– Igen, uram!... – mosolygott a pincér. – Örülök, hogy a kedvükre tehetek! A törzsvendégekért mindent!

Egészségükre!

Beleittak a hideg sörbe, és a barátja jóízűen nyújtózkodva, nagyot sóhajtott.

– Látod?... – ütötte ismét vállon a fiút. – Ő is megszállott! Mosolygott ránk! Pedig megcsíptem egy kicsit!...

– mutatott a pincér felé. – Mégis boldog! Biztosan tudom!

– Tőled a végén még jó napom lesz! – nevetett végre a fiú.

– Azért vagyunk barátok! Nem? – emelte koccintásra poharát a jó barát.

Újra ittak. A jó barát észrevette, hogy a fiúban a csendnek újra jelentősége van.

– Holnap vizsgázom – szólalt meg ismét. – Eljössz? Hajnalban indulnánk. Nos?... Egy kis kiruccanás?

– Ne őrjíts meg! Az a főiskola a világ végén van!

– Miért? Távolság?

– Nem is tudom?

– Délre ott is leszünk! Nos?

Mint mindig, ha menni kellett, a fiú most sem tudott ellenállni a kísértésnek. Igent mondott a barátjának.

De a korai kelés kicsit megviselte. A fiú valamikor hajnalban került az ágyába. Miután a söröző bejáratánál elköszöntek egymástól, úgy érezte, még nem tudna hazamenni. Szüksége volt az éjszakára. És egy-két hideg sörre, hogy később kissé bódultabban majd mégis, álomba zuhanhasson. A barátjánője egyébként is hazautazott a szüleihez, Budapestre. Szabad volt hát. Miért ne maradjon?... A buszon az utat végigaludták. Délben valóban megérkeztek a városba. A buszvezető költötte fel őket, már a pályaudvaron.

– Jó reggelt, uraim! Megérkeztünk!

– Ó! Máris? Köszönjük! – válaszolt a barátja. Ő ébredt hamarabb. Megrázta a fiút.

– Művész úr! Ébresztő!

– Ó! A fenébe! Elzsibbadtam!

Egy darabig szótlánul ébredtek még a főiskola felé vezető úton.

– Mondd csak! Felkészültél te egyáltalán erre a vizsgára? – kérdezte a fiú. – Találkoztunk párszor a sörözőben, de jegyzetet nem sűrűn hoztál magaddal!

– Ne törődj semmivel! Mindent tudok! Amíg izzadok, mászkálj egy kicsit!

Nézegetsd a lányokat! Keress magadnak egy... megszállottat, aztán...

– Aztán?

– Aztán!... A többit rátok bízom!... Gondolj azért rám! Hátha segít! Itt találkozunk, négykor! Helló!

A barátja az utolsó mondatokat már az utca másik oldaláról mondta. Hirtelen ránézett az órájára, és nyomban felébredt a *maradék alvásából* is. Gyorsulnia kellett... A fiú elindult. Úgy hallotta, hogy a városban van egy tó, melynek közelében pedig van egy falumúzeum. Megkereste, megvette a belépőt és elindult, hogy körbejárja. Minden ajtó nyitva volt a régi álmokról mesélő, egyszerű, nádtetős kis házakban. Jólesett bemenni a vastag vályogfalak közé a fásztó meleg elől.

– A fenébe! De jó hűvös van!... – sóhajtozott. – Pedig nem ismerték a légkondit!

Elnézegette a faragott bútorokat és rácsodálkozott a hajdani mesterek finom munkáira. Közel hajolt az egyik ágyvégi fa mintázatához és ujjaival végigtapogatta a csiszolt felületet.

– Bizony! Akik idejönnek restaurálni... – szólalt valaki a háta mögül. – Csak ehhez akarnak érteni!

A fiú hátranézett, és megpillantotta az öregembert, aki már régóta figyelhette őt. Az öreg mintha egy népszerűműből lépett volna elő. Tisztára fényesített csizma, a hozzá illő nadrággal, fehér ing, mellény, a fején kalap, mely mentes volt az ápolatlan haj zsíros lerakódásaitól. Megjelent valaki egy régen eltűnt világából.

– Jó napot kívánok! – hebegte a fiú. Meglepett, mert arra nem számított, hogy idegenvezetője is akad.

– Jó napot! – suttozta az öreg. – Tetszik?

– Igen! Nagyszerű munka! – válaszolta a fiú, még mindig zavarában. Az öregember közelebb jött hozzá és folytatta a suttozást.

– Akik idejönnek dolgozni, azoknak is csak ez tetszik!... A... restaurátoroknak! Elvannak a bútorokkal, de a létrára már nem mászik fel egyik sem! Egyik sem akarja kicserélni az elrohadt nádat a fedélen!

– Biztos félnek a létrán! – értetlenkedett továbbra is a fiú. Az öreg egyre bizalmasabb hangnemen kezdett el beszélni. Közben sűrűn tekintgetett az ajtó felé, mint aki egyfolytában szemmel akarja tartani lehetséges menekülési útvonalát.

– Ne menjen el!... már szinte sírt az öreg. – Gondolja meg! Megtanítom mindenre! Gondolja meg! Meg tudna csinálni mindent ezután az életben!

– Én színész vagyok! – ordított szinte a fájdalomtól és a haragtól a fiú.
– Nem tudom ott hagyni a színt... – de az öreg csak szorította a karját.
– Hallgasson rám! – kérlelte a fiút az öreg zokogva. – Megéri! Én is könnyebben tudnám itthagyni ezt a felforgatott világot!

Egyre hatalmasabb erővel próbálta ott tartani a fiút. Belekapaszkodott az ingébe. Nem eresztette ki az istállóból. Könnyezett.

– Ne menjen el! – a fiú már szinte birkózott a bezárt istállóajtó mögött az öreggel.
– Vissza kell mennem – ordította. – Pécsre! Színész vagyok a színházban! Holnap is előadásom lesz! Ha nem megyek vissza ma...

Az öreg hirtelen elengedte a fiút, és udvariasan hátrébb is ment néhány lépést. Feladta a könyörgést. Ezúttal is süket fülekre és csukott szívre talált – gondolta. Talán nem is szerette volna, ha még egyszer az igazgatónő fülébe jut, hogy zaklatja a vendégeket. Inkább csendben maradt, és lesütött szemmel, magába fojtott fájdalommal lemondott a fiúról.

– Menjen csak! Ne haragudjon! Menjen! Viszlát!... Ne haragudjon!
– Ugyan már! Nem történt semmi! Én...
– Viszlát! Legyen jó színész!
– Minden jót!

A fiú ismét az órájára nézett, és gyorsan elindult az ajtó felé. Az öreg még egyszer utána szólt.
– Aztán, egy szót nem szól az igazgatónőnek! Megígéri?
– Rendben! Viszlát!

Intett a fiú, és gyorsan kiszaladt az istállóból, mert a barátja már egy negyedórája várta a főiskola előtt.

2

A kirándulásukat követően is sokat üldögélt a fiú a barátjával a söröző teraszán. Beszélgettek. A színház továbbra is nyugtalanította. Még nagyobb hiányérzete támadt, mint korábban. Egyre csak jelentősebb feladatokra szomjazott. A barátja szokás szerint próbált lelket önteni belé, de hiába.

A fiú egyik szótlán üldögélésük közepette hirtelen elkészönt tőle, és elrohant. Úgy döntött, felhívja a famúzeumot, és beszélni fog az öreggel. Talán még nem késő. Megtanul tőle mindent, amit csak lehet, és otthagyja a színházat. Az igazgatónő vette fel a telefont. A fiú érdeklődésére elmondta, hogy semmiféle öregről nem tud. Fogalma sincs, kiről lehet szó. Egyébként karbantartó munkakörben ők nem is alkalmaznak időseket, mert leeshetnek a létráról, miközben kicserélik a nádat a tetőn.

Az igazgatónő azzal tette le a telefont, hogy biztos lehet abban, nem volt ott náluk sohasem ilyen öreg karbantartó.

Biztosra ment

Biztosra ment: hetek óta
ki se mozdult otthonról.
Vélte, a felkelő nap,
a világosság szemfedője.

A birtoklás, szokta volt mondani:
kieséses iszapbirkózás.
A kiinduló- és a fordulópont között
legrövidebb út az egyenes beszéd.

Miután felélte erkölcsi tőkét,
még többre taksálta magát.
Programon kívüli hátraarc,
akasztófahumorú sintér.

Megyek már

Megyek már, mondta, s helyreigazított
léptekkel elindult egy ismeretlen világ felé.
A vékony pénzü tétől a silányabb
hótakarót is elfogadta a fázós föld.

Alighogy befejeződött a napkezdet,
kipróbálta az alkony a földet-érést.
Rohanó felhőárnyék, csiszoltkő alátét,
zátonyra futott a jobbító szándék.

A publikum ámulatba ejtése, ez volt
és maradt a nagyra törő nem titkolt vágya.
Tűzfalal határos félig eltakart gondolatjel.
Mérlegen az állatfölötti és az emberalatti.

Morális szike

A szónak adtál igazat,
a mondatot magadra haragítottad.
Ami kipotyogott az öröklét lyukas
zsebéből, sietve összekapkodtad.

Önmagát tűzzel emésztő fa.
Egymással kötekedő felhők.
Az asztal és a szék helyén ravatal,
bőséges a tudatalatti felhozatal.

Szomorúságra nyitott üres tekintet.
Találgatás mögé bújt sötétség.
Az önmagaddal őszinte szembenézés,
ügyesen alkalmazott morális szike.

Újult erővel

Van néhány dolog, amitől semennyi
pénzért se válna meg a rögeszme.
A szív, az érzésből játszó dobos:
váltakozó szüneteket iktat be.

Fancsali képet vágott a téllal
közösködő tavasz a kialakult helyzetéhez.
Viharos taps. Játszi könnyedséggel
fektette két vállra a neheztelés a bajt.

A mai nap a terepgyakorlatra kirendelt
megszokások jegyében telik majd el.
A tegnapi megtört lendület, ma újult
erővel halad tovább a tisztázatlan cél felé.

NAGY KATALIN ERZSÉBET ◀

Kocka

Mikor megismerlek, áttetszővé válsz.
A szavaid világítanak.
Széteszlő felhőként hatolsz mindenhová.
Bőr alá olvadó érintésekben lélegzik a világ.
Eggyé lobbanásban tűzfolyó sodor nem lenni,
de minden helyére csúszik,
az élek elsimulnak éjjelente.
Majd sűrű lesz, mint egy vastömb.
Felületeden megfagy a lehelet.
A gesztusok lecsúsznak rólad.
A tér kítaszít.
Nem kérek semmit, mégis agyon nyomsz.
A szobában ferdén áll az asztalod.
Ha arrébb tolom is ott marad.
Mevakult filmkockák.
Szar a cigi, mert keserű.
Széttárt tenyereden görbe ujjak.

Csak tömbökben esőzuhogás

csak esőzuhogás,
a csöndre.
külön bejáratú
poklomat csinosítom
közben. cigarettadoboz
épp merőleges a magányra,
poshadt tegnap-maradékot
töltök egy borospohárba.
festem a hangulatomat
szépirodalmi sárgára,
rikító szavak birkózzanak
a kimondhatatlansággal.
fájdalompárdac morog
bordaketrecemben

– ma szívemre éhes –,
számadatra változott át
minden valóság-képlet.
csak tömbökben esőzuhogás;
reménybomlasztó oldat,
füledbe hatoló méreg.
belülről fázok.
álmomban testek
hullanak körém,
és szertefoszlanak,
ha ráébredek, hogy
mind halottak.

Örökké

október tizenötödike van. *Az idő,*
amikor senki se tudja a nevét annak,
akíhez ér. A hűtőben svábbogarak
párzanak a parizer helyén. Éjjel a hold
panaszosan vonított a kutyákra, de ez is megszokható,
mint kényszerzubbony az őrülteken.
Kötélen szárad a kimosott múlt, bármikor
felejthető vagyok a mostban.
Hullámokban torlódik rám a várhatón
túlról idegen halál, könnyek helyett
sócsöppeket dörgölök szemem sarkából, de ez is
hidegen hagy, akár rózsabokrot a zúzmará. Az ősz
rongyos ködkabátot terített a horpadt útra,
így nem látható, hogy sohasem
érkezel.

A múlt kérdése

Ülsz a meleg csendben
épp a közepében
jár a lélegzeted
ki és be ki és be

Álmodból ébredsz
a bútor összetört
üvegeit látod
nem érted
ki tette ezt
a szilánkokat a földön
kezeddél sepredd

Tagore tükrében
nézed magad
fogadom hogy
fogatlan vagy

Mikor napfény voltál

ha látod ahogy
boromat vagy bőrödöt szagolom
gondolsz-e arra
honnán érkeztél hozzám
ma is jól emlékszem arra
mikor Isten izzó gázgömbjében
a legkisebb napfény-kislány voltál
az öntött vas ég alatt
az úr végtelen jeges sínén
miért pont ide:
a Nefelejts utca 17-be érkeztél
hogy a szőlőtőke fürtjeit érleld
hogy folyékony napfény legyél a poharamban
hogy elteljek borom és bőröd illatával

Új harcos

Új parancsot kaptál
ne harcolj tovább

Csendes és nyugodt vagy
mint a csillagos ég
harcban ez a pajzsod
a kardra nincs szükség

Meg szél és víz is vagy
erős mint a folyó
nem ejt sebet rajtad
se lándzsa se golyó

Harctalanul így győz
tigris helyett az őz

Meggyszüret

Feneked domborodik
ahogy állsz
a létrán vérbő
a fán a meggy
akár a szerelem
mert egy fűtön csüng
mind aki él
napfényt eszel ezért
világítsz előttem
és én kiköpött
meggymagként leslek
a fűből hiába nyújtózunk
nem érjük el a fa
hegyét néhány szem
ott marad az ég
madarainak megmarad

Reggeli

eszem búzacsirát és
friss retekajtást átjár
az életerő gyökeret
eresztek a földbe és kinyújtott
kezeimmel az égbe rügyeket
ragozom leveleim
lesik a napot virágaim
világolnak madarak
raknak fészket
a hajamba egyszer
majd úgy leszek mintha nem
lennék nem sírok és
nem nevetek mint patak
partján a kő nézek
szürke szerető szemekkel

Két helyen vagy

nem szakadtál
szét csak két
helyen vagy míg ruhát
teregetsz vagy a szemöldöködet
húzod ki itt vagy
bennem se illatod se
szuszogásod nincs
velem csak
érezlek másképpen
félelmeim lennék

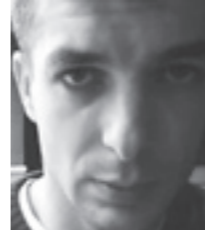
Most álmodsz meg

álomban mellettem
fekszel mint zöld
mezőben kószálok harmatos
gyepeden ott

emlékszem milyen
néven mondott ki a
Teremtő a levegőben kikerics
és kakukkfű neve libben ég
és föld vagy és tenger
illata és nap
színe ott mellettem most
álmodsz meg

Vályogvető (Kerekegyháza, 1976)

Városépítők

Körbejárok majd valami rétet,
Léptékeiben egyedülállót
A másoké-volt-de-senkiföldjén,
Te addig hímezz valamit, jó lesz?

Összehordok majd ezeregy tömböt
Bontott téglákból; körültekintőn
Fertőtlenítek, igen, s te addig,
Te addig furcsa mintákat rajzolj.

Színeket szöktess egymásra, bátran,
Hitesd el minden színnel, hogy meglesz,
Meglesz a párja, velem ne gondolj,
S mire fölnézel, meglesz a város.

Ott fog majd állni a senkiföldjén,
Csillagalapra vonva, a felhők
Alsó habjait sárgára festi
Egy jól kigondolt városi élet.

Melynek ezernyi ördöge támad,
Mely a gyalázat ágyának áll majd,
Melyből nyögés és félelem árad –
Te csak rajzolj, és ne gondolj ezzel.

Körzeteinkben gyilkolni fognak.
Az állomásnál boldogtalanság
Virágozik majd, és parkjaink lesznek
Elszenvedői a forgalomnak,

Féregjáratok kelnek a mélyben,
S az alvilági csatornák mind-mind
Ezer csattogó patkányt terelnek
Egybe alattunk, akik motoznak,

Legszebb éjeink csöndjét feszítik,
Legszebb álmaink habját harapják,

FARKAS JENŐ ◀

A román irodalomról magyar szemmel

Németh László *Kelet népei között* c. cikkében már 1940-ben (Németh László: *Sorskérdések*, Budapest, 1989) figyelmeztet arra, hogy a magyar írók az 1930-as évek elején kezdtek el panaszkodni, hogy a körülöttnk élő népekről, lengyelekről, szlovákokról, csehekről, románokról, horvátokról és szerbekről jóformán semmit sem tudnak. Az utolsó kétszáz évben csupán a németekre, franciákra, angolokra és olaszokra figyeltünk, és büszkén nyugatiságunkra – írja Németh L. „lám a magyar nép nem ereszkedhetett le a Balkán csőcselékibe. ...Mi a szomszédainkat hanyagoltuk el. A nyers, rejtélyes, de nagy jövőjű kelet-európai tájakon szerzett tapasztalatokból nem vettünk át semmit.” A román irodalom magyar recepciója elválaszthatatlan a két nép politikai és történelmi vitáitól, hiszen százötven éve a „magyar–román kérdés” megkerülhetetlen politikai tényező mindkét ország kulturális és politikai életében. Mi sem bizonyítja jobban ezt az állítást az a tény, hogy az utóbbi fél évszázadban nem jelent meg magyar szerzőtől átfogó és tartalmas *Románia története*, holott nincs lassan olyan afrikai vagy indián törzs, amelyről ne lenne tudományos igényű könyvünk. És ez áll a románokra is! A román irodalom befogadását területileg sem lehet elválasztani. Az erdélyi román irodalom-recepció szorosan kötődik a magyarországihoz, hiszen a fordításköteteket mindkét ország könyvesboltjaiban terjesztették.

A 19. században Buda és Pest (később Budapest) a román kultúra legfontosabb központjai közé tartozott. A budapesti könyvtárakban hatalmas román kéziratos és korai nyomtatott anyag található.

Budán működött az Egyetemi Nyomda, amely, 1780–1840 között, mintegy kétszáz román könyvet adott ki, köztük fontos görög katolikus egyházi könyveket, prédikációkat, görögkeleti zsolozsmákat, latin és román nyelvészeti munkákat, tankönyveket, nyelvkönyveket, fordításokat, tudománypszerűsítő könyveket. Itt jelent meg a kevésbé ismert Maller Péter magyar nyelvtana románul és Bota Mózes román nyelvtana magyarok számára. Az Erdélyi Iskola képviselői itt adták ki legfontosabb műveiket, a román felvilágosodás meghatározó elméleti munkáit. A legjelentősebb román költő, Mihai Eminescu a pesti *Familia* c. lapban közölte első versét 1866-ban, nevét is Iosif Vulcan változtatta Eminovici-ról Eminescura. Az ifjú román poéta ugyancsak itt publikálta első színházkritikai cikkét az erdélyi románok *Albina* (1870) c. újságjában, majd első politikai cikkeit Alexandru Roman lapjában

(*Federațiunea*, 1870). Sajtóper is indult ellene írásai magyarellenessége miatt, de a költőjelölt megúsztta, mert az akkori magyar igazságszolgáltatás szerint a felelősségre vonás elévült. Pesten és Budán számos román lap jelent meg. Ezek nagy része eljutott Moldvába és Havasalföldre is. A világon a harmadik egyetemi szintű Román Tanszék 1862-ben alakult Pesten, Alexandru Roman vezetésével. Octavian Goga a Budapesten kiadott *Luceafărul* (1902–1906) c. folyóirat hasábjain vált költővé, és itt adták ki első verseskötetét is. (*Poezii*, 1905).

Ezenkívül közös folyóiratok próbálták elősegíteni a magyar–román közeledést. Ilyen volt, hogy csak egyet említek, Moldován Gergelynek Kolozsváron kiadott *Ungaria* (1892) és a *Román–Magyar Szemle* (1895) folyóiratai. Ezért viszont nem kapott szótlan elismerést, mert „hazafias törekvéseiért a túlzó románok elfordultak tőle, de annál nagyobb tekintélyre tett szert a magyarság előtt”, hiszen később tagja lett a Kisfaludy Társaságnak és megkapta az udvari tanácsos címet – írja róla Alexics György a *Révai Lexikonban* (13. k.). De maga Alexics is megkapta a kritikát román barátaitól, főleg Ioan Slavici-tól.

Erdélyben a német és magyar protestantizmus hatására a román vallásos élet és az nemzeti iskolai oktatás felélénkült, megerősödött a népnyelv iránti érdeklődés, és ezzel együtt megindult a könyvkiadás is. Az első román iskola Brassóban indult, ahol 1559-től románul tanítottak a szláv helyett. Az első román nyomtatott (tan)könyv (*Catchismul luteran* – Luther Márton katekizmusának román fordítása, Nagyszebenben jelent meg 1544-ben, de ebből egyetlen példány sem maradt fenn. Ezt követően több, kálvinista tanításokat tartalmazó műveket adott ki Coresi, görög származású román papnyomdász, aki Brassóban telepedett Johannes Benkner vállalkozó szellemű szász bíró meghívására, aki jelentős papírmalmok birtokosa is volt. Talán nem érdektelen megemlíteni, hogy az 1564-ben Coresi által nyomtatott *Tilcul evangheliilor* (Evangélium magyarázata) könyvet Forró Miklós magyar főúr költségén adták ki, az 1582-es *Palia de la Orăștie* (Ószövetség) költségeit Geszthy Ferenc dévai zászlósúr állta. A XVII. század elején Bethlen Gábort foglalkoztatta a teljes román román biblia kiadásának a gondolata. Gáldi László szerint az 1648-as román *Újszövetség* könnyen lehet Bethlen Gábor terveinek kissé módosult megvalósulása. A XVIII. században a kolozsvári jezsuita, majd a piarista (itt tanultak az

Szép szavainkat mind elhasználják,
De te csak hímezz, hímezz, ne nézz fel.

Nem kell látnod, hogy fegyverben állok,
Lapát és villa lesz a kezemben,
Zsebemben méreg, penge a számban,
És visszanezél rád, ahogy rajzolsz.

Nem is kell látnod: pöttyök követnek,
Vérpiros pöttyök, amerre járok,
Embered indul, minden nap indul,
Mert ki álmodik: védi az álmot.

S egy nap elkészül az, amit hímzel,
Körbetekerjük vele a régen
Visszhangtalan és korcs senkiföldjét,
S azt mondjuk: igen, várost akartunk.

Akkor már élet rohog alattunk.

Gyűlés a cigánysonon (Békés, 1965)

zeti Színház igazgatója 1888–1891 között. Vendéglőtulajdonosként is ismert, ezek közül a leghíresebb az 1901-ben alapított, ma is működő *Gambrinus* söröző, vagy a *Bene Bibenti Sörakadémia*. Eminescuval és Slavici-csal együtt dolgozott a bukaresti konzervatív *Timpul* lapnál (1878–1881). A *Junimea* irodalmi társaság tagjaként látogatta Titu Maiorescu, a kor legnevesebb irodalomkritikusának és közéleti emberének házáat, itt vált ismertté kiváló humora és vitaközöki készsége. Lapalapítója volt *Moftul român*-nak (1893). 1879-től kezdve jelentek meg vígjátékai *Zürzavaros éjszaka* (1879), *Elveszett levél* (1884), *Farsang, Leonida Naccsás úr és a reakció* (1885), *Megtorlás* (1890), novellái, karcolatai. Ellenségei plágiummal gyanúsították, azzal, hogy a *Năpasta* (Megtorlás) c. darabját a magyar írótól, Kemény Istvántól vette volna át. Mint kiderült, ilyen író nem is létezett, ez az ún. *Caion-per*, ezt követően Brassóban, majd Pesten akart letelepedni, végül 1904-ben Berlinben kötött ki, és nem is tért vissza 1912-ben bekövetkezett haláláig. Első magyarul megjelent írása, a *Leiba Zibal* (O faclie de Pasti), Jancsó Benedek fordításában jelent meg 1892-ben, az *Élet*-ben. Budapesten többször megfordult a Pázmány Péter Tudományegyetem román tanszékén, és jó kapcsolatot ápolt Alexics György tanárral. Caragiale többször találkozott a Budapesten tanuló román diákokkal (köztük Octavian Gogával), és román lapot is akart indítani Pesten. Caragiale *Năpasta* c. drámáját 1903.június 14-én mutatták be Budapesten a Népszínházban *Anca* címmel, Alexics György fordításában. A darabot Solymossi Elek (1847–1914) színinövendékei adták elő „vizsgálati előadásként”. Majd 1906-ban Janovics Jenő újrarendítette, és Kolozsvárott 1906-ban adta elő.

Legismertebb darabjának, az *Elveszett levél*nek nyolc magyar különböző fordítása ismert. (1926-tól kezdően: Kádár Imre, Nagy Elek/Méhes György, Deák Tamás, Szilágyi Zoltán, Szász János, Sepródi Kiss Attila, Bodor Ádám, Kacsir Mária). A darab forrásairól számtalan teória született, egyesek Moliere-t és Sardou-t emlegetnek, mások az Othelloval hasonlítják össze. A darab cselekményét illetően a legközelebb az *Ellopott levél* c. Poe-novella áll. Az 1870-es években a Baudelaire Poe-fordítása egész Európában ismert volt, Eminescu és Caragiale is több Poe-novellát fordított franciából, igaz, alaposan meghúzva. Az *Ellopott levél*ben a királyi lakosztályba érkezett egy szerető által (alias Tipătescu, a megye ifjú prefektusa) írt levelet a címzett (alias Zoe) még el sem tudta olvasni, amikor belépett maga a király (alias Trachanache), így a levél felbontva az asztalon hevert. A lakosztályba érkezik a „világon mindenre kapható” D. miniszter, a „vakmerő intrikus” (alias Cațavencu), aki felmérve a helyzetet, ügyes trükkel kicseréli a levelet, így a címzett tudja, hogy ki a tolvaj. Az írás „bizonyos hatalmat ad, amely hatalom roppant sokat jelent” – írja Poe. A címzett beavatja Monsieur G-t, a párizsi főrendőrt (alias Pristanda), akinek óriási jutalmat ígér, ha visszaszerzi a levelet. Ekkor a főrendőr, akinek az eszén mindannyiszor túljárt az okos miniszter (akárcsak Cațavencu), felkéri Dupint, a neves nyomozót, hogy szerezze meg a levelet. Dupinnek sikerül és ezzel megoldódik a

helyzet. De D. miniszter még nem tudja, hogy a levél nincs nála, és úgy cselekszik, mintha nála volna, s ezzel politikai pályafutásának vége. Ezzel megoldódik a konfliktus. A nyomozó Dupin végeláthatatlan magyarázatai a matematikáról, az azonosításról, a szócséplés magaskolája a *suspense*-t táplálják, melyek a krimire oly jellemző időzített feszültségkeltés és a megoldást előkészítő logikai csavar kellekei.

Caragiale a vígjátékban a *suspense*-t a mellékszereplők történeteivel és mellékszálakkal tartja fenn. A román szerző a történetet egy vidéki megyébe helyezi, a választások idejére, az 1883-as esztendőben. A választási iroda vezetője az idős Trachanache, ifjú felesége, Zoe szerelmes levelet kap a megye prefektusától, Tipătescutól, mely levél a parvenü ügyvéd és lap tulajdonos Cațavencu kezébe kerül. Cațavencu zsarolni akarja Trachanachet, hogy őt támogassa a közelgő parlamenti választáson, ellenkező esetben lapjában közzéteszi a levelet. Az ügyvéd bemutatja a levelet Trachanachénak, aki bornírt jóhiszeműségében, a darabban mindvégig „okirat-hamisításról” beszél. Közben a férj, a feleség és szerető Cațavencu hamis váltó felhasználásával vádolják. De ez a kölcsönös zsarolás, elkeseredett harc is nevetségessé válik, ugyanis a levél visszakerül Zoehoz, és a pártközpontból egy új képviselőt jelölnek (Agamemnon Dandanachet). Ő maga is természetesen ugyanazzal a trükkel lett képviselőjelölt, mint ahogy azt Cațavencu szerette volna: egy befolyásos illető (ismét a Poe-novella alaphelyzete), a „falu bikája” nála felejtette a kabátját, zsebében egy szerelmes levéllel, melyet egy másik barátjának a felesége írt a befolyásosnak. Dandanache zsarolással rávette, hogy a választások előtt néhány nappal a távoli megyében őt indítsa képviselőként.

Mit mondhat nekünk a Caragiale 126 éves vígjátéka? A francia–román abszurd szerző, Eugene Ionesco Caragialeról írott rövid esszéjében azt fejtegeti, hogy eredetisége abban áll, hogy minden szereplője ostoba, akik teljesen elmerülnek az eltompulás irracionális útvesztőiben. Szellemi zürzavar vesz rajtuk erőt, olyannyira, hogy mindenfajta gondolat, elv, eszme elveszíti értelmét és funkcióját. Caragiale hősei élnek-halnak a politikáért, mindannyian agyalágyult politikusok, még a hétköznapi nyelvet is a saját maguk képére gyúrták át (lásd az *Elveszett levél*, *Leonida naccsás úr* c. vígjátékokat). A nyelvficam, a politikusi kényszerképzet annyira elterjedt, hogy az élet minden területét előzőnlötte egyfajta bizarr ékesszólás, amely hangzatos és állandóan helytelenül használt kifejezésekből állt. A társadalmon eluralkodó szédítő értelmetlenség Caragialénál kimeríthetetlen gazdagsággal telt meg. A szerző kiválóan érzékeltette, hogy a demokratikus intézményrendszer meghibásodott, az új társadalom még megszületése előtt fölmondta a szolgálatot, így módon ez a színpadi világa valamiféle abszurd-fantasztikus színjátékba csap át. (Lásd *Polisz*, 13. sz., 1994/6sz)

Kérdés az, hogy ezt a hihetetlenül bonyolult történelmi, társadalmi, és nyelvi világot hogyan lehet magyarra fordítani. Hogyan lehet ezeket a pszichés, nyelvi és társadalmi frusztrációkat egy más nyelvi világba átültetni? Kádár Imrétől, Nagy Eleken és Deák Tamáson, Szilágyi Zoltánon át Kacsir Máriaig

és főleg Szász Jánosig a szöveghűség a legfontosabb kritérium a fordításoknak. A '90-es évek után Sepródi Kiss Attila és Bodor Ádám a tisztelet kevésbé nyomasztó hatása alatt „felszabadult” fordításokat jegyeztek, az első hatásosan modernizál, Bodor obszcén kifejezésekkel tűzdeli ugyancsak modern fordítását. Ha Caragiale magát hallgatjuk, talán igaza van annak, aki bátran nyúl a szövegekhez: „A színház konstruktív művészet, melynek anyagát az emberek között – jellemvonásaik és szenvedélyeik miatt – kirobbanó konfliktusok adják.” (Irodalom-e a színház? c. cikke). A *konstruktív* fogalom az események magyarázatát, az egésze törekvést, a világ megértésére tett törekvést fejezi ki. A cikkben kifejti, hogy mindennél fontosabb a darabok *előadhatósága és színpadi megjelenítése*. Íme a „Karnebál-ügy”. Parti Nagy Lajos *D'ale carnevalului* (Farsang) c. darab magyarosításának egyfajta lehetséges magyarázata. Parti Nagy hozzáír, megtold, átalakít, sajátjává teszi a művet, akárcsak Caragiale tette a Poe-novellák fordításakor. Csak sajnálni lehet, hogy Parti Nagy a neveket nem magyarosította, mint a szövegben, például a magyarul kimondhatatlan Nae Girimea (Nájé Dzsiriméa) borbély helyett a szövegben található Figaróra hajazó *Figarescu* (a fordításban a borbélysegédre utal) illetet volna a legjobban. Csak zárójelben jegyezzük meg, hogy a nyelvi lele-

ményekben rendkívül gazdag, hatásos Parti Nagyfordítás még nem garantálja a jó előadást, hiszen a rendezők saját románság-képüket viszik a darabba: a csiricsaré hangulat, hangoskodás, az olykor obszcén, túllontul erotikus kusza jelenetek nemhogy felerősítenék a zseniális bohózat színpadi kibontakozását, hanem éppenséggel fékezik, érthetlenné teszik azt. Íme az, amit Tompa Gábor mindig el tud kerülni, és ez látszik a kolozsváriak előadásain is. Lehet, hogy Ionescot kell rendezni külföldön ahhoz, hogy valaki még jobban megértse Caragiale szellemiségét? A román színház is bátran honosítja a francia neveket, például Molière *Úrhatnám polgárának* szereplőit egy bukaresti színházban: Monsieur Jourdain helyett „Domnul Jurdănescu”; Madame Jourdain: Doamna Jurdănescu, Lucile: Lucia; Cleonte: Claudiu; Dorimene: Lady d'Or; Dorante: Sir Down; Nicole: Niculina; Covielle: Costică; Maître de Philosophie: TV Coach, Maître Tailleur: Fashion designer; Garde: Bodygarde. És így tovább, mintegy becsempészve a mai román néző számára a túlzó, olykor nevetségessé anglofániát, mint amilyen a franciainádat volt Caragiale idejében. A színház „konstruktív művészet” – mondta Caragiale, és minden változtatás belefér, párhuzamosan a rendkívüli politikai és társadalmi aktualitásával.

Épít a csaláti ház (Bugac, 1976)

▶ BALÁZS IMRE JÓZSEF

Útban Bábel felé

Kosztolányi Dezső román nyelvű recepciójáról*

Kanonizációs lehetőségek

Egy író nemzetközi kánonban elfoglalt helye nem tényszerű valóság, sokkal inkább olyan lehetőség, amely komplex irodalomtörténeti és kultúrtörténeti folyamatok eredményeképpen anyagszerűen – fordítások, kritikák, tanulmányok stb. formájában – is leképeződik. Kosztolányi Dezső román nyelvű recepciójával kapcsolatban sokkal célravezetőbbnek tűnik e befogadás esélyeiről beszélni, mint annak adatszerű dokumentálásába fogni. Egy ilyesfajta – problematizáló – megközelítésben talán inkább kirajzolódhatnak azok a támpontok, kanonizációs folyamatok is, amelyek a közeljövőben kihatással lehetnek a Kosztolányi-életmű romániai jelenlétére. Ebben az esetben ugyanis nem áll fenn az a gond, hogy Kosztolányi fontos munkái ne lennének hozzáférhetőek román nyelven a közönség számára: a könyvtárakban és adattárakban elérhető az *Esti Kornél*, az *Aranysárkány*, a *Néro, a véres költő*, de több román nyelvű Kosztolányi-versválogatás is megjelent.¹ A releváns kérdés inkább az, hogy milyen kontextusban, milyen előzetes ismeretekhez képest fogadhatja be ezeket a műveket a román kultúra.

Két támpontot hívnék segítségül ehhez a megközelítéshez. Az egyik: Kosztolányi romániai recepciója általában. Ebbe beleérthetjük a szerző romániai magyar recepcióját is – annak vizsgálatát, hogy milyen kódok és elvárások szerint olvasták a Kosztolányi-műveket a romániai magyar kritikusok, melyek voltak azok a kanonizációs akadályok, amelyekkel meg kellett küzdeniük az ötvenes-hatvanas évektől kezdődően. Ennek vázolásához egy korábbi tanulmányom gondolatmenetét hívom segítségül, amely *Kosztolányi-recepció a Tanulók Könyvtára előszavaiban* címmel jelent meg.²

A másik támpont a magyar irodalom romániai recepciója általában. Számunkra ezúttal a rendszerváltás utáni helyzet a fontosabb: melyek azok a trendek, irodalmi mozgások, amelyekhez kapcsolódva a Kosztolányi-életmű bekerülhetne a román kultúra körforgásába.

Romániai recepciótörténeti elmozdulások

A romániai magyar irodalom szemléleti-poétikai megújulása a második világháború utáni időszakban az ötvenes évek végén-hatvanas évek elején publikálni kezdő szerzőkhöz, a később első Forrás-nemzedéknek nevezett alkotókhoz és kritikusokhoz kötődik. Szilágyi Domokos, Lászlóffy Aladár, Hervay Gizella, Szilágyi István, Bálint Tibor és nemzedékutársaik nevéhez fűződik az a poétikai elmozdulás, amely egyszerre jelentette a kortárs nemzetközi irodalmi trendekhez való kapcsolódást, illetve a két világháború közötti magyar irodalmi hagyomány teljességének (poétikai) birtokbavételét. (Lászlóffy Aladár például Szabó Lőrincről ír később kismonográfiává bővülő szakdolgozatot.) Ez a generáció az ötvenes évek kolozsvári bölcsészkarán olyan restriktív hivatalos irodalomszemlélettel szembesül, amely (még) nem tűri meg a „polgári” irodalmi hagyomány integrációját az oktatási folyamatba, Babits Mihály vagy Kosztolányi Dezső ekkoriban inkább (ideológiailag) elitélő hangnemben kerülnek szóba az oktatási folyamatban.³ Sajátos egybeesés, hogy az első Forrás-nemzedék meghatározó kritikusai, Kántor Lajos és Láng Gusztáv voltak azok is, akik a Kosztolányi-életműről hosszabb tanulmányokat írva megpróbálták megteremteni az „olvashatóság” feltételeit: párhuzamosan zajlott az új irodalmi értékek elfogadtatásáért zajló „kánonháború” és a Nyugat irodalmának újraolvasása – Láng

Gusztáv egyetemi oktatóként ez utóbbi korszaknak vált szakértőjévé és egyetemi előadójává.

A szocialista kultúrpolitika sajátos eljárása volt Romániában, hogy az iskolai oktatásban használatos szövegeket részletes kommentár (előszó vagy utószó) kíséretében jelentette meg – a Tanulók Könyvtára sorozatban például előfordult, hogy akár ötvenoldalas előszavak kísérték a műveket. Ezekben lehetőség nyílt arra is, hogy az értelmezők (a szerző és életmű általános bemutatása mellett) felhívják a figyelmet esetleges problematikus szemléleti vonásokra is. (Karafiáth Judit kimutatja, hogy hasonló elemek feltűntek a magyarországi könyvkiadásban is, kifejezetten az interkulturális mediáció kontextusában, vagyis fordításban megjelentetett munkák paratextusaiban.)⁴ Jól megfigyelhető az ötvenes-hatvanas évek nagy példányszámú romániai Kosztolányi-kiadásaiiban, hogy problémákat okoz a szerző nézetrendszerének politikai olvasata. Általánosabb értelemben pedig – még a hetvenes években is – Kosztolányi *homo aestheticus*-i alapállását tűnik szükségesnek mentetnie. Végül is (többek között Kántor Lajos 1973-as válogatott Kosztolányi-novelláskötetét bevezető előszavában) a Kosztolányiban ugyancsak ott lakozó *homo moralis* lesz az, aki összességében védhetővé teszi az író gyakran irodalmi önelvűsége alapozó elképzeléseit, és a *homo aestheticus*-i álláspontot.⁵

A romániai magyar kritikában és irodalomtörténetírásban megfigyelhető, ahogy fokozatosan elmozdulnak az olvasatok a kifejezetten műközpontú megközelítések irányában, és egyre inkább nyelvi-poétikai összetevők kerülnek előtérbe. Ez lényegében követi azt a folyamatot is, ahogyan a Kosztolányi-életmű befogadásának hangsúlyai is átalakulnak a magyar recepcióban (többek között Szegedy-Maszák Mihály és Balassa Péter munkáiban) a posztmodern irodalmi fordulat felől visszafelé olvasva – felértékelve az Esti Kornél prózapoeitikáját, a kései versek sajátos nyelv-szemléletét, illetve a Kosztolányi-regények sajátos narratív eljárásait. Ezekhez képest mondjuk Kiss Ferenc Kosztolányi-olvasatai egyértelműen egy korábbi paradigma felől fogalmazódtak meg.

Ezeket a támpontokat azért tartottam fontosnak előrebocsátani, hogy jelezzem: Kosztolányi román nyelvű recepciójának az 1947–1989 közötti időszakban hasonló problémákkal kellett szembenéznie. A román irodalmárok, amikor saját álláspontjukat próbálták kialakítani az olvasott Kosztolányi-művekkel kapcsolatban, nyilván igyekeztek tájékozódni az elérhető Kosztolányi-szakirodalomban is, és ebben főként az „ideológiailag problematikus, de ragyogó stilszta” szerző képével találkozhattak.

Az 1976-ban megjelent válogatott Kosztolányi-verseskötet több szempontból is jól összefoglalja azt a képet, amelyet a román olvasó 1989 előtt alakíthatott ki magának a szerzőről. A könyv egyrészt egy jelentős könyvsorozat darabjaként látott napvilágot – egy reprezentatív „legszebb versek”-sorozatba illesztve, amely egyaránt közölt zsebkönyv méretben világirodalmi szövegeket és román költőket. Ennek a sorozatnak is jellemzője volt, hogy bevezetővel és életrajzi jegyzettel látta el a publikált szerzők szövegeit, mintegy megkönnyítve (és egyben persze irányítva) befogadását. Kosztolányi kötetének bevezetőjét az a Mihai Beniuc jegyezte, aki korábban hosszabb ideig a Romániai Írók Szövetségének elnöke volt az államszocializmus idős szakában, és közismert költő már a negyvenes években.

Beniuc Kosztolányi költői tevékenységét tartja legértékesebbnek az életműből, és jelzi azokat a fenn tartásait is, amelyek miatt a magyar kritikusoknak is mentetnie kellett az adott időszakban a *homo aestheticus*-attitűdöt: „Csak a műalkotás esztétikai értékét tekintette fontosnak. Természetesen nem volt igaza, és hogy ő maga is érezte ezt, a *Nero, a véres költő* című regénye is tanúsítja, amely a berendezkedő terrorral szembeni alapvető ellenérzéseit fejezte ki.”⁶

Beniuc előszavának érdekessége, hogy ő maga is mérlegeli az adott helyzetben Kosztolányi román nyelvű befogadásának aktuális állapotát és esélyeit. Szerinte négy olyan magyar költő van, akinek az ismertsége az adott történelmi helyzetben jónak mondható: „Vajon mi az oka, hogy például a magyar költők közül Petőfi, Arany, Ady vagy József Attila hangsúlyosan jelen vannak a román olvasói tudatban, és már régóta, és mi az oka, hogy Kosztolányi Dezső, ez a hatalmas tehetség, nem találta meg még a román nyelvű olvasóit?”⁷ Az említett négy költő valóban több kiváló fordításban volt hozzáférhető a román közönség számára, már korábban (József Attila kivételével), a két világháború közötti időszakban is. Ez a költészeti kánon természetesen megfelelt a marxista kritika által felállított teleológiának is a „forradalmár költő” szerepváltozatai kapcsán. Szükségszerű, hogy ebben az értékrendben Kosztolányi nem juthatott kiemelkedő szerephez. Megfigyelhető, hogy a román nyelvű Kosztolányi-kiadások a hetvenes évektől kezdenek megjelenni, a nyitottabb romániai kultúrpolitika idején – nagyjából akkortól, amikortól a magyar nyelvű recepcióban elmozdulás történik a műközpontú olvasatok felé. Ennek az időszaknak fontos eredménye, hogy elkészül és megjelenik több fontos Kosztolányi-mű fordítása. Hosszú távú hatásról azonban nem beszélhetünk e megjelenések esetében: Kosztolányi továbbra sem mondható közismert szerzőnek a román olvasók körében.

* Előadásaként elhangzott 2010. március 26-án, Szabadkán, a Kosztolányi Dezső Irodalmi Napokon

1 *Poeme* (legszebb versei). Ford. Livia Bacăru. Albatros, București, 1976.; *Zmeul de aur* (Aranysárkány). Ford. Al. Pezderka. Albatros, București, 1982.; *Cîntec de ferice și tristețe* (Boldog, szomorú dal, versválogatás). Ford. Petre Țaitiș, Dacia, Cluj, 1983.; *Din povestirile lui Esti Kornél* (Esti Kornél). Ford. Hajdu Geogeta Delia, Univers, București, 1987.; *Nero, poetul sîngeros* (Nero, a véres költő). Ford. Veronica Bărlădeanu. Universal Dalsi, București, 1993. (első kiadás: Minerva, București, 1975.)

2 Balázs Imre József: Kosztolányi-recepció a Tanulók Könyvtára előszavaiban. I–II. Látó 1999/5, 6.

3 Lászlóffy Aladár, illetve Láng Gusztáv beszél erről többek között egy ekkori irodalomszemléleti változásokkal kapcsolatos interjúkötetben: „A nemzedék több feldühödés eredményeképpen talált önmagára”. In: Balázs Imre József (szerk.): *Vissza a Forrásokhoz*. Polis Könyvkiadó, Kolozsvár, 2001. 40.; illetve: A használhatóvá tett irodalmi hagyomány. Uo. 139–140.

4 „az utószavaknak helyesbítő funkciójuk volt: nem csupán arra irányultak, hogy a posteriori, helyesbítsék egy sohasem eléggé »felkészített« közönség olvasatát, hanem emellett még arra is, hogy (...) kijavítsák a mű ideológiai hibáit, mintegy tanácsokat adva a szerzőnek.” Karafiáth Judit: Préfaces et postfaces comme médiateurs interculturels. Variantes hongroises d'un temps révolu. In: *Acclimater l'autre*. La traduction littéraire et son contexte culturel, publié par Judit Karafiáth & György Tverdota, Éditions Balassi, Budapest, 1997. 71–77. (itt: 74.)

5 Bővebben lásd: *Kosztolányi-recepció...*

6 Mihai Beniuc: Kosztolányi Dezső. In: Kosztolányi Dezső: *Poeme*. Albatros, București, 1976. 7.

7 Uo. 5.

A csirkepaprikás-elmélettől a töltöttkáposzta-modellig

A kisebbségi irodalom újraértelmezési lehetőségei a posztkoloniális kritika tükrében¹

„...én nem hiszek abban, hogy lehetséges valamiféle „szlovákiai magyar regény”, ez nem irodalmi kategória. Erről nekem az jut eszembe, hogy például „szlovákiai magyar csirkepaprikás”. Ha bebizonyítja nekem valaki, hogy van ilyen, megadom magam”

(„a semmi szakadéka fölé fölépíthető a híd?”
Elek Tibor interjúja Grendel Lajossal²)

„Mindenhol ez történik, s ezért azt gondolom, azt mondani, hogy a leg-
alapvetőbb tény a kultúrák egymással szembeni küzdelme, az annyit jelent, hogy figyelmen kívül hagyjuk, mi megy végbe magukon a kultúrákon belül, amire nem mondanám, hogy civilizációk küzdelme, [hanem azt, hogy] a kulturális definíciók küzdelme.”

(Edward W. Said: *Bevezetés a posztkoloniális diszkurzusba*³)

„Mégsem szabad azonban a kultúra területét valamilyen határokkal és belterülettel rendelkező térbeli egészek fölfogni. A kultúrának nincsen belterülete: egészében határvonalakon helyezkedik el, határvonalak fonják át, minden mozzanata határok metszéspontja ( ) Minden kulturális aktus lényegében egy határon megy végbe.”

(M. M. Bahtyin: *A szó esztétikájához*⁴)

„Valahogy gyarmatosítási tapasztalataink nincsenek, ezáltal magyarázható, hogy a posztkoloniálisizmus megismerése, megvitatása, beépülése alig haladt előre. Kérdés, hogy mekkora az esélye, s hogy érdemes-e nagyon hajtani arra, hogy domesztikáljuk.”⁵ – írta a hazai irodalomelmélet egyik meghatározó alakja, Kálmán C György az ezredforduló tájékán a '90-es évek irodalomtudományi iskoláiról szólva. És valóban, úgy tűnik, ennél igazabban nem is szólhatott volna: gyarmataink legfeljebb utópisztikus, abszurd vagy parodisztikus írásokban és kijelentésekben voltak és vannak (lásd: „Borneó és Celebesz magyar volt és magyar lesz”), és ennek megfelelően a kilencvenes évek magyar teoretikus *tájékozódásában* sem közelíti meg a posztkoloniális kritika iránti érdeklődés nem-hogy a dekonstrukció, de még mondjuk a feminista

irodalomtudomány iránt mutatkozó keresletet sem. Most, tíz évvel később, viszont mintha új megvilágításba helyeződne, közelebb kerülne hozzánk ez a mind földrajzilag, mind következtetéseiben korábban tőlük oly távollévőnek tűnő elméleti iskola. Miért vált érdekessé számunkra, amikor „gyarmatosítási tapasztalataink” azóta sem gazdagodtak? A kérdés két irányból is megközelíthető. Egyrészt onnan, hogy milyen tágabb következtetések vonhatók le az önállóul volt gyarmati országok erősen kritikus kulturális, irodalmi, elméleti gondolatmeneteiből. Másrészt a magyar nyelvű kisebbségi irodalmakon belül folyamatosan zajló, a kisebbségi irodalom létéről és mibenlétéről, költői szerepvállalásról, önmeghatározásról, az anyországi kánonokhoz való viszonyról zajló vitákból kibontakozó lassú szemléletváltás oldaláról.

A recepció helyzetét befolyásoló aktuális tényezők

A romániai rendszerváltás óta eltelt időszakban a magyar irodalom iránt leginkább egyfajta udvarias közöny megnyilvánulása volt tapasztalható – ez az állapot közel egy évtizedet tartott, aztán fokozatosan változni kezdett. Új típusú érdeklődés körvonalazódik a magyar irodalom iránt, és ez a román irodalomtudomány és irodalomtörténetírás kanonizációs fordulataival is összefügg. Egyrészt a kortárs irodalom iránt nőtt meg az érdeklődés, következőképp a kortárs írók „előképeit” is másképpen látják az olvasók. Másrészt a román irodalomtörténetírásban is egyre több figyelem fordul a két világháború közötti időszak korábban különcöknek tekintett figurái felé, akik a modernista fordulat kulcsszereplőivé váltak az újabb összefoglaló munkákban. Mateiu Caragiale, Max Blecher, H. Bonciu vagy az avantgárd szerzői iránt egyre nagyobb az érdeklődés a román szakmán belül is, ez a változás pedig kihatással van arra is, ami más irodalmakból érdekes lehet számunkra.

A recepció elmozdulásának irányát jelzi a temesvári román összehasonlító irodalom-tanszék egyik fontos vállalkozása. Az Adriana Babeți és Cornel Ungureanu körül összegyűlt fiatal irodalmár-csapat A Harmadik Európa néven alapított kutatócsoportot, és közép-európai irodalmakkal kapcsolatos programokat és kiadványsorozatokat indított el a kilencvenes évek második felében. 2001-ben több mint 300 oldalas román nyelvű kiadványt jelentettek meg a magyar irodalomról – ankéttokkal, értelmezésekkel, interjúkkal és szövegközlésekkel.⁸ A kiadvány középpontjában három kortárs magyar szerző állt, akik a közép-európai identitás megjelenítése, az ellenzéki magatartás illetve a prózapoétikai újítás szempontjából egyaránt figyelemre méltóak lehettek a román szerkesztők számára: Esterházy Péter, Konrád György és Nádas Péter művei, illetve róluk szóló anyagok töltötték ki a kiadvány jelentős részét.

A mi szempontunkból az is fontos, hogy a kiadványban a kortárs próza-tömb előtt néhány fiatal irodalmár értelmezéseit olvashatjuk más magyar szerzők munkáiról. A névsor jelzi, hogy a koncepció korántsem tekinthető esetlegesnek: Orkény István (*Egyperces novellák*), Márai Sándor (*Egy polgár vallomásai*), Kosztolányi Dezső (*Esti Kornél*), Krúdy Gyula (*A vörös postakocsi*) és Szentkuthy Miklós (*Bianca Lanza di Casalanza*) műveit tárgyalják a szövegek, vagyis a kortárs művek modernista előzményeit. Az *Esti Kornél*-ról szóló írás⁹ a nyelvi sokszínűsége, „bábeli” jellegre figyel, illetve a játékoságra, a *farce* iránti vonzódásra. „Farce a farce-okról” – mondja a szerző.¹⁰ Az értelmezés elsősorban a közép-európai irodalmak

körében kontextualizál: Gombrowicz, Hašek illetve a horvát Vladan Desnica művei társaságában értelmezi a hasonmás-kérdéseket, a banalitás, a hétköznapok szemléletét.

Bár a temesvári műhely néhány további kiadványtól és rendezvénytől eltekintve nem tudta továbbépíteni a megkezdett kutatási és promóciós tevékenységet, és inkább csak szűkebb szakmai körben keltett visszhangot, olyan fontos támpontot jelent a magyar irodalom recepciójában, amely továbbírhatónak, továbbépíthetőnek tűnik. Történt azonban 2001 óta még néhány fontos esemény, ami a román olvasóközönség figyelmét a magyar kultúrára irányította.

A magyar irodalom nemzetközi sikerei egyre több könyvkiadót bátorítottak arra, hogy világirodalmi sorozataikba magyar szerzők műveit is felvegyék. Az említett Esterházy, Nádas és Konrád műveinek fordítása ebbe a trendbe is illeszkedett. Kertész Imre 2002-es Nobel-díja még inkább megpezdítette a magyar irodalom iránti érdeklődést: rövid időn belül több Kertész-kötet is megjelent románul, és ezek általában jó szakmai fogadtatásban részesültek. Begyűrtözött Romániába Márai Sándor nemzetközi sikereinek visszhangja is: *A gyertyák csonkig égnek*, illetve az *Eszter hagyatéka* románul is sikeres volt. Fontos fejlemény Bartis Attila és Dragomán György regényeinek jó fogadtatása is: különösen a fiatal generációk körében olvasták sokan *A fehér királyt*, vagy *A nyugalmat és A sétát*.

Ebben a kontextusban megkockáztatható, hogy Kosztolányi *Esti Kornél*-jának és többi regényének jó esélye van arra, hogy hosszabb távon bekerülhessen a román köztudatba. Márai Sándor, Szerb Antal (és Bánffy Miklós) mellett Kosztolányi frissebb kiadású munkái képesek voltak arra, hogy nemzetközi sikereket érjenek el. Mivel a Márai-művek a romániai könyvpiacra is beváltak, várható, hogy a többi említett szerző művei is (újra) felbukkannak a romániai könyvesboltokban.

Mihai Beniuc Petőfi, Arany, Ady és József Attila társaságában látott lehetőséget Kosztolányi kanonizációjára. Ez a fejlemény egyre kevésbé valószínű: a román költészetben évtizedek óta nem jellemző a kötött, rímes formák használata: ezt a költészeti hagyományt inkább megérintette az avantgárd szabad versek poétikája. Kosztolányi dús hangzású, rímjártékos versei következőképp inkább archaikus, muzeális darabokként találhatnának helyet a román nyelvű olvasók tudatában. Sokkal valószínűbb, hogy a két világháború közötti modernség újraolvasásával együtt – Márai, Szerb Antal és mások társaságában – Kosztolányi prózája iránt élénkül meg a továbbiakban a román közönség érdeklődése.

8 A Treia Europă 5/2001. Coord. Adriana Babeți, Cornel Ungureanu. Redactor responsabil: Ciprian Vălcău. Ed. Polirom, Iași, 2001.5 Bővebben lásd: *Kosztolányi-recepció...*

9 Sorin Radu Cucu: „Povestirile lui Esti Kornél”: un Babel de catifea. In: A Treia Europă 5/2001. 82–88.

10 Uo. 84.

1 A gondolatmenet a Határtalan irodalom című tanácskozáson rendezett kerekasztal-beszélgetésen felmerült ötlet megalapozására tesz kísérletet.

2 In: Grendel Lajos: *Elszigeteltség vagy egyetemesség?*. Regio Könyvek 3, Bp., 1991., 69. o.

3 In: *A posztmodern irodalomtudomány kialakulása*, szerk.: Bókay Antal–Vilcsék Béla–Szamosi Gertrúd–Sári László. Osiris Kiadó, 2002., 605. o.

4 In: M. M. Bahtyin: *A szó esztétikája*. Gondolat, 1976., 13. o.

5 Kálmán C. György: *Irodalomtudomány, 90-es évek*. In: Jelenkor 1999/12.

dás egyik meghatározó forrása¹⁵). Ennek legkövetkezetesebb végiggondolása Balázs Imre József, a kisebbségi nyelvhasználat rétegzettségét, „többnyelvűségét” a fenti elméleti kontextusban elemző tanulmánya¹⁶, amely a kisebbségi fogalmát, mint nyelvhasználati módot, a hatalmi játszmák és a befogadás függvényében vizsgálja, megnyitva a terepet egy a kisebbségi irodalom önmeghatározását nem a szerepvállalás kérdéssére egyszerűsítő gondolatmenet előtt, egyszersmind a transzilvánizmus-vita egyes leegyszerűsítő megállapításaival is vitatkozva. De a posztkoloniális kritika és a kisebbségi irodalom egybeolvasására tesz kísérletet Virginás Andrea¹⁷, aki ennek jegyében olvassa újra az erdélyi magyar irodalom illetve a kisebbségi irodalmak alkotóit, recepciójukat, és a hozzájuk fűződő kánonalkotási módokat, mindenekelőtt azt vizsgálva, hogyan konstruálja meg a centrum-periféria, többségi-kisebbségi szembeállítás előfeltételezése magukat a károntípusokat, és ezeknek a határoknak az átléphetőségét próbálja bizonyítani¹⁸. Igaz viszont, hogy ez utóbbi gesztusával tulajdonképp (akaratlanul?) az „egységes magyar irodalom” konstrukcióba próbálja beleírni ezeket a műveket, az elméleti kiindulópontjával némileg ellentmondásban. A fentebb már említett Faragó Kornélia pedig már ennek a kultúra- és irodalomfelfogásnak a kisebbségi kritikára gyakorolt lehetséges hatásaival vet számot:

„Azon kérdések között, amelyek ma különös kihívást jelentenek az irodalmi kritikaelmélet számára, kétségtelenül kiemelkedő helyet foglal el az esztétikai univerzalizmus és a kulturális differencia viszonyára vonatkozó kérdéskör. Így a kérdéscím (...) a helyi vonatkozású kisebbségi kritika helyzetudatára vonatkozik. (...) Hogyan tekinthetünk azokra a kritikai beszédformákra, amelyekben tükröződik a megszólalás helyi ideje, és a kisebbségi kontextuális minőségek lesznek az értelmezés alapvető perspektíváivá? Amelyek az emlékezés és topografikus kódoltságából kiindulva biztosítanak kiemelkedő szerepet a kisebbségi kulturális jelentéshálóknak (...) Az eddig elmondottakból az következik, hogy a kisebbségi téridőben lokalizált, s ilyen vonatkozásban megszólaló kritika természetesen különleges. Vannak olyan kisebbségi irodalmi-kulturális hitek és szokások, amelyekről nem tud elvonatkoztatni, és lehet, hogy nem is kell elvonatkoztatnia. Így viszont sokszor kizárólag arról beszél, hogy a műalkotásban megtapasztalhatjuk-e saját kisebbségi érzékenységünket, tudásunkat. (...) Mindenesetre az olvasás nem szűkíthető regionálissá, de semmiképpen sem mellőzhető a regionális perspektíva, a regionális olvashatóság felmutatása.”¹⁹

Mindez a posztkoloniális helyzet meghatározása és a kisebbségi önértelmezések között mutatkozó párhuzam még akár a véletlenek játékának is tekinthető lenne, ha nem állna mögötte egy ugyan különböző stádiumban lévő – a volt gyarmati kultúrák gondolkodói esetében elméletileg kimunkált, de a magyar kisebbségi irodalmakban csak lassan, a tapasztalatokban körvonalazódó –, az egész posztkoloniális kultúrakutatásban jelenlévő tapasztalat, magának az identitásnak és a kultúra fogalmának problematikusságáról, az egyértelmű és zárt fogalmak kétségbevonásáról. Ez a problematikusság-tapasztalat mindhárom, előbb idézett tanulmányban jelen van, két alapvető kérdésben: egyrészt az (akár többségi, akár kisebbségi) kultúra egységes fogalmának kétségbevonásában, másrészt a kisebbségi-többségi, centrum-periféria viszony megkérdőjelezésében vagy épp megfordításában. Orcsik Roland a kisebbségi irodalom fogalmának (mint bármilyen kultúrafogalomnak) a heterogenitására következtet: „Ugyanakkor fontos aláhúzni, hogy a kisebbségi irodalom fogalma nem homogén irodalmat, identitást jelent. Épp ellenkezőleg: a fent taglalt különbség nyomán heterogén, polifon hangzásra, A Másikhoz való viszony folytonos újírására utal, ami kihat a kánon működésére, és más megvilágításba helyez(het)i az eddig meggyökeresedett centrum-periféria megosztást is. Innen nézve a kisebbségi irodalmaknak megvan az a lehetősége, hogy újradefiniálják a centralisztikus elven működő kánonizációs folyamatokat. (...) Ahogy működésük hozzájárul a többszemponú kánonmozgás (ki) alakításához, működtetéséhez, úgy esztétikájuk is polifon: egyszerre több irodalomhoz, szöveggörnyezethez kötődnek, nem csak a magyarországihoz.”²⁰ Balázs Imre József a kisebbségi, „minor” nyelvhasználatnak a többséggel szembeni radikalizmusát és ebből fakadó elődlegességét látja fontosnak, megfordítva ezzel a centrum-periféria hierarchiát: „A kisebbségi irodalmak legkonzervatívabb teoretikusai látszólag hasonló dolgokat állítanak, mint fentebb Deleuze és Guattari. () A gondolati törés a konzervatív teóriák és a Deleuze-Guattari verzió között alighanem az értékjelentések fordított használatánál keresendő: azt a látens elvárást, hogy a „kisebbségi” egy bármilyen módon értett „többség” távlatában az organikus „kiegészülésre” vágyik, Deleuze és Guattari a visszajára fordítja, és arról beszél, hogy a (hatalmi, rideg) többségi nyelvből való kiutat a kisebbségi nyelvek sokféleségébe való megérkezés jelentheti. (...) Ebből a ... perspektívából az tűnik

fontosnak, hogy a kisebbségi, „minor” nyelvhasználat alternatívát jelenthet a hatalmi beszédhez képest, amennyiben radikálisabbnak, szubverzívebbnek teteleződik annál.”²¹

Ha ezeknek a gondolatmeneteknek a következtetéseit Grendel Lajos szellemében a gasztronómia nyelvére akarnánk fordítani (ez úton kérek elnézést a csirkepaprikás felmelegítéséért, de Grendelnek a mottóban idézett hasonlata nem csak azért alkalmas hivatkozási alap, mert lényeglátóan és frappánsan fogalmazza meg az egyetlen egyetemes magyar kánon létét állító véleményt, hanem azért is, mert azóta is folyamatosan (fel)idéződik a viták étlapján). Szóval ez esetben azt mondhatnánk, hogy eszerint az elképzelés szerint inkább a töltöttkáposztához hasonlíthatjuk a magyar kultúrát, amelynek tudvalevően számtalan változata van: másként főzik a Dunántúlon és másként Erdélyben vagy Szabolcsban és így tovább, azaz igenis van „szlovákiai/erdélyi/stb. magyar töltöttkáposzta”. Mi több: nyugodtan mondhatjuk, hogy teszem azt, az erdélyi töltöttkáposzta receptje sem „egységes”, például, ha Kövi Pál *Erdélyi lakomáját* fellapozom máris öt „kanonizált” változatot találok, és akkor még nem szóltam a kanonizálatlan, „apokrif” töltöttkáposzták sokaságáról.

Komolyra fordítva a szót: ami itt az immár lassan húsz éve zajló viták reflexiójaként lecsapódik – és ez teszi távolságuk és különbözőségeik ellenére egy lapon említhetővé a posztkoloniális és a kisebbségi helyzetet – az az identitás meghatározásának, a kultúrák, a nyelvek és nyelvhasználatok egymásra hatásának problematikus tapasztalata (ami természetesen éppúgy jelen van többségi kultúrákban, csak kevésbé érzékelhető). Stuart Hall *A kulturális identitásról* szóló tanulmányában²² az egységes és zárt önértelmezésre törekvő „tradíció” és a saját polifonikuságukkal, összetettségükkel szembenező (helyzetükből következően szembenezésre kényszerülő) „fordítás” típusú identitásfogalmakról (sőt -konstrukciókról) beszél. Ez utóbbiak esetében kiindulópontja a diaszpóra. Érdekes idézni a diaszpórában élők kulturális identitásának Stuart Hall-féle leírásából:

„Kénytelenek megtalálni a hangot az új kultúrákkal, amelyekben laknak, anélkül, hogy aszimilálódnának és teljesen elveszítenék korábbi azonosságukat. Magukon hordják azoknak a sajátos kultúráknak, hagyományoknak, nyelveknek és történelmeknek a nyomait, amelyek alakították őket. A különbség az, hogy nem *egységese*k a régi értelemben, és soha nem is lesznek azok, mert visszavonha-

atlanul több történelem és kultúra összefonódásának eredményei, ugyanabban az időben több „otthonhoz” ... tartoznak. (...) Az új *diaszpórák* eredményei ők, amelyeket a gyarmatosítás utáni migráció hozott létre. Meg kell tanulniuk egyszerre legalább két identitást lakni, két kulturális nyelvet beszélni, fordítani és közvetíteni közöttük. A hibriditás kultúrái az identitás megkülönböztetett új fajtáinak egyikét jelentik, amelyek a késő modernitás korában jöttek létre, és amelyeknek egyre több példája vár felfedezésre.”²³

Noha azzal a kijelentéssel lehet vitatkozni, hogy ez a fajta identitás a későmodernitásban jött-e létre vagy csak ekkor vált jellemzővé és ezáltal tudatosíthatóvá, de nehéz nem megszólítottnak érezni magunkat a leírás és az „egyre több példája vár felfedezésre” kijelentés által. Ha ennek fényében próbáljuk átgondolni azt, hogy a kisebbségi lét, kultúra, identitás milyen tapasztalatok, hagyományok, tudások közt „fordít”, akkor kapásból – és a teljesség igénye nélkül – a következőket sorolhatjuk: először is a tradicionális „kisebbségi irodalom” és az ehhez kapcsolódó ideológiák (a transzilvánizmustól a helyi színeken keresztül a sajátosság méltóságáig és tovább) hagyománya, amivel az azt bíráló, tagadó diskurzus épp úgy dialogizál, mint az azt folytatni, rekonstruálni szándékozó „tradíció” típusú beszédmódok; másodsor a centrum, az anyország kultúrája és kánonjai (a kettő egymáshoz való viszonyát vitató polémiák például állandóan „fordítanak”, közvetítenek a kettő között); aztán természetesen az a többségi kultúra, amelynek nyelvét és kulturális nyelvét a kisebbségben élők többé-kevésbé folyékonyan beszélnek (épp e sajátosság tudatosulását mutatja az erre való reflexiók gyakoribbá válása); és természetesen nem lehet nem számolni a kisebbségi lét hétköznapi tapasztalatával²⁴, magának az állandó, a legtágabb értelemben vett fordítási kényszernek a tapasztalatával. Az itt felsoroltak, bármilyen hevenységzetek, vitathatók legyenek is (ahogy nem is az volt szándékom, hogy „meghatározzam”, miből áll össze a kisebbségi kultúra, hanem, hogy egy párbeszédet indítsak el ez irányba), több problematikus határhelyzet értelmezéséhez nyújthatnak kiindulási pontot. Például az olyan újra meg újra visszatérő problémákra gondolok, mint az áttelepült írók (Bodor Ádámot szokás e helyt leggyakrabban emlegetni) hovatarozásának kérdése, amit épp az egyetemes magyar kánon melletti érvként szokás felhozni, és ami bizony ebből a szempontból újraz vizsgálható lenne, hiszen ezek a szerzők is rendelkeznek a köztesség, a fordítás fenti tapasztalataival, és ez, ha nem is feltétlenül tematikus, de nyomot

15 Mindenekelőtt Robert C. Young a *Colonial Desire: Hybridity in Theory, Culture and Race* című könyvében kifejtett teóriájának.

16 Balázs Imre József: *Minor és maior nyelvhasználati módok az erdélyi magyar irodalomban*. In: *Kisebbségkutatás*, 2006/2.

17 Virginás Andrea: *Kolumbia, ragyogó és kevert: néhány, a romániai magyar irodalom diszkurzív képződményét olvasó alakzat és A "határon túliság"/"határon inneniség", a "nőiség" és a "férfiaság" alakzatai a 2003–2005 között publikált magyar nyelvű prózai művekben*. In: *Uő: Az erdélyi prérin*. KOMP-PRESS, Korunk, Kolozsvár, 2008.

18 Arra, hogy más kontextusban, más szempontból is felvehető a posztkoloniális irodalom párhuzamának kérdése, jó példa Bertha Zoltán, aki a magyar sorsirodalom történetét összegző tanulmányában, az egymást újraértelmező lokális és globális szféra kapcsán említi párhuzamként a posztkoloniális diskurzust. Bertha Zoltán: *Sors, identitás, kultúra*. In: *Nagyvilág* 2008/10, 1049. o.

19 Faragó Kornélia: *A kritika helyzetudata*. In: *Uő: Kultúrák és narratívák*. Forum Könyvkiadó, Újvidék, 2005, 171–172. o.

20 Orcsik Roland: *i.m.*

21 Balázs Imre József: *i.m.*

22 Egyébként megint egy olyan tanulmányról van szó, amely állandó és termékeny érintkezésben áll a posztkoloniális elmélettel, akár úgy, hogy Hall maga is támaszkodik a posztkoloniális kritika (elsősorban Homi K. Bhabha) megállapításaira, akár úgy, mint a posztkoloniális kritika egyik hivatkozási alapja.

23 Stuart Hall: *A kulturális identitásról*. In: *Multikulturalizmus*, szerk: Feischmidt Margit, Osiris Kiadó, Budapest, 1997, 83. o.

24 Ennek a tapasztalatnak a nyelvhasználati módra, innen pedig kulturális nyelvre fordításáról lásd Balázs Imre József már idézett tanulmányát.

hagy műveikben²⁵. Vagy meggondolandó abból a szempontból is, hogy például beszélhetünk-e „egyes” romániai magyar irodalmi kultúráról akkor, amikor annyira más „fordítási” tapasztalataik vannak a szórványmagyságból és az egységes magyar tömbben élőknek. Azaz: elmondhatjuk-e, hogy ugyanaz a receptje a kolozsvári és kézdivásárhelyi töltöttkáposztának?

A kulturális „fordítás” fogalmának előtörténetéhez tartozik, mint már utaltam rá Homi K. Bhabhának, a posztkoloniális diskurzus másik alapítójának a meghatározása, aki szerint minden kultúra fordítás-jellegű (transzlacionális), amit csak tudatosít a volt gyarmati országok helyzete²⁶:

„A kultúra, mint fennmaradási stratégia egyszerre transznacionális (nemzetek közötti) és transzlacionális (fordítási). Transznacionális, mert a kortárs posztkoloniális diskurzusok a *kulturális kizsákköttség* egyedi történelmeiben gyökereznek ( ) Annyiban pedig transzlacionális, amennyiben a kizsákköttség helyi történelmei ( ) azt, hogy a kultúra szóval mit jelölünk, a maga komplexitásában kívánják láttatni. (...) E pozíció nagyszerű, bár nyugtalanító előnye a kultúraszervezet és a hagyományteremtés egyre növekvő tudatosítása.”²⁷

25 A multikulturális identitás-fogalomnak, kulturális többnyelvűségnek a „kisebbségi” irodalomban megjelenő formációival foglalkoznak Bányai Éva geopoétikai szempontú tanulmányai. Ezekben mindenekelőtt épp Bodor Ádám, de rajta kívül Láng Zsolt és az általa „posztbodorániánus” szerzőknek titulált Dragomán György, Papp Sándor Zsigmond, Vida Gábor műveit vizsgálja a térképzetek, a név- és nyelvhasználat és az elbizonytalánosított narratív identitások összefüggéseinek tükrében. Vizsgálódásaiban épp arra mutat rá, hogy a „határ-identitás”, a határon-lét, a köztés „sinistrai terek”, az állandó út/utazás kronotopozsai lényegében a kultúrák érintkezésének tapasztalatát fordítják a regény nyelvére: „A (beszél) nyelvek kevertsége, a többnyelvűség tematizálása a nyelvköziség, nyelvek közötti, kultúrák közötti létmódot feltételezi, ez készíti – „kényszeríti” – az olvasót egy a geokulturális tér nyelvi ismeretét feltételező többnyelvű, több-szólamú – és ezáltal nyitott, többértelmű – olvasásra.” (Bányai Éva: Határhelyzetek. A térkép(zet)ek újírása, Híd, 2009/11–12, 62. o.) Ennek a gondolatnak a megalapozásához Bányai Éva többek közt épp Stuart Hall előbb említett fordítás-fogalmát használja fel. (A kérdésről lásd még a szerző Transztextuális narratívák, Transylvaniae-mítoszok és A peremvidék közepén című tanulmányait a Híd 2009/3 és 2009/6-os számában) Bányai Éva épp a hagyományos kisebbségi szerepek elutasításából kiindulva arra jut, hogy ezen szerzők esetében nem beszélhetünk „kisebbségi” irodalomról: „A geopoétikai mutatók léteiből azonban nem feltételezek, és még kevésbé következtetek egy „kisebbségi” irodalom léteire. Sem Bodor Ádám, sem ... sinistrai térhez kötődő többi szerző nem a kisebbségi irodalomhoz tartozó klisékkel dolgoznak” (Bányai Éva: A peremvidék közepén, Híd 2009/3, 30–31.). Noha talán szörszállásosságúnak tűnik, hogy szavak jelentésén lovagolok, mégis felvetem, mert épp a kulturális definíciók válnak fontossá ebben a vitában: lehet, hogy az ellentmondást könnyebb lenne azzal feloldani, hogy a „kisebbségi” fogalmát tágitjuk ki, a ma már valóban elfogadhatatlan szűk, földrajzi, életrajzi, tematikus értelmezés egy tágabb, geopoétikai, multikulturális identitást, (kulturális) többnyelvűséget is figyelembe vevő meghatározásra cseréljük. Így ugyanis elkerülhetjük az ellentmondás (a szűk) „kisebbségi” címke elleni (jogos) tiltakozás és az elemzett – a nyelvhasználatról a kultúrán át az identitásig érvényesített – kulturális köztességnek épp a kisebbségi létben jellemző tapasztalata között.

26 Arra, hogy a kisebbségi kultúra vizsgálata csak rávilágít a kultúra-fogalom fordítás-jellegére, saját vizsgálati anyagunkból példaként felhozhatjuk Tőzsér Árpád már idézett tanulmányát, melynek végkövetkeztetéseként a „szlovákiai magyar irodalom” autonómiajának problematikusságától eljut a „nemzeti irodalom” és a „világirodalom” fogalmának problematikusságához: „Goethe csak azt felejtette el megjegyezni, hogy ez az összjáték mindig egy konkrét nyelvben valósul meg, válik alkotó energiává (...). Pontosabban nem is egy nyelv, hanem nyelvek, kultúrák sokasága, amelyek – ahogy azt napjainkban Derrida már pontosabban megfogalmazta – egytől egyig *fordításra vannak ítélve*. (...) S ha a világirodalmat ilyen tágan értelmeztünk, olyan szempontból, amely a széleskörű világvilágműveltségértésként és önrétegzésként fogjuk föl, amely egy végletes nyitottság, befogadókészség alapján, de egy konkrét nyelvben képződik meg, akkor talán ezeknek a konkrét, magyar, szlovák stb. „világirodalmaknak” az irodalomtörténete lehetnének azok a rendszerek, amelyeket az ún. határon túli szerzőink sem éreznének Prokrusztész-ágyának.” Tőzsér Árpád: *i.m.*, 52. o.

27 Homi K. Bhabha: *A posztkoloniális és a posztmodern*. In: Helikon 1996/4, in: Helikon 1996/4, 485–6. o.

28 Talán így lehetne értelmezni Tőzsér Árpád felvetését arra nézve, hogy mit is jelent az irodalom számára a „diglosszia” (kétnyelvűség) elmélete: „szerintem, ha ebből a diglossziából sikerülne, valahogy úgy, ahogy a magyarországi szlovák-magyar Závada Pálnak az ő diglossziájából sikerült, irodalmat csinálnunk, akkor ez lehetne annak a bizonyos „határon túliságnak” az irodalmi tartalma”. Felteve, hogy nyelven nyelvhasználati módot, kulturális nyelvet is értünk. (Így persze már nem feltétlenül kétnyelvűségről, hanem inkább soknyelvűségről, heteroglossziáról van szó.) *A „határon túli magyar irodalom” integrációjának kérdései* – Bányai János, Bertha Zoltán, Elek Tibor, Kántor Lajos, Szakolczay Lajos, Tőzsér Árpád kerekasztal-beszélgetése, in: Elek Tibor: *Fényben és árnyékban. Az irodalmi siker természetrajza*. Kalligram, 2004. Pozsony, 428.

29 A posztkoloniális irodalom szubverzivitására egész modellt épít Ashcroft, Griffiths és Tiffin könyve, az *The Empire Writes Back*. Kiindulópontjuk a hely, a nyelv és az én (identitás) elmozdulásai, törései a posztkoloniális irodalmakban, és az ebből következő otthontalanság-élmény, önmagában is érdekes vizsgálati szempontot kínál a kisebbségi irodalmak számára. (Bill Ashcroft – Gareth Griffiths – Helen Tiffin: *The Empire Writes Back: Theory and Practice in Post-Colonial Literatures*. London, Routledge, 1989.)

Ez a fordítás jellegű identitás és kultúrafogalom eredményezi a „hibrid” központi kategóriává válását ebben az elméleti kontextusban. Ez a magyarul nem túl biztatón hangzó fogalom, és a hozzá kapcsolható szempontrendszer pedig érdekes elemzési kiindulópontot nyújthat olyan – a kisebbségi irodalmakban különösen jellemző – művek elemzéséhez, amelyek éppen különböző történetek, nézőpontok, kulturális kódok, világfelfogások, nyelvi rétegek egymás ellen való kijátszását kísérelik meg²⁸, mint mondjuk Grendel regény-trilógiája (kiemelten a *Galeri*), Gion Nándor prózája, Láng Zsolt „történelmi regényei”, Bodor Ádám vagy mondjuk Bánki Éva művei. De hasonlóképpen átgondolható lenne a rendszerváltás után meghatározóvá váló paródia-hullám a felszíni érvek (eladhatóság, generációváltás, divat) mögött rejlő mélyebb értelme, úgy, mint kulturális kódok egymás ellen kijátszása, tudatosítása. (E téren a posztkoloniális elmélet az általa elemzett szövegek szubverzív=felforgató jellegéről beszél²⁹.)

Mindennek fényében természetesen többféle út kínálkozik: mindenekelőtt annak a reflexív önrétegző tevékenységnek a folytatása, amelyre – a teljesség igénye nélkül – már felhoztunk néhány példát, és amelyek tulajdonképpen ennek a nyitott kultúra- és

identitásfogalom következményeinek a speciális, a magyar kisebbség helyzetére érvényes végiggondolását jelentik. Aztán nyitva áll egy aránylag eddig kihasználatlan lehetőség, ami ezekben az elméleti diskurzusoknak a kritikai gyakorlatban, a kánonfelfogásban való érvényesítését jelenti. Ennek lehetőségéről néhány gondolatot a „fordítás” és a – magyarul meglehetősen kevéseként hangzó – „hibriditás” fogalmak kapcsán vetettünk fel. Végül a posztkoloniális és a kisebbségi helyzet hasonlóságaihoz vonható elméleti következtetések lehetősége is – a távol jövőben – nyitva áll.

Ez az identitás- és kultúrafogalom, ami a fordításon és az összetettségen, hibriditáson alapul, más megvilágításba helyezi a kultúrák határáinak kérdését. Hogy ez a tapasztalat nem csak a posztkoloniális elmélet kérdése, hanem a kisebbségi kultúrák élő tapasztalata, arra példaként Bányai János egy a „határon túli magyar irodalom” integrációjának kérdéséről rendezett kerekasztal-beszélgetésen tett megállapítását idézném:

„Mi az, hogy határ? (...) a szó egyik lehetséges értelmezése szerint a határ valamit lezár és elválaszt. De gondoljuk meg, hogy a határ szavunknak van más jelentése is. Például, hogy kiment a határba és körül nézett, vagy átment a határon. (...) többé már nem érvényes az, hogy elválaszt vagy leválaszt, hanem az érvényes, hogy nyitott (...) Ha így gondolom el, (...) akkor látszik meg igazából tarthatatlansága az elválasztás, a határon innen és túl szóhasználatban rejlő elválasztás vagy akár leválasztás tarthatatlansága. Ha tehát a határt így értem, a nyitottság metaforájaként, akkor nyomban nem értem, milyen integrációról beszélünk itt. (...) Azt hiszem, ha a határt, mint nyitottságot értjük, akkor nincs különösebb jelentősége annak, hogy integrálódunk vagy nem integrálódunk. Sokkal nagyobb jelentősége van annak a belátásnak, hogy a magyar kultúrának (és irodalomnak) vannak olyan, egymástól eltérő, de egymást nem kizáró kulturális keretei, amelyek között értékek, többek közt irodalmi értékek is artikulálódnak. (...) Ezeknek bármilyen szintű integrációja, más szóval a különbözős kultúrális devianciájának visszavétele veszteséggel, leginkább a dialógusra és beszélgetésre való képesség eltüntetésével járna. (...) Az irodalmi érték, de az irodalmi kánon sem akar integrálódni, hiszen önismertének, ha úgy tetszik identitásának meghatározója a különbözőzés és a nyitottság.”³⁰

De még ennél is többről van szó: arról – és ezt épp az olyan érintkezési pontok teszik láthatóvá, mint a

posztkoloniális vagy kisebbségi helyzetben lévő, „hibrid” „fordítás” kultúrák – , hogy Bahtyinnak a motóban idézett 1923-as(!) tanulmánya értelmében úgy tekintünk a kultúrára, mint egy folyamatosan keletkezésben lévő jelenségre³¹, ami épp az ilyen „perifériákon” sarjadzik ki, mint fű az aszfalt repedéseiből. Azzal a különbséggel, hogy ez az aszfalt mintha állandó, lassú tektonikus mozgásban lenne: ezekből a perifériákból lassan centrumok válnak, kifáradnak, előregednek, bebetonozódnak, és máshol, más törési pontokon, határvonalakon új kultúrák hajtanak ki – ahogy azt a generációk beérkezésének, az intézményesülésnek, a „hivatalossá” válásnak a logikája diktálja. Ilyen rendkívül termékeny határvonalnak látom természetesen magát a rendszerváltást, ami – érthető kultúrpolitikai okokból – megkészt és frissen jelentkező generációk sorát indította el. (Ez a példa azonban olyan magától értetődő, hogy talán nem is számít érvnek. Az viszont már elgondolkodtató, hogy nem egy, a rendszerváltás után bombaként robbanó tehetőség milyen gyorsan apadt el, él saját sablonjaiból, elveszítvén a kapcsolatot az élő és keletkező kultúrával, miután a rendszerváltás nyitotta kulturális törésvonal nagyon is gyorsan forrt be.) Hasonlóképpen termékeny érintkezési pontnak bizonyult a nyugat-európai avantgard és a délvidéki magyar irodalom találkozása. Ez a kultúraértelmezés, ami egyaránt alapja lehet egy posztkoloniális és egy kisebbségi (posztprovinciális? regionális?) irodalomelméletnek, arra is válaszlehetőséget ad, hogy miért jelennek meg elsősorban épp a kisebbségi magyar irodalomban a mágikus realizmushoz hasonló hibrid jelenségek³².

Mindezek még nyitott kérdések, lehetőségek, irányok a gondolkodás számára. Nemcsak saját leendő kutatásaim, hanem elsősorban a nem magyarországi magyar irodalmak önmeghatározásai, kritikus újraértelmezései, kánonalkotásai számára. A következtetések épp az erre adható válaszok dialógusából alakulhatnak ki (Madáchot átírva mondhatnánk „a diskurzus célja a vita maga”), hiszen, ha komolyan vesszük azt, amit a kultúrák, fogalmak, definíciók nyitottságáról mondtunk, a termékeny meglátások épp ezekből vitákból sarjadhatnak ki. Az enyém csak a kérdés – a válaszok lehetőségét átadom az erre hivatottabbaknak. Mondhatjuk, nem arra hívom potenciális beszélgetőpartnereimet, hogy közösen főzzük/főzzék meg az összmagyar vagy az össz-határontúli csirkepaprikást, hanem arra, hogy mindenki készítse el a maga töltött káposztját, és megkóstoljuk egymás főztjét.

30 *A „határon túli magyar irodalom” integrációjának kérdései* – Bányai János, Bertha Zoltán, Elek Tibor, Kántor Lajos, Szakolczay Lajos, Tőzsér Árpád kerekasztal-beszélgetése. In: Elek Tibor: *Fényben és árnyékban. Az irodalmi siker természetrajza*. Kalligram, 2004., Pozsony, 413.

31 Nem véletlen, hogy Bahtyin kultúra-felfogása épp a soknyelvűség, a heteroglosszia elméletén alapul.

32 A magyar mágikus realista irodalom kérdéséről részletesen írtam *A mágikus realista anekdota* című tanulmányomban. In: Papp Ágnes Klára: *Átlátunk az üvegen? Gondolatok a kortárs irodalomról*. Napkút Kiadó, Budapest, 2008.

Kunkovác László köszöntése

„Kivételes helyzetekben érezheted: cselekvéseid nem pernyi meggondolásaid szerint történnek, magasabb vezérlésnek engedelmeskedtél. Porszem vagy és hatalmas. Szerény darabka a nemzedékek láncolatában, de kihagyhatatlanul fontos valami a nagy egészben, s ez megnyugtató.”
Kunkovác László

Kunkovác László néprajzkutató-fotóművész főiskolai tanulmányai befejezését követően Budapesten vállalt munkát. Élete sok szállal kötődött és kötődik a fővároshoz. Ugyanakkor az Alföld, a szűkebb és tágabb szülőföld iránti kötődése és szeretete visszahozta hozzánk őt és munkáit.

Alkotásainak Békés megyei, évtizeddel korábban való megjelenése kétségtelül mérhető változásokat idézett elő az itteni befogadó közegben, amint azt – egyebek között – az újabb megyeszékhelyi bemutatkozás lehetősége* és a 2009-es megyei kitüntetés is jelzi.

Visszatekintve az általunk fontosabbnak vélt eseményekre – már csak a kronológia okán is – első helyen említendőnek tetszik a 2000-ban, a Magyar Kultúra Napján megvalósult, öt múzeumi helyszínű, mindmáig egyedülálló, *Pásztoremberek* című kiállítás-sorozat, amellyel a Békés megyei múzeumi szervezet tiszteltet a békési kapcsolatait megújítani kész, szülőföldjéhez hű, jeles művész előtt.

Tíz éve annak, hogy az endrődi tájház falai között Ujváry Zoltán, a Debreceni Egyetem emeritus professzora megnyitotta Kunkovác László életmű-kiállítását. Az endrődi tárlat, mint cseppben a tenger, tükrözi a több tízezer felvett magával hozó, gazdag életút állomásait: egyebek között a szigetközi és a jakutföldi, a hortobágyi és a dél-szibériai, a tiszai és a tibeti fotós barangolásnak fényes képeit, mintegy negyven alkotást.

E művekből megismerhetjük Kunkovác László emberi és művészi erőit: pátosztól mentes, mély humanizmusát, a hagyományos értékek iránti tiszteletét, megmentésük iránti szenvedélyét, kivételes érzékenységét, művészi formanyelvének letisztultságát, az ő kezében teremtő varázsszövegévé vált fényképezőgép mesteri kezelését.

Az eltelt évtizedben a tárlat megtette a magáét: a művész szülőhelyén általánosan ismertté tette a korábban kevesek által ismert alkotót és négy évtizedes, kivételes munkásságának esszenciáját. Ismertté válásának köszönhetően ma megbecsülés és szeretet övezi őt szülővárosában. (Idén a kiállítás új helyre költözött:

a Sugár utcai Tájháztól kőhajításnyira lévő, felújított Népház impozáns épületében kapott helyet.)

Sőt, az életmű-keresztmetszet újabb Békés megyei állandó tárlat megszületéséhez is hozzájárult: a híres-nevezetes Kondorosi csárda egyik, történelmi levegő-jű termében több év óta látható egy szép és gondos válogatása a pusztai emberekről készült művészi erejű Kunkovác-felvételeknek.

Az évforduló jó alkalmat kínál néhány korai, a művész későbbi pályafutása szempontjából fontosnak bizonyult életrajzi adat felidézéséhez. Édesapja földrajz-biológia szakos tanárként igazgatta az endrődi iskolát. Természettudományos képzettsége, természetszeretete hatással volt mind tanítványaira, mind gyermekeire, s leginkább talán a legfiatalabbra, Lászlóra.

A hetediként, fiúnak pedig legkisebbként, harmadiknak született gyermek – kiváltképp hosszú nyári, forró napokon – szívesen kószált a tágas endrődi határban, és alig érthető erővel vonzotta a csupa rejtély Csudaballa, ahol az ég összeért a földdel, s ahol magához ölelhette őt a puszta.

A határt járva érdekes, messzebről szemlélve a gyermekszívben – Móra bűbajos Küsmődijéhez hasonlóan – félelmet ébresztő, mégis vonzó, titokzatos emberekkel hozta össze a sors, akiket Szűcs Sándor „megmagyarázhatatlan erőktől hajtott pusztai bolyongói”-hoz hasonlít, „akiktől a táltostudomány sem esett messze”. Egyiküktől, Hajcsár Imrétől „nehéz ajándéknak” érzett örökséget vett át, amely végigkísérte egész pályafutását. Az „ajándékozót” így jellemzi a művész: „Csak a marhahajcsársághoz értett, de abba belefért minden pásztortudomány, egy országnak fűszálalig lehajló ismerete, az asszonytalan élet meg a rábízott jószágokért viselt nagy felelősség.”

A magyar néprajz számos jelzőt ismer az okkult tudománnyal élő, annak segítségével természetfeletti vagy „egyszerűen” rendkívüli tetteket végrehajtani tudó személy megjelölésére. Az egyik ilyen, nehezen körülírható tartalmú fogalom „tudós” szavunk, amely többszörösen is igaz Kunkovácra.

Háromkirályok-járás (Gyomaendrőd, 1986)

Az ilyen emberekké váltak között gyakoriak voltak a pásztori foglalkozást űzők és/vagy a velük kapcsolatot tartók. A néhai endrődi idős marhahajcsárnak feltehetőleg efféle képességére utal Kunkovác László. Az olvasó fantáziájára bízunk a Hajcsár Imrétől kapott „nehéz ajándék” mibenlétének megítélését.

Ahogy egy helyütt említi, hetedik gyermekként, ráadásul „többlettel”, jellel jött a világra. E kettős signum önmagában is jó kiindulási pontja és kellő alapja lehetne egy átlagosnál magasabbra ívelő pályának. (Szabály szerint amúgy is a harmadik, legkisebb fiúgyermek szokott a legmesszebbre jutni...) Ehhez a pályához azonban ennél jóval többre volt szüksége.

Úgy látjuk, hogy különleges státusának korai tudatosulása ébresztette rá a „nehéz ajándék”, a *feladat* nagyságára és vállalásának elkerülhetetlenségére, és vezetett nála végső soron a feladat végrehajtásához szükséges szellemi dimenzióváltáshoz. Ennek révén vált lehetővé számára az „ajándék” magjának féltő szeretetű gondozása, a különleges gazdagságú életút befutása, végül a nagy ívű pályát betetőző kivételes szellemi teljesítmény megvalósítása.

A művész tudós (tudom, szokatlan ez a szóösszetétel nyelvünkben, de rá igazán illő) sikeres fotóművészként kezdte fotográfusi pályáját, majd a Magyar Távírat Iróda riportereként kamatoztathatta mesterfokú szakmai felkészültségét. A vidéket járó tudósítóként ébredt rá népünk tudásának gazdagságára, hagyományos műveltségi javaink veszélyeztetettségére, és saját értékműve munkájának a fontosságára.

Hazánk tájain, rokonaink távoli földjén barangolva felfedezte a bennünket azokkal mindennél jobban rokonító, közös ősi kultúránkat.

Életének több termékeny évtizedét e kultúra általa mindenütt tetten ért jelenségei felfedezésének és megörökítésének szentelte. A „nehéz ajándék” kiteljesítéséhez – a kunkováci életmű megalkotásához kivételes elkötelezettség, művészi érzékenység, tudósi következetesség egyaránt kellett. S kellett hozzá Európa és Ázsia tizennyolc országában sok-sok, gyalogosan, hátizsákosan megtett, több tízezer kilométernyi út! Ezek az utak az ő zarándokútjai, amelyek bejárása révén megadatott számára, hogy másoknál teljesebben lássa a világot.

A nyughatatlan vándor megtételükkel jut egyre közelebb eredendő céljához, az ősi kultúra akkor még meglátható, általa akkor még rögzíthető jelenségeinek megtapasztalásához, a világ példátlan mélységű megértéséhez; így válik a korábban nehéz ajándék kegyelmi ajándékká.

Holisztikus, a világ teljességének megismerésére törekvő világnézetéhez híven, új szemléletű néprajztudományt művel, „a legtágabb emberismeret jegyében (...) amely nem szakág többé, hanem valóságos élettudomány”.

A népelet, a hagyomány tárgyi és szellemi értékeinek fotográfiai úton történő gyűjtése, feltárása és megörökítése új, egyedülálló, mások által fel nem ismert lehetőséghez juttatja a fiatal, dinamikus országjáró művész-riportert.

Később, külföldi útjainak sokaságán a néprajz iránti, már gyermekkorában megtapasztalt, egyre erősödő vonzalmát és művészi érzékenységét kamatoztatva, évek, évtizedek önfeláldozó, tudatos munkájával tökélyre fejlesztette kutatási módszerét, olyannyira, hogy lehetővé vált számára a vizsgált népek és

* Kunkovác László: Képet adok. Életmű-keresztmetszet (1960–2010) című kiállítása Békéscsabán a megyeháza aulájában 2010. április 30. és május 25. között volt látható.

Korlátozott képi racionalitás Végh András vizuális szellemterében

Végh András kortárs festészetünk egyik jelentős, a nemzetközi művészeti közéletben is jelenlévő alkotója, aki a közelmúltban több budapesti, szegedi és kecskeméti kiállításon is bemutatta életművét. Ugyanakkor Végh András a békéscsabai közönség előtt sem teljesen ismeretlen, hiszen korábban szerepelt és szakmai díjazásban is részesült műveivel a Munkácsy Múzeum Alföldi Tárlatán.

A saját képi nyelv önismereti útja

Közismert, hogy a képzőművészeti stílusok, illetve tartalmi motívumuk jellegzetességeik összetettségében ragadhatók meg. De az egymásból induló, egymásnak feszülő, egymást tagadó stílusirányzatok felgyorsult változatossága mögé pillantva az már kevésbé ismert, hogy a hatvanas évek végéig a magyarországi képzőművészeti szcénát az európai festészet modern nyugati áramlataitól való viszonylagos elszigeteltség jellemezte.

A hatvanas évek végén indult művészemzedekek tagjai – közöttük Végh András festőművész is – a művészetpolitika irányelvei alapján felosztott, tiltott, türt, vagy támogatott képzőművészet kreatúrájával találták szemben magukat. De a hatvanas évek végén, a hetvenes évek elején indult, majd a nyolcvanas években felgyorsult Magyarországon a nemzetközi kortárs avantgárd képzőművészet honosítása, amelyet sajátos megkésetttség jellemezett. Mindeközben a határon begyűrűző új izmusok látó- és hatóköre még a képzőművészeti mesterség hagyományos szakmai alapjait, eljárásmodjait is idézőjelbe tette. Nem csodálkozhatunk azon, hogy Végh András a hagyományos képszemléletet lebontó hazai folyamatban nem a kiürült realizmus természetelvű hagyománya felé fordult. Úgy is fogalmazhatnánk, hogy Végh András alkotószemléletében korai felismeréssé vált: mindenféle ideológiai korlátozás az esztétikai megismerés és befogadás leépülését jelenti.

Ékképp visszatekintve nem alaptalan a következtetés, hogy festészetében a kifejező formák jelen idejű viszonya egy bonyolult önismereti utat követő önreflexív festői attitűdön teljesedett ki, s még a legutóbbi periódus magaslataiban is a festő minden érettségét és életkorát semmibe vevő erejét tanúsítják. Az idők folyamán nem is merült fel az elkülönítő figuratív vagy nonfiguratív szemlélethez való tartozá-

népcsoportok ősi kultúrájának pontos, rokonságteltáró, lényeg láttató ábrázolása.

A gyorsuló időben sűrűsödő változások adják etnofotográfusi munkássága fontosságának igazi aspektusát: Kunkovác László emberöltőnél több év óta az idővel harcolt, hogy a fényképezőgéppel rögzített pillanatban megragadhassa számukra az ezeréves mulandót. Egy közelmúltban tett hazai útja alkalmával érezhető szomorúsággal vall az idő kérelhetetlenségére vonatkozó, idevágó tapasztalatáról: „Bebarangoltam a múltkoriban a tejiparról híres Zala megyét. Sehoh nem láttam csordát, a falvakban nincs nagyjóság. Már nem tudnám azt a fotómat megismételni, amikor a nénike megsimogatja tehénkéjének tomporát. Ezután nem az ilyen jeleneteken nevelkednek gyermekeink.”

Ismeretes az a – már-már szállóigévé vált – vélekedés, amely szerint egy jó fénykép több információt tárol, többet „mond el” több oldalnyi tanulmány-narrációnál. Márpedig Kunkovác László fényképei beszélő képek, láttatva szólnak nézőjükhöz! Láttatva beszélővé teszi azokat szerzőjüknek a néprajztudományban való jártassága, a sajtóságos szemléletű és módszerű (a gyakorlat által fényesen igazolt!) feltárások folyamatában egyre gazdagodó ismeretei és művészi látásmódja. Ide kívánczok annak megemlézése is, hogy képei mondhatni: sebészi pontossággal szerkesztett látvány-totalítások, amelyeket irodalmi értékű kommentárok, a néző figyelmét a lényegre irányító aláírások tesznek teljessé.

Szemlélete és módszere attól válik sajtóságossá, hogy témáit a lehető teljességre törekedve fotózza meg, ab ovo érvényesítve a kutató attitűdjét. A művész-fotográfus, aki fölényes, bárhol, bármilyen helyzetben „bevethető” technikai, mesterségbeli tudásnak van birtokában, annak is tudatában van, hogy a legjobb, legteljesebb eredményhez, a dramaturgiai csúcspontok eléréséhez nélkülözhetetlen a fotográfált téma mély ismerete. A minden apró részlet rögzítésének jelentősége kétségtelenül az anyag feldolgozása, az utómunkálatok során nyer újbóli megerősítést, s ez folyamatosan arra ösztönzi a profi fotográfus kutatót, hogy a maximális elméleti, szakirodalmi felkészülés birtokában fogjon választott témája rezonáns megfotografálásához. Másként fogalmazva: a fotóművész a mindannyiunkat szolgáló tudomány szolgálatába állítja művészi-szakmai eszköztárát.

A jelenségeket és megismerésük folyamatát – „mert fényképezni csak jelen időben lehet” –, vallja Kunkovác, s vele mi magunk is – egyaránt rögzítő felvételekből, vagy ahogyan ő nevezi képeit: „fényvel írt valóságlenyomatokból” azután – láttatván, hogy szerzőjük tanításra (is) született – tematikus tárlatok sokasága valósult meg. (Nota bene: Kunkovác első diplomáját tanárképző főiskolán szerezte!)

A fotóművész szerteágazó (de egy irányba mutató) érdeklődésének érzékeltetésére a felsorolás mértékéig idézzük időszakos kiállításainak címeit: *Élő agrártörténet, Ősépítványok, Hagyományos halászat, Puszták, tanyák, faluszelők, Tiszai barangolások, Boldog, szeretett falum, Kunok Magyarországon, Késesek, Kovácsok, Tél-*

kergetők, Hortobágy mellyéke illetve Tibet, A Mongol-Altaj kazakjai, Lhászától Sigacéig, Őtörök kőemberek, Bolgár busójárás, Táltoserő (Sámánok), Jakutföld, Várászlatos Dél-Szibéria.

Nagy súlyt fektetvén feltárásai közkinccsé tételére, fáradságot nem kímélve, felvételeiből több mint száz-húsz időszakos kiállítást állított össze az évek folyamán. Ezek a tárlatok idehaza is komoly figyelmet vívtak ki, a világ közel húsz országában a magyar kultúra nagykövetének láttatták Kunkovác Lászlót.

A témák továbbgondolásának köszönhetően egyedülállóan érdekes és értékes, azonos című könyvek sora (*Ősépítványok: Építészetünk archaikus rétege, Kece, mülling, marázsa. Hagyományos halászat természetes vizeinkben, Kőemberek – A sztyeppei népek hagyatéka, Táltoserő*) látott az utóbbi évtizedben napvilágot.

Hatalmas jelentőségű, megismételhetetlen munkásságát több állami és szakmai kitüntetéssel: Magyar művészetért-díj (1989), Pro Natura-díj (1995), Balogh Rudolf-díj (1996), a Magyar Köztársaság Érdemrend Lovagkeresztje (2000), Bács-Kiskun megye tudományos díja (2006), Gyomaendrőd város díszpolgára (2007), Tiszteletbeli művészeti doktori cím (DLA h.c.) – Moholy Nagy Művészeti Egyetem (2007), Békés megyéért díj (2009), a Magyar Fotóművészek Szövetsége Életmű-díja (2010) ismerték el.

Kunkovác László életének negyven évét áldozta fel a tudományért, emberfeletti erőfeszítéssel szállt szembe a múlt idővel, hogy igaz örökségünket, az ősi tudást megmentse számunkra. Küzdelmének sikerét bizonyítja, hogy az elmúlt évtizednyi időben egyre ismertebbé váltak kutatásai és eredményei, s hogy idehaza is, a nagyvilágban is fokozatosan tért hódít a világot egységes egésznek láttató munkássága.

A gyűjtemény, amelyet a vizuálanthropológia Endrődről indult kitűnő tudósa emberöltőnél hosszabb idő alatt életre hívott, sok tízezernyi filmkockából áll, és minden más múzeumi gyűjteménynél teljesebben és hívebben őrizi az évezredek hagyományainkban tetten érhető ősi tudást, amelynek segítségével még esélyünk lehet a világból egyre inkább elveszni látszó, vágott harmónia helyreállítására. Hogy ez mennyire így van, arról könnyű meggyőződnünk. Elég csak ellátogatnunk a művészstudós négy hazai állandó kiállításának egyikéhez.

A világ sok országában ismert és megbecsült, újabban – mert ez áll a legközelebb az igazsághoz – kultúranthropológusnak tekintett alkotót köszöntő sorok zárása előtt szabad legyen felvetni a mindennél fontosabbnak tűnő kérdést: mi lesz a sorsa a jelenleg az alkotó Budapesten tárolt, ősi tudásunkat páratlan, enciklopédikus teljességgel, filmre rögzített, idő- és értékálló képi gyűjteményének?

Csak emlékeztetni szeretnénk a megoldás egy lehetséges módjára: a közelmúltban több száz millió forint jutott világhírű fotóművésznünk külföldön őrzött hagyatéka kópiákban megkapott kicsinyke szeletének megvásárlására...

A művésznek művei hazatalálásának kerek évfordulóján mi mást is mondhatnánk: – Életműved sorsának megnyugtató rendezését, és nagyon jó egészséget kívánunk, kedves, szeretett Földink!

a családi hagyományokat is követve – a francia kultúra a meghatározó, de a hetvenes évektől rendszeressé váló külföldi (párizsi, római) szakmai utazásai, az eredetiben megismert klasszikus és kortárs művészet, az átélt vizuális élmények újabb és újabb szemléleti réteget involváltak festészetébe. Az önismeret alkotó energiával telített erőpróbáját nem csupán a hazai hagyományos és új avantgárd kifejező formáinak jelenidejű viszonya közötti érzelmi feszültség érzékelése jelentette, hanem a közeli és a távoli vizuális rétegei között ébredt benső szellemi energia észlelése is. Végh András a főiskolát elhagyva részt vett az egervári várkastélyban szervezett nyári művésztelep munkájában. Itt, az akkor pályakezdő fiatal festők, közöttük Bikácsi Daniela, Dús László, Kovács László, Mayer Berta, Pataki Ferenc, Swierkiewicz Róbert és Újházi Péter egymás művészetét is inspiráló kísérletezési lehetőséget teremtettek. Ez a közös alkotómunka semmi mással nem pótolható szellemi energia felszabadulását segítette a későbbiek során. Sőt, az 1970-ben elnyert Derkovits-ösztöndíj három éve az alkotómunka alapvető anyagi feltételeit is biztosította.

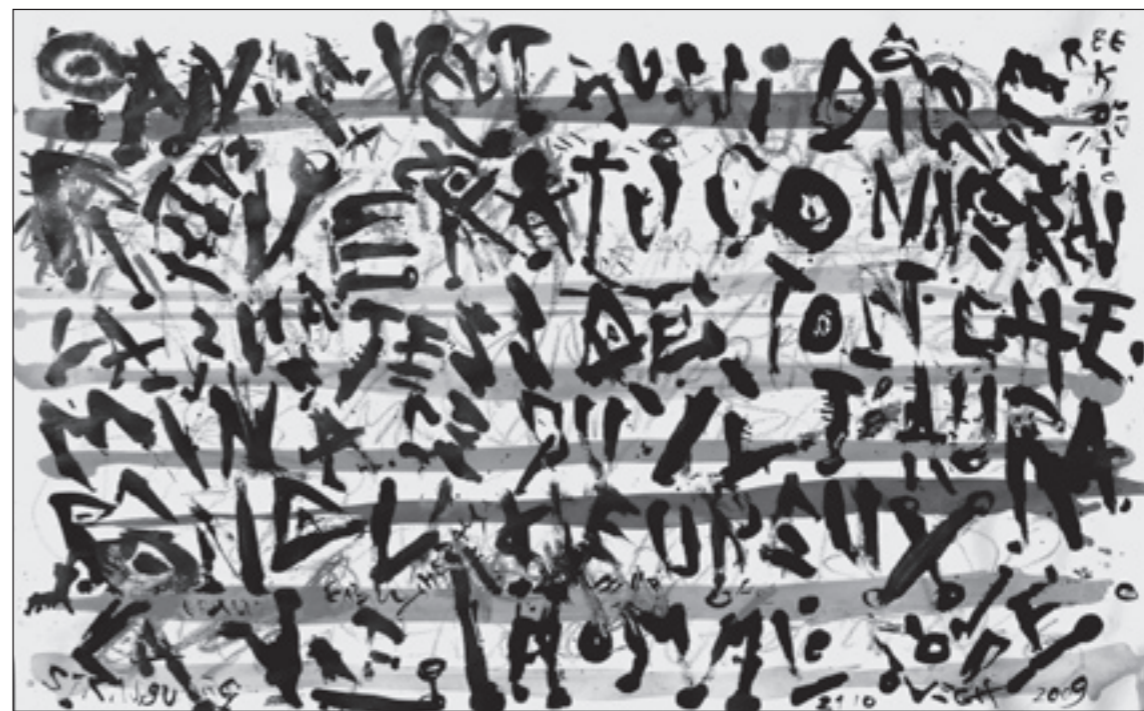
Végh András számára az avantgárd klasszikus értékeinek közvetítése természetesen nem a stíluselemek nyomkövetésében, külső leképezésében volt járható út. A megfestett kompozíciók érzelmi hevesége kifejezte azon ellentmondást is, amely a racionális képalkotás fogalmi jellege és a megjelenített emóciók személyes, irracionális természete között feszül. Értelmezésben éppen a szinesztézia, mint az érzékelés sokrétűségét hordozó képköltői elem alanyi természete ébresztette rá, hogy neki nem elsősorban az adott tárgy leképezésére, hanem szubjektív képelemek esztétikai érvényesítésére kell törekednie, amely a képfelület határait kitágító józsefvárosi falstruktúrák ciklusában is tetten érhető. A hetvenes évek végére a reális forma és irreális formaképzés szabad áthatásai, vagyis a láthatatlan erő képi megjelenítése a konkrét tárgyi világon túlmutató vizuális-szellemi kapcsolatban érvényesül. Mert bár korán javasolták számára is, hogyan kell látnia, értelmeznie a múltat, sőt azt is, miként kell ábrázolnia a jelent, a rákérdés alkotói szabadságát mégsem vehették el... Éppen ez, a látomások eleven vizuális szelleme, a személyes képi világ öntörvényűnek is nevezhető hitelessége maradt meg számára. Hiszen az önvizsgálat könyörtelen fogalmi szigora sem tudja, hol végződik a múlt, hol pedig a jelen. Az így feltoluló kép nem tud logikailag koherens képet adni, mert ellentétes erőket kényszerít ránk a meditációs képtárgy. Végh András korlátozott (ellenőrzött) képi racionalitása tehát nem csupán kiszabadítja a „befalazott ember” múltját, hanem alkotói képzelete érvényesíti a tudatos és tudattalan között átjáró expresszív látomásokat attitűdjét. Az önismeret útját járó festészetben Végh András nem enged meg magának, hogy beleszálljon a leképezés formaállandóságába. Sőt, éppen a nyitott színforma elevenje vezethet titkos találkozásainak kútjához. Ennek az útnak az állomásai között az absztrakt expresszionizmus fent említett példázatait találjuk. Ez utóbbi Végh András festészetében nem feltétlenül stílusselemből, hanem olyan egyszerű, radikáli-

san szubjektív narratívát jelöl, amely az intenzív totalitás megismételhetlenségére törekszik. Számára a rejtélyes ok, hogy van, aki többet tud a festészetéről, mint aki tanulta, felveti azt a gondolatot, hogy az elsajátított konvencionális ismeret nem csupán napi műtermi rutint, hanem kulturális gátlást is jelenthet, amely megakadályozhatja a művészetet megújító egyedi alkotások születését. Ezt az ellentmondást az irányváltásaiban is következetes irracionalizmus egyedüli bizonyossága oldhatja fel. Még a tanításnak a budapesti Képző- és Iparművészeti Szakközépiskolában 1987-től végzett gyakorlata is megerősíti benne a fenti szakmai tapasztalatot.

Végh András számára a nyolcvanas években a pesti Rákóczi tér volt a nappali műterem, a kilencvenes évek második felétől pedig már az Újlipótváros magaslati pontján lévő műtermi torony a titkos találkozások festőkerete. A kifejezésforma légies változásaiban is megfigyelhető egy felszabadultságra törekvő, érzékekkel felfogható viszony. Ez a szenzuális, reflexív viszony vad, elementáris festőiséggel párosul. A műveken egyes helyszínek kitágított, ironikus, groteszk formaképzése pedig túlmutat a hely szellemén, pontosabban a képszemlélet radikális átalakulását is tükrözi. Megfigyelhető, hogy szenvedélyes képzeletét felszabadítják az egyszerűségében is különös motívumokat, sőt az asszociatív játékosabb az absztrakció intenzív határtalanságához vezet. Minden túlzás nélkül megállapítható, hogy Végh András festészetének vizuális szelleme az öntörvényűen megélt alkotói szabadságban teljesedik ki. Ebből adódik a rendszer-váltás utáni alkotói időszak alapvető kérdése is, miszerint a személyes szabadság demokratikus keretei milyen lehetőségeket teremtenek az alkotónak arra, hogy eltérjen az alaposan ismert szabályoktól. Nem lehet véletlen, hogy a képi lelemény újra és újra a „bizonytalan bizonyosság” természeti frissességében teljesedik ki, s nem véletlen az sem, hogy műveiben egyre bonyolultabb, egyre összetettebb önismereti, emberismereti és nem utolsósorban komplex világképteremtő folyamatot értelmezhetünk.

Az egyéni módon összetett, organikus képi világ

Végh András vizuális szemléletében a városi létezés többpólusú, globális folyamatai nem csupán felfokozott időegységeiben, torzításban, töredékességében, szagatottságában, hanem a műfajok közötti átjárásban, a grafikai és festői nyelv egyidejű használatában is érzékelhetőek. A saját festői út konvencionális bejárása során mintha bizonyossá vált volna benne a kétely: a nyers művészet hiteles példáját nyújthatja a minden korlától mentes önkifejező alkotóerőnek. Végh András festésze a kulturális toposzok és képzőművészeti irányzatok alapos ismeretén, illetve a fenti folyamatok felülvizsgálatán alapul, ezzel együtt nem akar rabja lenni semmilyen festészeti konvencionálnak. Művészetében érzékelhető bizonyos paradigmát váltó, megújuló vizuális szellemi folyamat, hiszen művésze a lokális (nemzeti) kulturális térben csak látszólagosan különül el, az európai művészeti térben azonban szervesen kapcsolódik az ismert szellemi, vizuális folyamatokhoz.

Végh András: *Strasbourg-i levél* (2009; vegyes technika, papír; 70x100 cm)

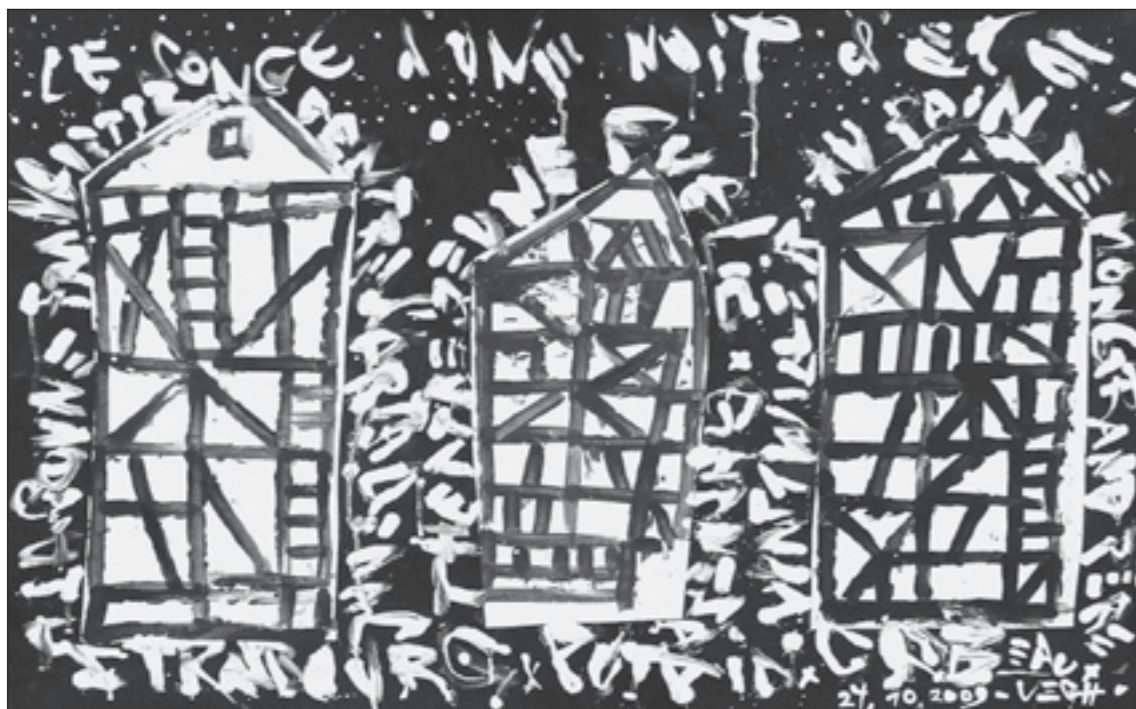
A Végh András-művekkel kapcsolatban felmerülő további kérdés lehet számunkra, hogy az alkotó miért éppen az effajta kifejezőmóddhoz vonzódik? Miért ez az expresszív, elegáns lépték- és arányrendszert elkerülő, az iróniát sem nélkülöző szemlélet? Miért a szétzilált szépség sodrásainak, áramlásainak hevesége? Ismeretelméleti értelemben tudatos ellenállás volt ez részéről az erőszakosan szabályozott, megszervezett és végletekig manipulált emberi léttel szemben. A túlsúlyos szubjektivizmus érvényesítésében az impulzív, ironikus és groteszk színformák csak látszólag fenomenológiai természetűek. Értelmezésében a különböző anyagok még érzékeny, sérülékeny állapotukban is a törvényszerű, transzponált szint és formát keresik. Elérkeztünk annak megállapításához, hogy Végh András absztrakt expresszionizmusát a teremtő önartikulációban kiteljesedő játékos szellem esélyének tekintjük. Most már az érzékiben tartott elevenség olyan alkotói állapotáról van szó, amelyben a műfajok, technikák és a témák is keverednek, s ahol a képi szerveződés a haladás logikáját semmibe véve ellenáll a fogalmi logika zártságának. Nem fejlődés, hanem létrejövés, az éppen megjelenített képtartalmi létezés irracionális szerveződése figyelhető meg.

Végh András Rómában és Párizsban tett szakmai utazásai során szerzett élményei, tapasztalatai külön ciklusokban is elkülöníthetők. Az ezredfordulón elnyert római ösztöndíj felszabadító szemléleti hatásában minden apró rezdülésre reagál. A képtérben megjelenő rendhagyó anyagok, technikák, a groteszk formák megjelenését nem csupán a városi forgatagban, az asztallapon tükröződő utcai térjelenetekben, hanem a kávézó, a pincérek, az étel- és itallapok képi refle-

xióiban is követhetjük. A kirakatok tükörfényeiben a dúsan csorduló színpásmák a faktúra, a motívumok, alakzatok kanyargó, örvénylő, transzponált módon zsúfolt, telített állapotának tekinthetők. Legújabb ciklusában a kalligrafikus jelrendszerek, a gesztusok, a játékos módon dinamikus színpaltok már a képtér határait feszegetik. Az arc ciklus szubsztanciális meghatározottsága vagy az ember fiziognómia átiratai is a különböző karakterek térképszerű felbontásában teljesednek ki. De minden roncsolás, minden elvesztő ellentétes felosztás, minden szétfolyás és torzítás ellenére az arc, a fej még egyben tartott. A kép, miként a játékos gyermekvers, vagy a ráolvasó mondóka egy ősi beavatási szertartás mágikus erejét idézi az emberben. Egy kör, majd benne a *pont, pont, vesszőcske, kézszen van a fejecske* ártatlan tisztasága az új évezred megújító lehetőségét jelenti.

Végh András vizuális szellemterében különösen figyelemre méltó, hogy számos szétzilált és újratereztett formai és gondolati képelemmel az értékvesztéssel szembeni eleven emberi értékállítást kifejeződéseit fedezhetjük fel. Köztéri szemlélődései során a helyi, városi térben egy köznapi és egy, attól idegen motívum között ébredt érzéki hasonlóság alapján olyan asszociatív képi rendszert alkot, amelyet nem egy vagy kétirányú, hanem többpólusú erőter mozgat. Így a pólusok eltérő, folytonosan változó nézőpontja mozaik-szerű állapotot teremt. Vagyis azt az elrejtő bizonyosságot érzékelteti, hogy a most éppen látható mögül bármikor előbukkanhat a még meg nem szervezett, a rejtett eleven, a metafizikai láthatatlan. A motívumok szerveződését az alkotó személyiség érzelmi erőtere és korlátozott racionalitása (ellenőrzése) szabályozza.

Vég András: *Egy nyári éjszaka* (2009; vegyes technika, papír; 70x100 cm)

Előbbivel egybehangzóan Vég András a saját festését a művészi intenzitás, az eredendő kreativitás terének tekinti, ahol ontológiai értelemben az egyedi motívumok változatossága, mozgalmassága, a tiszta színek telített színereje az önfelfedezés rácsodálkozó útjára lép.

A formák kiüresedését felülfestő kifejezőerő

Vég András festőművész több mint négy évtizedet átfogó életművében a különböző periódusokat átható absztrakt expresszív látásmód, a formák kiüresedését felülfestő absztrakt expresszionista kifejezőerő vált jellegadóvá. Ebben az alkotói szubjektum különös fontossággal bír, hiszen ez a benső viszony öntörvényű, akár hősiesség is mondható önállóságot eredményezett. Ez a vizuális szellemter a megismerhető igazság megsejtésén keresztül jut felszínre, ami nem egyszer vagy többször megszerzett bizonyosság, hanem hosszú, intuitív és meg-megújuló reflexiós folyamat eredménye. Visszatekintve, Vég András munkásságát számos szakmai elismerés kísérte, amelyek közül időrendben kiemelhető az 1975-ben elnyert olaszországi Premio Nazionale di Pittura Grolla d'Oro, az 1994-ben kapott Munkácsy-díj és nem utolsósorban a 2000-ben neki ítelt Mednyánszky-díj.

Az elismeréseken túlmutató, hogy posztmodern módon eleven művészete már nem egy mindent átfogó világgépet fejez ki, de nem mond le arról, hogy valamiféle egzisztenciális létezéshez, metafizikai szemlélődéshez segítsen bennünket. Az egyszerre reális és imaginárius képtér csak úgy lakható be, ha tudomásul vesszük irracionális természetét, ha értelmzésünkben természetesnek vesszük expresszionizmusát

és szürrealizmusát, tehát ha játéktérnek is tekintjük. Mindezek ellenére igaz, hogy egy művészi alkotás sohasem úgy születik, hogy a művész „mondani akar” nekünk valamit, és mi vagy „megértjük”, vagy nem. Természetesen lehetnek ilyen szándékai, de mire a mű elkészül, az úgynevezett mondanivaló érzéki (látható) minőséggé alakul át, vagyis az alkotó személyisége szervesen összefonódik a mű egészével. Vég András vizuális szellemterében a tér egyszerre létező terep, egyszerre létező zsáner és nem utolsósorban teremtett táj. Mégis a műalkotás megmarad gömbszerűen egész, önmagában zárt mikrokozmosznak, amely számtalan olyan „közlőelemet” tartalmaz, amelyre az alkotó talán nem is gondolt, és olyat is, amely szépségével – mivel mindannyian mások vagyunk – személy szerint szól mindenkinek. Ebből következően Vég András mikrokozmosza nyitott, zenei terminológiával kifejezve: műfaji és technika többszólamúsága egyre polifonikusabb, s a rendhagyó hang lüktető, dinamikus jazz-hangzást érvényesít.

Vég András az új évezred változásait töredékesen jelzett foltformákkal és minden nehézséget légiessé transzformáló színintenzitással festi. A feltáruló időképek egyes korszakainak közös sajátossága, hogy a külső valóság alárendelődik monumentális látomásainak. Itt már a formák ösztönös változását kifejező reflexív attitűdben egyre inkább zaklatott érzelmi szintelítettség válik értelemadóvá. Pontosabban a festészetben megformált kifejező formák a narratív tartalmat az informel úgynevezett formátlan színformáival ellenpontosozzák. Az ebbéli alkotói jelenlét sajátos idejéről és helyéről vall az önfeltárási érzékenység – a korlátozott képi racionalitás.

DARVASI FERENC – ELEK TIBOR ◀

DESZKA Fesztivál 2010

Kortárs magyar dráma és színház 2009

Immáron negyedszer adott otthont Debrecen városa a DESZKA Fesztiválnak, a kortárs magyar dráma egyik legjelentősebb honi seregszemléjének. A korábbi években már bevált rendezvénysorozat remek előadásokat és szakmai beszélgetéseket kínált a látogatóknak. Olyan kiváló társulatok vendégszerepeltek itt egy hét alatt, március 8-tól 14-ig, mint például az egri, a nyíregyházi, a szabadkai vagy az újvidéki. A játszott darabok sorában többek közt Esterházy Péter, Háy János, Nádas Péter, Szálinger Balázs, Tasnádi István, Visky András, Zalán Tibor és Závada Pál műveivel találkozhattunk.

Az idei program válogatói Brestyánszki Boros Rozália, Garaczi László és Szakonyi Károly voltak. Az adaptációkat, mozgásszínházi bemutatókat is számítva 100-nál is több produkciót vettek figyelembe, de ezek közül különböző okokból valójában eleve csak 30-40 jöhetett számításba. Több meghívott produkció (például a Kiss Márton írta és rendezte *Cucc*, Bereményi Géza és Kovács Krisztina *Apacsokja* és a székesfehérvári, Silló Sándor színpadra állította *Ibusár*) technikai és/vagy egyeztetési problémák miatt maradt ki a programból. A szelektorokat nem kötötték merev szabályok, de csak a 2009 végéig bemutatott elő-

adásokból válogathattak, s figyeltek rá, hogy ne csak stúdiódarabok, hanem nagyszínpadiak is legyenek a kínálatban. Ez utóbbi igény igazi kihívás elé állította őket, hiszen a kortárs magyar drámát elsősorban a színházi menedzsment gyávasága, és nem minőségi okok miatt inkább a stúdiókban és nem a nagyszínpadokon láthatjuk. Ahogy azt Garaczi és Szakonyi elmondta az egyik szakmai beszélgetésen, a cél nem szövegek, hanem előadások fesztiváljának a létrehozása volt, s ennek érdekében olykor egyéni ízlésüket is igyekeztek háttérbe szorítani.

A fesztivál bővelkedett a kiváló produkciókban. Remek volt mindjárt a nyitó produkció, dr. Sivián Anna (Vinnai András nevének kifordítása, a betűk összekeverésével) *Azaz* című, felszabadító erejű, szabad, mindenféle konvenciót felrúgó darabja, Alföldi Róbert rendezésében. Vinnai drámájában a történet gyakorlatilag a narrátor fejében, képzeletében játszódik. A Nemzeti Színház Tízparancsolat témájában meghirdetett pályázatára született mű alaptémája az 5. parancsolat („Ne ölj!”), s a gyilkosság különféle formáit járja körül, legyen szó magzatelhajtásról, állatvadászatról. A Színművészeti Egyetem hallgatóinak előadása friss, fiatalos, lendületes, szórakoztató, igazi

Scherer Péter, Mucsi Zoltán és Katona László a *Kupidóban*

Telekes Péter és Benedek Miklós a *Harminchárom változat Haydn koponyájára* című előadásban

kortárs színház. A jelenetek lazán kapcsolódnak egymáshoz, olykor szerepváltások tanúi lehetünk, a prózai betéteket zenés-énekes részek, például karaoke-betétek váltják, közben pedig végig dől a művér. Horror és paródiája az *Azaz*, nem az első olyan Vinnai-munka, amely Tarantino filmjeinek a világát idézi.

Nagy érdeklődésre tartott számot Tasnádi István a swinger klubok világába elvezető *Kupidója*, melyet a szerző maga rendezett meg. A két főszereplő, Kata és Laci a nő születésnapján mennek el a klubba, életükben először, hogy házasságukba új színt vigyenek. Itt nem várt szituációkba, naturális és látomászerű helyzetekbe keverednek. Tasnádi úgy tud szórakoztatni és a szélesebb közönséghez szólani (ebben a) darabjában (is), hogy közben mindvégig komoly téttel bír munkája mind a főszereplői sorsát, mind a felvetett problémák súlyát tekintve.

Esterházy Péter drámaival általában meggyűlik a színháziak baja – nos, a *Harminchárom változat Haydn koponyájára* ez alól kivétel, mert Göttinger Pál emlékezetes, szórakoztató előadást hozott létre belőle. Ebben a darabban is benne van minden, amit a szerző korábbi szövegeiből ismerhettünk: önreflexió, ironia, gegek, vendégszövegek, nyelvi regiszterkeverés, epikus betétek, és még sorolhatnánk. Ahogy azt már Esterházynál megszokhattuk, nem a sztori a lényeg, sőt, az egészen gyér: mindössze Haydn unalmas életére és koponyájának eltulajdonítására korlátozódik. Am a remek humornak hála, folyamatosan lüktet a szöveg. Ebben persze nagy szerepe van Göttingernek, aki sok-sok játékos ötletet csempészett az előadásba. Látványosak, mókások Katona Gábor táncoreográfiái. Csík György emeletes díszlete megannyi játéklehetőséget biztosít. És jót tesz az előadásnak a barokk túlfügöny mögül felcsendülő, Dinnyés Dániel vezetésével előadott muzsika is. A *Harminchárom változat* valóban nagyszínpadra illő produkció.

A marosvásárhelyi Yorick Stúdió egy szintén a játékoságra építő, de alapvetően dokumentarista darabbal vendégszerepelt Debrecenben. A *20/20* az 1990 márciusi marosvásárhelyi eseményeket, a magyarok és a románok több halálos áldozattal járó harcát dolgozza fel – teret engedve többféle megközelítésnek, egészen eltérő nézőpontoknak. Az aspektusok keverése annál is inkább indokolt, mivel az 1990-es történések megítélése máig sem egységes. A Gianina Carunariu rendezte darabot magyarok és románok játsszák, saját anyanyelvükön, tehát két nyelven, de néhol még a franciát, angolt és németet is használva. Több mint ötven, az eseményekben részt vevő, vagy azok hatását közvetve megélt vásárhelyi személyes elbeszélése adja a kiindulópontot. A *20/20* érdekes, izgalmas kísérlet, mint a dokumentarizmus és a fékezhetetlen képzelet terméke, amit még élvezhetőbbé tesz, hogy a fiatal színészek a zéró díszletezésű térben láthatóan nagy kedvvel, kimeríthetetlen képzelőerejüket hasznosítva vesznek részt a játékban. Igazi kreatív csapatmunka ez.

Erős atmoszférájával tünt ki az újvidéki Művészeti Akadémia és az Újvidéki Színház *Tavaszi – Hős kis ibolyák* című produkciója, melyet már láttunk úgy is meghirdetni, hogy „nevetve gondolkodtató fekete-fehér előadás a Vajdaságról”. A rendező, Táborosi Margareta a hatvanas-hetvenes évek legendás hírű vajdasági költőjének, írójának, jazz-zenészének, Domonkos Istvánnak az írásából készítette a szövegekötvet, s abban és az Elor Eminával kiegészített főiskolások játékában jelen vannak valóban a régebbi és a mai vajdasági ízek, az ún. couleur locale, de szerencsére annál jóval több is. Az író szövegeiben eleve benne rejlik, általánosabb érvényű, összetettebb sugallatokat vagy nehezebben fölfejthető hangulatokat, érzéseket a zene, a tánc, a mozgásszínházi megoldások közvetítik hatásosan felénk, hogy mi is elgondolkodhassunk a költői szó vagy éppen a némaság, a csend erején, a

A *Líra és Epika* bábjai

szerelem, a testiség hatalmán, az „én” és a „lenni” határain és határtalanságán.

Frenetikus élményt nyújtott a Szabó Borbála–Varró Dániel szerzőpáros írta *Líra és Epika* a Budapesti Bábszínház előadásában. Nem csupán a kétségkívül kiváló, végig szórakoztató, nyelvi bravúrok tömelegét felvonultató szövegen, rímparádén szórakozhattunk jól, mely az érzelmek és a hűvös racionalitás harcának krónikája; maga az ezer apró ötlettel, geggel fűszerezett előadás, a Mácsai Pál rendezte produkció is elsőrangú volt. A bábosok mindvégig láthatóak voltak, és szerepük nem pusztán a Bagossy Levente tervezte trükkös bábok mozgására korlátozódott, tulajdonképpen ők maguk is jelen vannak végig, a saját gesztusaik, mozgásuk és, persze, hangjuk, nagyban hozzájárul a játékhoz. Semmi prudériia, semmi elitizmus nincs az előadásban, viszont annál több humor, báj és érzelem.

Kakukktójásként (de: szerencsénkre) bemutatták egy külföldi szerző darabját is a fesztiválon: a debreceniek a francia Valere Novarina *Képzeltbeli operettjét* az író rendezésében játszották. A bemutató nem kis fejtörést okoz a racionális magyar nézőnek, aki az agyaláshoz, a logikai összefüggések kereséséhez van hozzászokva a színházban. Novarina drámája gyakran szétesik, természetesen szándékosan, nem lehet felfűzni egyetlen szárra. Olykor a jelenetek önmagukért valók, az adott pillanatra és nem a kontextusba helyezésükre kell figyelnünk, de nagyon, mert egyik pillanatról a másikra értelmezési nehézségekbe ütközünk. Túl egyszerű lenne azt mondani, hogy a darab az operettek paródiája, és nem is volna igaz az állítás. A cím másik tagja már többet segít a megfejtésben: olyan, mintha a történések a szereplők (gyermeki) képzeletében játszódnának. Nincs határ élet és halál között ebben a végtelen gegparádében. Olykor a szerzői instrukciókról is egy-egy monológot hallgatva szerzünk tudomást (akár Esterházynál), máskor

belső, rejtett motivációkról árulkodik egy-egy közlés. A kommunikációképtelenség drámája is ez, de az állandó jellegű reflexióé is. Novarina darabja az abszurdot és az avantgarde-ot is idézi, de nem célja, mint például az avantgarde-nek, a hagyománytagadás. Csehov, Szophoklész és Shakespeare közvetlen hatása is felfedezhető a *Képzeltbeli operetten*. A teátrális, asszociációkra épülő, játékos, költői előadás úgy szórakoztat magas fokon, hogy közben nehéz feladvánnyal szolgál a befogadónak. Megnyúzva, de elégedetten jöhettünk ki a bemutatóról, mert egy remek szellemi kalamban részesültünk általa.

Érdekes volt a Mórnicz Zsigmond Színház három Mórnicz-egyfelvonásosa (*Mórnicz 2009*), Tasnádi István, Forgách András, valamint Pozsgai Zsolt darabja is, melyek Mórnicz személyéhez, életművéhez egészen más és más módon nyúltak hozzá. Tasnádi István az *Annuska* című novellát feldolgozva a nők determinációjáról nyújtott érvényes olvasatot egy García Lorcat is jelentősen felidéző, balladisztikus munkában, melyet Hargitai Iván állított színpadra. Forgách Andrást leginkább az élet és az irodalom viszonya izgatta a *Tragédia* című előadásában, mely alcíme szerint valójában komédia. Forgách a közismert novella két szövegváltozatát állította egymás mellé (a kevésbé ismert verzió címe: *Egyszer jóllakni*), valóság és fikció határait feszegette, átjárást mutatva élet és halál, a színészi és a „valódi” létezés, fikció és realitás között. Pozsgai Zsolt *Naplopók* című műve nem egy Mórnicz szövegre támaszkodott, hanem a szerző és más nyugatosok biográfiájára. Szövege egy (a valóságban sosem volt) Négyesi-szemináriumot idéz meg, ahol Ady, Mórnicz, Kosztolányi, Tóth Árpád, Batits és Juhász Gyula is jelen vannak, plusz egy nő, akiről kiderül: mindannyiukhoz fűzi valamilyen szál.

Ezek, az *Azaz*, a *Kupidó*, a *Harminchárom változat*, a *20/20*, *Tavaszi – Hős kis ibolyák*, a *Líra és Epika*, a *Képzeltbeli operett*, valamint a három Mórnicz-egyfel-

Jámbor József, Újhelyi Kinga és Vranyecz Artúr a *Képzeltbeli operettben*

vonásos voltak a fesztivál legizgalmasabb, legszínvonalasabb előadásai. Itt azért meg kell jegyezni, hogy ezek voltak számunkra, mi viszont nem mindent láttunk, például a szabadkaiak Bérczes László rendezte *A Gézagyerekéről*, vagy Nadas Péter *Találkozásáról* (Budapesti Kamaraszínház) és Kiss Csaba *Esti próbájáról* (Pinceszínház) lemaradtunk.

Az egri Gárdonyi Géza Színház Visky András titokzatos, többértelmű misztériumával, az *Alkoholisták*kal vendégszerepelt Debrecenben. Két főhősét, az alkoholistát színésznőt és a Megváltó anyját, Máriát egyaránt Nádas Erika alakítja, akinek valóságos jutalomjáték ez a (két) szerep. A szereplők angyalok és nagyon is evilági lények, rögvalóság és misztikum egyesül a Szegvári Menyhért rendezte előadásban.

Az *Oidipusz gyermekei*, Szálinger Balázs darabja tulajdonképpen egy-egy Eurüpidész-, Aizkhülosz- és Szophoklész-darab összeszövése. Az Eteoklész és Polüneikész harcától az Antigóné tragédiájáig ívelő történet alapszituációja: egy nagyjából a napjainkban élő lány tanul a Labdakidákról, s miközben olvas, megelevenednek előtte a régmúlt hősei. A régi és új feszültségére építő darab nem annyira önálló mű, Szálinger jobbára szolgálja követi a thébai mondakörből ismert históriát. A kiváló szerző nyilván többre is képes lett volna, ha nem fogják ennyire a kezét...

A szombathelyi Weöres Sándor Színház társulata előadásában láttuk a Koleszár Bazil Péter révén hétköznapi élethelyzetekből és társalgási szövegfolyamokból jó tíz évvel ezelőtt gyűjtött, magnóra vett és Sultz Sándor segítségével összeállított, átgúrt, kettejük által színre állított *A jó pálinka itassa magát* című darabot, ezt a jórészt a valóságból lopott jeleneteket és mondatokat tartalmazó, ironikus produkciót.

Kocsis István *Vincent van Gogh* című monodrámája, melyet Pinczés István rendezett, és Kocsis István

játszik, a festő magánéletébe kalauzol el: a szájalomra méltó, mellőzött, éhező festő, az egykor hatalmas akaratú prédikátor a kibírhatatlan egyedüllét állapotában próbál számot vetni egykori társaival, s legfőképpen élete értelmével. Számunkra úgy tűnt, hogy Kocsis István művészdrámája kissé idejétmúlt eszközökkel operál Már maga az (ezerszer elcsépel) alaptéma, egy meg nem értett alkotó vívódása – és tulajdonképpen önimádata – sem tűnt túl izgalmasnak, ráadásul azt nem is sikerült igazán emlékezetes módon kifejtieni, megjeleníteni.

Móricz Erdély-trilógiájának átiratát, Závada Pál *Bethlenjét*, amely egyszerre mutatja be a fejedelmet mint uralkodót és mint magánembert, a Marosvásárhelyi Nemzeti Színház játszotta. A Bethlenre, Báthory Gáborra, Báthory Annára és Károlyi Zsuzsannára fókuszáló történet egyik érdekessége, hogy, mint a klasszikus drámákban, szerepel benne kar, mely Kövesdy István rendezésében abroncsszoknyás, bohócosra kifestett, folyton izgó-mozgó, fura hangokat hallható, olykor egészen gúnyos, ironizáló alakokból áll, akiknek identitása ráadásul jelenetről jelenetre változik. Az előadás lassan hömpölyög, jobban meg kellett volna húzni a szöveget ahhoz, hogy valóban élvezhető produkció születhessen belőle.

A Szabadkai Népszínház Magyar Társulata nem csupán a már említett *A Gézagyerekkel* érkezett a fesztiválra, hanem az *Adieu Bandival* is, mely Ady, Diósy Ödön és Léda szerelmi háromszögének története. Kissé muzeálisra sikeredtek a díszletek és a jelmezek is, de nem csak ez a gond, mert az is problémás, hogy minden olyan ismerős itt, az erőteljes Ady-sztereotípiák terepévé válik a színpad (Ady, a zseni, a léha, az alkoholista, a nőcsábász, a szenvedő lélek). Még a humor az, ami emlékezetes tud lenni az *Adieu Bandiból*.

Az Újvidéki Színház Gyarmati Kata felemás érzéseket keltő darabját, a *Hét nap a világot* is bemutatta a DESZKA Fesztiválon. A 2007-es drámaíró verseny első helyezését elérő szöveget Puskás Zoltán rendezte meg. És hogy miért kelt felemás érzéseket a Hét nap a világ? Mert ugyan rendkívül atmoszfériusra sikerült Csík György fekete, fehér és szürke kockákból álló díszlete és ugyanezeket a színeket felvonultató jelmezei, valamint Erős Ervin monoton, gépies zenéje eredményeképpen, ám a történet olykor – mikor megszűnik az ironikus távolságtartás – kissé érzélgőssé vagy szájbarágóssá válik. Sajnálatos ez, mert egyébként a tömör párbeszédéből építkező rövid jelenetek általában jó humorúak. Kár, hogy a magányról, elvágyódásról, sivárságról beszélve néha közhelyekbe fut a darab. Ebben az esetben is elmondható, miként a *Bethlennél*: a dramaturgnak kellett volna talán határozottabban hozzányúlania a szöveghez.

Eléggő el nem ítéhető módon, de idő és energia hiányában, a gyerekdarabokat kénytelenek voltunk elhanyagolni, pedig láthatóan és tudatosan kiemelt szerepet kaptak a fesztiválon. A fent említett Lira és epika mellett mi csak a *Csipkerózsikát* láttuk, Réczei Tamás rendezésében, Kacsóh Pongrác zenéjével, a Kecskeméti Katona József Színház előadásában. A Kacsóh Pongrác mellett társszerzőként feltüntetett Zalán Tibor jó dramaturgiai érzékkel vette észre, hogy valamit csinálnia kell a sztorival ahhoz, hogy egy mai színházban élvezhetővé váljon. Jelenkori narrációt kerített köré, a nagyszülők mesélik a 100 éves álomba varázsolt királylány históriáját unokáiknak, s közben mindannyian át is változnak a mese szereplőivé, amolyan színház a színházban szituációt teremtve ezáltal. A színészek nagy része így két szerepet is eljátszik, ráadásul a gyerekek többször beleszólnak a mesélésbe, félbeszakítják azt. Ez az átjárás a mese és valóság között némi étellel megtölti az egyébként elég enervált színpadi játékokat, a zene és a dalszövegek is élenkítik, ahogy prózai szövegben helyenként feltűnő zaláni sajátos poénok, humor is.

A fesztivált Bartis Attila darabja, a *Vígyszínház* előadása, a *Romlás* zárta Szikora János rendezésében. A gyógyíthatatlan betegségével, rövidesen bekövetkező halálával nemrég szembesült fotóművész (Hegedűs D. Géza elsőrangú alakítása) műtermében és lakásának egyik szobájában úgy követhetjük végig feszültségekkel terhes viszonyát utoljára választott modelljével, szeretőjével, hogy a háttérben – hol kézzelfoghatóan, hol elképzeltlen – a feleség is jelen van. A legfőbb probléma nem is az előadással van. Remek a mozgatható díszlet, a színészek erőfeszítésével sincs gond. A szöveg tűnik kevésnek: Bartis mintha túl sok kérdéskört zsúfolt volna művébe, melyeket aztán nem tudott eléggé kifejtetni; nem beszélve a hiteltelennel, életszerűtlennek tűnő mondatokról vagy a dramaturgiai hiányosságokról, az olyan, elvarratlan szálakról, mint például a *Romlás*ba ékelt zsarolás története.

Érdekes a szakmai beszélgetésekre is külön kitérni, melyek programjának összeállításában Kiss Csaba, Németh Ákos és Tasnádi István segítette a szervezőket és a válogatókat. Annál is inkább érdemes bővebben szólni róluk, mert bár általában kis ér-

deklódés mellett zajlottak le, szinte minden esetben színvonalasak voltak, valódi problémafelvetésekkel és megoldási javaslatokkal, s a szakmabeliek, valamint a laikusok a számára is izgalmasnak mutatkoztak. Igazán tartalmas és tanulságos, a drámaírói motivációkat, alkotáslélektani és szcenikai kérdéseket egyaránt megvilágító volt a *Móricz és Krúdy – kortárs írók, rendezők szemével* című beszélgetés, melyet Podmaniczky Szilárd vezetett, s melyen résztvevőként Cserhalmi György, Forgách András, Pozsgai Zsolt, Tasnádi István és Vidnyánszky Attila beszélt leginkább Móricz Zsigmonddal kapcsolatos újabb keletű élményeiről és vonzalmairól. Az olyan művek, mint például a *Móricz 2009* születéséről, létrehozásáról szóló beszámoló, valamint az alkotó életműve iránti személyes elköteleződés megvallása közben olyan távolosabb megállapítások is elhangzottak, mint hogy Móricz csak a legnagyobbakkal mérhető, világirodalmi jelentőségű alkotó (Forgách András), nem igaz, hogy rossz szín-darabíró volt (Pozsgai Zsolt), legjobb művei ma is érvényesek, rólunk is szólnak (Vidnyánszky Attila).

Egy másik alkalommal Kozma András beszélgetett Bereményi Gézával és Szöcs Gézával. A két író olyan súlyú kérdéseket járt körül, mint hogy a nagy alkotó személyiségek (lásd: Van Gogh, Haydn) válhatnak-e a történelem, a világ alakítóivá is, vagy csupán ábrázolóivá, és egyáltalán: van-e múlt, van-e igazság, léteznek-e ezek a kategóriák, vagy csupán különböző narratívák róla. Persze kevésbé elvont dolgokról is szó esett, többek közt az alkotás folyamatáról, így a közönség megismerhette olyan művek születési körülményeit is, mint az *Eldorádó*, a *Tanítványok* és a *Liberté 1956*.

A Bereményi–Szöcs beszélgetés témájához kapcsolhatjuk azt a disputát, melyet „A történelmi darabok létjogosultsága – a *Bethlen* című előadás kapcsán” címmel hirdettek meg. Nagy András, a moderátor provokatív felvezetőjében megjegyezte: a történelmi dráma bizonyos színházelméletekben, mint elavult formáció, nem is szerepel – ilyen Peter Szondi híres munkája, *A modern dráma elmélete* is. Nem szerepel, többek közt azért, mert korszerűtlennek tartják, a személyiség ábrázolására alkalmatlannak – Nagy erre azt a példát hozta fel, hogy Luther személyiségén keresztül képtelenség bemutatni a reformáció folyamatát. Ezzel ellentétben azonban a magyar dráma talán legfontosabb vonalának számít a történelmi, ez tehát egy jókora ellentmondás. Ez a teoretikus szál azonban elakadt, ezután már konkrétan a *Bethlennél*, mint darabról és mint előadásról esett szó. Arról, hogy mennyire távol esik a történelemkönyvekben ábrázolt, a móríci és a závadai Bethlen-kép egymástól. Kövesdy István, a darab rendezője meg is jegyzi: problémát jelentett számukra, hogy érezhető ellenszenv kísérte a munkájukat a városban, mivel a dráma nem a sokak által elvárt, idealizált fejedelem képét mutatja fel, hanem egy se nem bálványozott, se nem elcsúfított, egyszerűen egy esendő, emberi alakot. Nagy András véleménye szerint jól látható, modellezhető a darabon a történelmi dráma tehertétele, az, hogy az epikuság, az elmesélendő élettörténet hogyan teszi drámaiatlanná az anyagot. Sándor L. István pedig arra tért ki, hogy az

is zavaró a *Bethlenben*, hogy míg az elején úgy tűnik, benne rejlik egy shakespeare-i mű lehetősége, a végén ez a szál elsikkad, és mintha nem is szólna másról ez a darab, mint Bethlen Gábor és a körülötte lévő nők szerelmi történetéről – amely gyakorlatilag a Móricz – Simonyi Mária – Janka háromszöget reprodukálja; s így végeredményében elvész a történelmi dráma.

A nagy sikert aratott marosvásárhelyi *20/20* kapcsán a dokumentarista színházról is tartottak egy beszélgetést Kulcsár Edit moderálásával. Az előadás rendezője rögtön megjegyezte, hogy esetükben nem lehet totális dokumentarizmusról beszélni, hiszen ugyan előbb tényleg interjúkat készítettek, azok alapján kezdtek el dolgozni a produkciójukon, de aztán az alaptémára improvizáltak a színészek, ezekből álltak össze a jelenetek. Szerinte elkerülhetetlenül politikai színház lett a végeredmény, ám a céljuk nem valami abszolút igazság kinyilatkoztatása volt, hiszen ennek létezésében nem is hisznek. Ehelyett szubjektív nézőpontokat igyekeztek felvonultatni, és nem ítélni. Az előadás egyébként Carunariu érdeme volt, hiszen ő találta ki, hogy olyan darabot hozzanak létre, ami a helyi, marosvásárhelyi közönség számára fontos témát dolgoz fel. A *20/20* sikerét mi sem jellemzi jobban, mint hogy meghívást nyert Aradra, Temesvárra, Nagyszebenbe, Újvidékre, Magyarországon pedig a POSZT-ra és a Thália Színházba. A legfontosabbnak azonban a rendező és a Yorick vezetője, Sebestyén Aba is azt nevezték, hogy az előadás megindította a párbeszédet a románok és a magyarok között.

A gyermekszínházi előadásokat a „Hol kezdődik ma a gyermekszínházban az alkotó művész felelőssége?” című beszélgetés kísérte. A Láposi Terka vezette disputa azért is lehetett izgalmas, mert a résztvevők különböző nézőpontból közelítettek rá a témára: akadt köztük rendező, író, kritikus, képzőművész is. Az első nézetkülönbség akörül bontakozott ki, hogy feladata-e a nevelés a gyerekszínháznak. A vélemények megoszlottak, egyesek szerint nem veheti át az iskola és a szülők szerepét, mások igenis a nevelői funkciójára esküdtek. Annak a megítélésében is differencia mutatkozott, mit kell megmutasson a világból a gyerekszínház. Sándor L. István, az Ellenfény folyóirat főszerkesztője azt mondta, az ő ideálja még mindig az az arisztokratikus műfaj, amely nem tükröz vissza mindent a valóságból. Mások ezzel nem értettek egyet. Az is szóba került, hogy az erőszak milyen mértékben ábrázolható. Általános volt a vélekedés, hogy nem kell ilyen téren féltetni senkit, egy egészséges gyermek fel tudja a színházban látottakat. A lényeg, hangzott el a konklúzió, hogy őszinte és hiteles legyen az előadás.

A debreceni színház tagjainak, rendezőjének, dramaturgjának, színészeinek bevonásával zajló beszélgetésen arra keresték a résztvevők a választ, milyen színészi kifejezőeszközökkel lehet a kortárs drámákat megjeleníteni a színpadon. Az apropó a társulat két bemutatója, Borbély Szilárd *Halotti pompája* és Novarina *Képzeltetbeli operettje* volt. Mit lehet tenni, ha képtelenség elsősorban a szövegre hagyatkozni, ha nincs szoros logika egy darab mondatai között? Ha egy dráma, mint a Noverinát, gyakorlatilag újraterelemi a

nyelvet? Ráckevei Anna szerint ilyenkor a megérzések a fontosak, úgymond a gyermeki én előhívása a feladat – ami persze nem egyszerűen kivitelezhető a más színházi kódokon, kultúrán felnőtt, inkább agyas, technikás, semmint az érzékenységre építő magyar színészek számára. A Sztanyiszlavszkij-módszeren felnőtt művészeknek így igazi nagy kihívást jelentett elsajátítani a Novarina követelte formanyelvet. Szűcs Nelli például külön képekként igyekezett értelmezni a szerző mondatait, és nagyon örült a darabnak, mert az nyitott, szabadon eresztheti benne a fantáziáját az ember – nem úgy, jegyezte meg, mint sok kortárs magyar drámában, amelyek gyakran felszínesek, túlírtak és nem hagynak levegőt a színészeknek és a nézői értelmezésnek.

A délvidéki magyar színház különleges helyzete és egyedi vonásai címmel meghirdetett, Bérczes László moderálta beszélgetésen Gyarmati Kata, Táborosi Margaréta és Verebes Ernő vettek részt, akik arra a következtetésre jutottak, hogy a vajdasági teátrumok annyiban mindenképp speciálisak, hogy esküsznek a kortárs darabokra, és nem nagyon érdekli őket a hagyományos értelemben vett történetmesélés. Az is kivételesnek nevezhető, állapotották meg a beszélgető felek, hogy ilyen kis közösségekben (kb. 250 ezer magyar él Szerbiában) 3 egészen kiváló társulat is található. Jellemző a Délvidékre az ösztönös, spontán gondolkodás, a csapatmunka, a nyitottság. Gyarmati Kata például dramaturg, író és színész, Táborosi Margaréta rendező és színész, Verebes Ernő pedig az irodalom felől érkezett a színház világába. Persze az elhangzottak nem jelentik azt, hogy bárki is túl akarta volna misztifikálni a vajdasági színházak szerepét. Gyarmati Kata és Bérczes László is józanul fűzte hozzá mondandójához, hogy ösztönös, spontán törekvések máshol is vannak, és egyébként sincs lényegi különbség az anyaországi és a délvidéki társulatok között.

Az említettek mellett további szakmai beszélgetések is voltak. Király Nina vezetésével Kulcsár Edit, Lakos Anna, Pászt Patrícia és Upor László osztotta meg egymással és a közönséggel a gondolatait arról, hogy a magyar dráma külföldre vitelének milyen stratégiai vannak, illetve lehetnének. Szakonyi Károly pedig „Drámai szöveg a képernyőn – tévés színház” címmel vezetett beszélgetést, Érdi Sándor, Mészáros Katalin és Szolnoki András részvételével.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy Debrecen március 8-tól 14-ig valóban a kortárs magyar dráma fővárosává vált. Ráadásul az előadások minőségét tekintve sikerült elhitetni, hogy a kortárs magyar dráma érdekes, izgalmas lehet, amit érdemes színházban megnézni. A 6 helyszínen (a MODEM-ben, a Víg Kamaraszínházban, a Vojtina Bábszínházban, valamint a Csokonai Színház Nagyszínpadán, Horváth Árpád Stúdiójában, Balett termében) játszott 7 nagyszínpadi és 17 stúdiószínházi előadás többsége telt házzal ment és nagyrészt sikert aratott a helyi és az idelátogató közönség körében. A 2010-es DESZKA minden korábbinál gazdagabb, tartalmasabb programmal bizonyította életképességét. A fesztiválprogram alapján is állítható, ami az ideai váloga-

A *20/20* című előadás kapcsán rendezett beszélgetés résztvevői

tókkal rendezett beszélgetésen elhangzott: ma már jobb a kortárs magyar dráma helyzete, mint tíz-húsz évvel ezelőtt – ami minden bizonnyal köszönhető a Drámaírói Kerekasztal tevékenységének, a Katona József pályázat létrejöttének is. Több a bemutató, a színházak jobban érdeklődnek a kortárs művek iránt; jöhetnek, ma is csak 20-30 szerző darabjait játsszák. Az is látható ugyanakkor, hogy a mai magyar dráma (s tegyük hozzá: vele együtt a színház) a sokféleségében érdekes, azzal együtt, vagy azért is, mert nincs meghatározó uralkodó stílusa, irányzata, nem egy kaptafára készülnek a produkciók, ahány alkotó, s ahány színház, annyiféle előadás születik. A klasszikusabb játékmódúaktól a legkülönbözőbb alternatív próbálkozásokig, a pszichologizáló-realistától az elvonatkoztatottig, a szövegcentrikustól az ösztönös, spontán törekvőig. Az adaptációtól az írója megrendezte darabig, a hagyományos narrációjától a történetmesélést elvetve, az emelkedettebb, „archaikusabb” nyelvet használótól a jelenkori köznyelvet kiaknázóig sokféle változatát tekinthettük meg a kortárs magyar drámának és színháznak – éppen emiatt mi magunk sem kísérünk meg ebben az írásban önkényes kategóriákat létrehozni, fő tendenciákat megállapítani, skatulyákat alkotni a látottak alapján.

Ha azt állítottuk fentebb, hogy (mind az előadások, mind a szakmai beszélgetések színvonalát nézve) a 2010-es DESZKA minden korábbinál gaz-

dagabb, tartalmasabb programmal bizonyította életképességét, akkor azt is hozzá kell fűznünk ehhez a gondolathoz, hogy a továbblépés, a megújulás lehetőségét is magában hordozza a fesztivál. Szó is esett erről több alkalommal, a megnyitón, a rendezvény-sorozat lebonyolítása közben és a záróprogramon is. Elég most ezek közül csupán a megnyitóra utalnunk, ahol Halász János alpolgármester kifejtette, a jövőbeli tervek közt szerepel a találkozó nemzetközivé fejlesztése – mely kijelentés teljes összhangban áll Vidnyánszky Attila igazgató terveivel. Így meglehet, hogy a jövő évben még szélesebb spektrumú, még változatosabb és színvonalasabb lesz a DESZKA Fesztivál. Az elképzelések szerint ezt a célt szolgálhatná a külföldi sajtó, szakemberek, producerek és külföldi magyar darabok előadásainak meghívása a következő fesztiválokra. Többen szükségesnek látják a válogatás elveinek az újragondolását is, akár kevesebb darab meghívását, de ugyanakkor még nagyobb nyitást a közönség felé, s ennek részeként például magyar klasszikusok kortársi adaptációit szorgalmazni. Egyelőre nem tudhatjuk, mi lesz az elhangzott ötletekből, vágyakból. Akárhogy és bármilyen irányba formálódik is tovább a DESZKA, az eddigiek alapján bízhatunk benne, hogy megmarad a kortárs magyar drámát bemutató színházak legjelentősebb honi seregszemléjének (a budapesti Kortárs Drámafesztivál mellett).

▶ HANTI KRISZTINA

Női univerzum női nézőpontból („szeretettfélevalamivel”)

Tóth Erzsébet: Kőrözsa betonszív (Csokonai Színház)

A Debreceni Csokonai Színház stúdiószínházában Borbély Szilárd Halotti pompa című különleges, kevert műfajú színpadi művének sikerén fellekesülve ismét dramatisztált verseket állítottak színpadra *Kőrözsa betonszív* címmel. A költői szövegek szerzője Tóth Erzsébet, az előadás rendezője ezúttal Mispál Attila, aki a filmes világból érkezett Debrecenbe, hogy színházi rendezőként is bizonyíthasson. Bemutatkozása Molnár Ferenc: Olympiájának megrendezésével történt, s most néhány év után az akkori színésznői gárdát maga köré gyűjtve valami egészen újba fogott. Két dolog biztosan megállapítható rendezői habitusáról: úgy tűnik, szeret igazi alkotóközösségben dolgozni és bölcsész szeminárium jelleggel együtt gondolkodni, valamint, hogy a filmes eszközök használata, a képi világ felerősítése egy szűk és zárt térben is fontos számára.

Tóth Erzsébet versesköteteit kézbe véve, a szerzővel együttműködve, a legfrissebb, még meg sem jelent költeményeket is felhasználva született meg a dramatisztált előadás szövegekönyve, mindeközben az alkotó – és előadóművészek (színésztől a zeneszerzőig) is bevonódtak, termékeny résztvevőivé váltak a munkafolyamatoknak. A darab vázát az az egybefüggő szabadvers-ciklus adja, amely börtönmonológ elnevezéssel szerepel a majdani kötetben (megjelenése a mostani könyvhétre várható) és valóban, történetet hív életre, tehát megvan benne a dramatisztálás és a szituációk kiépítésének lehetősége. Formailag nagyon sokféle megvalósulással melléksituációkat kibontó mellékszövegek, dalok kapcsolódnak ehhez, valahogy úgy – ha már a rendező a képiséget helyezi előtérbe –, mint két tenyér az ujjak összefonódásakor. (Nem mellékesen, Libor Katalin díszlete is valami ilyesmi hatást kelt a nézőben a nem egy magasságban lévő, hol kiemelkedő, hol lejjebb lévő dobogószerű játéktérrel. Néha meglepő „térelemekből” bujjik ki valaki, vagy kerül elő egy-egy használati tárgy, kellék.)

Súlyosak ezek a mondatok. Tehát nemcsak a párbeszéd forma miatt nevezhető drámáinak a szöveg. Tragikus személyes élettörténetek rajzolódhatnak ki a

börtönlét előtti múltból egyszerre több hangon szóló mondatokkal. Mintha nem is párbeszéddel lenne dolgunk, hiszen sokszor nem egymáshoz szólnak, hanem elbeszélnek egymás mellett a szereplők. Az sem egyértelmű, hány szereplő működik aktívan.

A „vezérszólam” azé a két nőé, akik saját akaraton kívül egy zárkába kerülnek és önnön magányukat ilyen módon próbálják oldani. Ilyenkor általában a jelen idő érvényesül és a téma a benti létre redukálódik. Párhuzamos monológ akkor alakul ki, amikor önmagukra utaltságukban a múlt történéseit elevenítik fel belső gondolatok formájában, két szólamban. A cselekvés és az értelem. Egyikőjük, a fiatalabbik, drogügybe keveredett, azért hozták be, az idősebb tette szinte teljesen rejtve marad, ha hihető, bosszúból megölt valakit. A változás az egymáshoz való viszonyukban félig kimondottan is megfigyelhető, mintha megkedvelnék egymást, a belső változás mégis hangsúlyosabb, mert ebből fakadóan jelenítődik meg számtalan gondolati szerep. Közéjük ékelődik a „lelküismeret hangja”, ahogy én hívom, amit lehet akár egy újabb női szerep megformálására tett kísérletnek, az írói személyiség egy újabb változatának tekinteni. Ez utóbbit Ráckevei Anna formálja meg, míg a lírai én fiatal és idősödő alakváltozatait Újhelyi Kinga és Oláh Zsuzsa (kiemelés tőlem, H.K.):

„Oláh: mit üzensz az öcsédnek?

Újhelyi: meg ne próbálgon nekem még egyszer levelet írni, mert azt megkeserüli, ha kikerülök

Ráckevei:

*persze nagy a szám
csak én tudom
hogy nincs mit föltárni
nincs már bennem gyermek
akí segíthetne rajtam
egyedül ő segíthetne
de ő azt se tudja hogy élek
biztos elfelejtett már [...]*

Ráckevei Anna és Újhelyi Kinga. Fotó: Máthé András

Mindannyian remekül igazodnak ehhez az absztrakt, nem egyszerűen követhető szöveg és gondolati rendhez. Színészi játékok segít az értelmezés útjait megtalálni, új távlatokat nyitni ebben az álomszerű világban, ahogy a szerzői szándék is az volt, hogy ne legyen egyértelmű és konkrét a történet, sem a játszó személyek kiléte. Ráckevei Annától soha nem volt idegen a versek világa, értő interpretációjával, tiszta beszédével és arányosan használt színészi kifejezőképességgel összefogja a vezérszólam kettősét. Kiemelkedők vers-monológjai, ilyenkor „szavalás” közben pontosan tudja milyen hangsúllyal, milyen hatást lehet elérni. Tény, hogy Oláh Zsuzsáé a leghálásabb szerep. Alkatilag és színészilag is kiváló az öregedő, hosszú ideje börtönlakó karakterszerepeiben, aki általános műveltségét az idők során életbölcsestéggé érlelte, így mindenről van véleménye, mindenhez hozzá tud szólni. Még Petőfihez és Kanthoz is. Ő az egyetlen, aki valódi komikus vénáját is meg tudja mutatni, s láthatóan lubickol a szerepben, például, amikor az orvoshoz fűződő reménytelen szerelmét játssza el. Újhelyi Kinga üvesen lép közéjük kiegészítő, reflektáló személyként. Művészi eszközei a felszínes, durvasággal élő, elutasító magatartástól a mély érzelmekig terjednek.

Az előadás során nemcsak a több szálon futó, körvonalalaiban jól kivehető történeté összeálló szabad versekre kell figyelniük, hanem a teljes egészükben elhangzó költeményekre és a megzenésített betétdalokra is, melyek alapjául a régebbi versek szolgáltak. Újhelyi Kinga pedig ugyancsak eredményesen, a zeneszerzésben is közreműködő partnere volt az élőben zongorázó Szentai Ceciliának, az operatagozat korrepetitorának. Így alkotó párosként tizenegy verset zenésítettek meg

változatos stílusokban, tangó utánérzés, gregorián alapú vagy akár Cseh Tamás-szerű dalok keveredésével. Egészen különleges hangulatot teremt énekelve hallani egy-egy ismert költeményt, az élményt fokozza az a parányi tér adta lehetőség, amikor a szereplők a közönség közé jönnek, ottani székre leülnek. A rendező talán ekkor tudja leginkább kihasználni és alkalmazni a filmes eszközöket, a közelség ugyanis felnagyítja a tekinteteket, gesztusokat. Ennyi nő között csak könnyű helyzete lehet az egyetlen férfiszínésznek, Nagy László Zsoltnak, aki egymaga több alak megtestesítője. Mindig az aktuálisan beszélő női szereplő gondolataihoz illeszkedve, hol orvos, hol apa, hol alvó fiú, hol öcs, hol Marcello Mastroianni vagy éppen egy macska. Ha az ő feladata az a darabban, hogy a női lét sokszínűségének ellenpontjaként bemutassa a férfilét család több arcúságát, a férfi nem alakváltozatait, akkor bizton állítható, hogy sikeres ebben.

Az összes informatív közlést adó figyelemfelhívó plakát, színlap, sajtóban megjelent interjú megfelelt egy lényeges gondolatot kimondani. Ez a darab a magányról szól, annak változatairól és fokozatairól. Ezek a nők azért emlékeznek versben és dalban személyes tragédiáikra, gyászukra, érzelmi veszteségeikre, álmaikra, elementáris erejű szerelmeikre, vágyaikra, sikereikre, csalódásukra, Marcello Mastroianni filmszerepeire, azért éreznek tehetetlen dühöt, azért ironizálnak keserű humorral, azért beszélnek el egymás mellett, mert végtelenül magányosak. Ha tetszik, börtönmagányuk árnyéka egész életükre rávetül. A jelenben, ebben a leszűkült térben, még ha titkon meg is kedvelik egymást, mégis elmennek egymás mellett. Nagy kérdés, hogy önmagukra utaltságukban miért szegyeλλik ezt a „szeretettfélevalamit”? Nem kellene.

A bohócok hajója vitorlát bont

HOBO – CIRCUS HUNGARICUS
(Békés Megyei Jókai Színház – Csokonai Színház)

Vidnyánszky Attila rendező és Földes Hobo László nem először dolgoznak együtt. Értik, tudják egymás nyelvét. A 2009 őszén megjelent *Circus Hugaricus* című lemezből készült előadást bő fél éve játsszák a debreceni téatrumban, Vidnyánszky monodramát rendezett belőle. A Jókai Színházzal való koprodukció viszont olyan nem mindennapi, valódi ösztönművészeti előadást hívott életre, amely egyedülálló módon ötvözi a színházi eszközöket a komplett koncertélménnyel, ráadásul mindezt egy cirkuszi sátor terében, annak elengedhetetlen szereplőivel: bohóccokkal, artistákkal, zsonglőrökkel.

„Tisztelt Közönség! Szeretettel és érdeklődésükben reménykedve meghívom Önöket egy lecsúszó-

ban lévő vén ripacs kétségbeesett és nevetséges, ám valószínűleg nem utolsó próbálkozására, amelyben a rockzenét ezúttal a cirkusszal szeretné összehozni.” – olvashatók Földes Hobo László szavai az előadás színlapján.

Kezdetben a káosz az úr. A színpad folyamatos pulzálásban, izzásban, egyszerre annyi minden történik, nem is tudja az ember, hova figyeljen: nézze az artisták szemkápráztató légtornász-, zsonglőr gyakorlatait, vagy igyekezzen tetten érni, mit is keres négy ember, civil ruhában a színpad egy látszólag elkülönített, elváló részében, és egyáltalán, ki az a lány, aki fel-alá rohan a pódium és a nézőtér között húzóódó árokban? Mindeközben pedig Hobo mesél, anekdo-

Fotók: Martin Gábor

tázik, beavat. Nincsen irányított nézői figyelem, egy előre meghatározott pozíció, amelybe kényelmesen belesüppedhet, és onnan, mint kulcslyukon át leshet a közönség. Ha nem akar lemaradni, fel kell venni a ritmust, bele kell helyezkedni a káoszba, ami egyszerre izgalmas, vonzó és nyugtalanító. Hobó bohóc, és kéne neki egy világszám, de nem ez az igazi tétje az előadásnak. Az állandó kívülálló, 65 éves bohóc fityisz mutat, nyelvet ölt és felkarol.

Bohóc mind, ki a porondon van

Federico Fellini – akinek a cirkuszhoz, bohócokhoz való esztétizmusát életre is hívja Vidnyánszky Attila rendezése –, így jellemezte a bohócot a *Mesterségem, a film* című önéletrajzi írásában: „Nos, a clown annak a fantasztikus lénynek a jellegzetességét testesíti meg, aki az ember irracionális oldalát, az ösztön összetevőjét, a felsőbb rend elleni lázadást és tagadást fejezi ki, amely valamennyire mindannyiunkban benne van. (...) A clown tükör, amelyben az ember magát groteszk, formátlan, nevetséges képben látja viszont.”

Az előadás során, ahogy egyre inkább letisztul a kép, és ténylegesen élővé válnak a viszonyok, ahogy a megteremtett rendtelenségből (rendszerellenességből) fokozatosan halad egy illuzórikus, álomszerű, kivetített lebegéssé; Hobo felölti jelmezét, civil ruhájára bohócmaskarát húz, amely egyszerre eltávolít, és mégis hitelessé teszi. Nem véletlen, hogy több évszázada mindig a kvázi bolondnak, a bohócnak adatik meg az a kiváltság, hogy kimondja az igazságot. A clown iro-

nikus eszközeivel eleve önmagát is kigúnyolja, ezért tapad hozzá olyan pozíció, hogy jóhiszeműen fejre olvashat, nevetség tárgyává tehet.

Bohóc azonban kétféle létezik. Van a Fehér bohóc (il clown bianco), és az Augusto. Fellini a következőképp magyarázza e két teremtmény jellemét: „Az első az elegancia, a kecsesség, a harmónia, az értelem, a tisztánlátás, amelyek erkölcsileg mint eszményi egyetlen és vitathatatlan istenség kínálják magukat”. A Fehér Bohóc „a Papa, a Mama, a Művész, a Szép, egyszerűen az, amit tenni kell”.

A Család modellje egyértelműen tehát a Fehér bohócok analogiájában érhető tetten, civil ruhákba bújtatva. S mindezt az előadásban az alkoholistá Apa: Katkó Ferenc (Béla), a gyógyszerfüggő Anya: Szenté Éva (Gizi), a lázadó, folyamatosan útnak induló kamasz: Gubik Petra (Juci), a testvére ellenpólusaként megjelenő szőke barbibaba: Lizi Melinda (Szandi) és a családhoz csapódott (élet)társa: Gulyás Attila (Pisti) testesítik meg. Ők hordozzák a sztereotip jelmezeket, a társadalmilag elvárt normákat, szerepeket. Egyikőjük sem érzi otthonosan magát a családi fészekben, kisemberi drámájuk szövegszerűen a dalokban mutatkozik meg, egyéb, prózai részük nincs az előadásban; mindegyik szereplő színészi eszközeinek segítségével bontja ki saját karakterének alappilléreit. Az Anya és az Apa egymás mellett idegenként élő, megfáradt házaspár, Juci, a kamasz szinte egyfolytában útnak indul hátizsákjával, de ténylegesen elmenni mégsem tud. Szandi látszólag csupán a külsőségekbe öli energiáit, őrli magát, Pisti pedig folyamatosan téblábol, ténfereg, és olykor tényleges

kívülállóként kamerázza, lefotózza a körülötte történő forgatagot (akárcsak egy japán turista közhelyszerű modellje, aki kényeszeres kattintgatással próbál elcsípni magának pár szeletet az idegen kultúrából).

A Fehér bohóc ellenpontjaként megjelenő Augustoról Fellini így vall: „(...) a gyermek, aki maga alá kakál, fellázad az ilyen tökéletesség ellen; lerészegedik, a földön hempereg, és így az állandó kontesztációt élte”, akárcsak a Cippolat játszó bohóc, akinek bőrébe Oleg Zsukovszkij bújik, feledhetetlen alakítással. Oleg olyan magával ragadó színpadi jelenléttel bír, eleve minden sejtjében pulzáló erő birtokában van, amely egyszerre teremt káoszt, zavart az egész előadásban, másrészt pedig az élesen elváló kontrasztjával, folyamatos kívül állásával egyfajta rendet. Az egyetlen, akinek hatalma van a szuggesztív karakter fölött, maga a mesélő, a porondmester: Hobo.

A Cippola lovag című szám szövege egyértelműen utal a mindenkori, hatalmon lévő politikusi attitűdre, neveltség tárgyává téve azt. A Thomas Manntól kölcsönzött figura hipnotizőr, illuzionista, aki a bűvészműtávjaitól elámuló emberek tömegét marionettbábukként mozgatja. Látszólag önkényes, senki és semmi fennhatósága alá tartozó mágus ő, akinek – kibújva a jelmezéből, szó szerint lecsupaszítva magát – olykor megmutatkozik „hétköznapi”, egyszerű bohóc mivolta is. Hiszen – mivel alapeleme a lázadás, lázítás, a rendszerellenesség – csak és kizárólag akkor tud létezni, ha van egy kontraszt, elenpont, aminek tükréhez hozzátapadhat. Amint megszűnik ez a mozgató kettősség, elengedhetetlenül kioldódik, funkciótlanná válik figurája.

Sztárcsináló médiakultusz

Vidnyánszky Attila bejátszatja az egész cirkuszi sátrat. Térkezelésének két kijelölt pontja a színpad

két oldalán feszülő vetítövászon, amely hármas funkciót lát el. Egyrészt illusztrálja a szituációkat és szöveghelyeket, melyeket klipszerű montázsokkal támaszt alá: az egykoron idilli családi fotóalbumban, az immár csupán emlékekben létező képekkel, valamint erősen utal a jelenkor média uralta sorozatkultuszára, valamint a valóság és tóksók pöffeszkedő hatalmára bejátszásokkal. Egy másik rétege a kivetítő funkciójának a filmes etűdök felvillantása, a cirkuszi világ két emblematikus alakjának megjelenítése, Hobo két mesterének játékba hozása: Charlie Chaplin némajátékainak és Federico Fellini *Bohócok* című filmje egyes taktusainak játékba hozatalával. A harmadik síkon pedig többszörözi a nézői tekintetet, ugyanis helyzetbe hoz egy kamerát, mely által hol Cippola lép ki a térből, és vág grimaszt nagytotálból a nézők arcába, hol pedig Pisti igyekszik megörökíteni az olykor (rém)álomszerű forgatagot.

Az egész előadás a rombolás-építés motívuma körül forog. Hobo az első jelenetnél életműve egészét hozza magával, dobozokba rejtve, melyet egyenként, kigúnyolva saját magát a színpad közepén lévő csapóajtón át a süllyesztőbe hajít, akárcsak az előadás során előkerült összes emblémát: márkajeleket, televíziót, az életünk protézisává váló mankókat, hogy aztán egy lecsupaszított, nihili állapotban mindenki felszálljon a Bolondok hajójára. Ennek a szimbólumnak a felépítése is szerves része, egy önmagában álló performansza az előadásnak. A vitorlán kifeszített, felvarrt hétköznapi és bohócruhák várják a szelet.

A hajó pedig elindul oda, ahová a rendetlen, zűrzavarosnak látszó káoszból építkező cirkusszínházi forgatag íve fut. (Kérdés, hogy révbe ér-e?)

KRUPP JÓZSEF ◀

Irgalmasvérnő újabb üzenetei

Kiss Judit Ágnes: Üdvtörténeti lexikon

Nem gyakori, hogy egy fiatal költő pályája kezdetén egymás után sorban három olyan verseskötetet jelent meg, melyeket nemcsak egyéni hang és sajátos színek jellemeznek, hanem amelyek lényegében koherens költői világot alkotnak. Kiss Judit Ágnes 2004 óta publikál (ekkor harmincegy éves volt, amit költészetének önéletrajzi aspektusai miatt érdeemes lehet figyelembe venni), s 2006-ban megjelent *Irgalmasvérnő* című kötete egy csapásra ismertette nevét az irodalmi berkekben. Egy évvel később következett Kiss második versgyűjteménye, a *Nincs új üzenet*, a most recenziálandó kötetre pedig újabb két évet kellett várunk – miközben a szerző közreadott egy regényt is, mellyel az első helyezetnek járó díjat nyerte el a *Magyar Napló* pályázatán (*A keresztanya*, 2008).

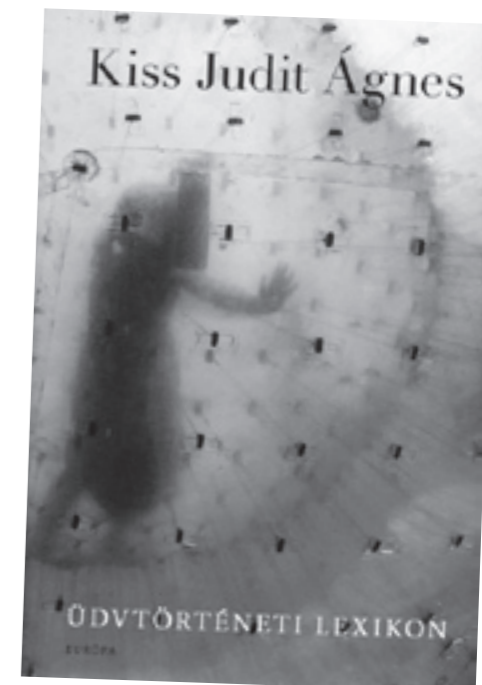
Kiss Judit Ágnes három – eddig megjelent – verseskötete szervesen összefüggő szövegvilágot képez. Már az első kötetben látható volt, hogy a szerzőnek rendkívüli érzéke van egy szövegformához, a dalhoz – s hogy költészetének egyébként is meghatározó eleme a formákkal való játék. Már az első kötet lírai alanya kiforrott hangon szólalt meg, és már ekkor megvoltak a Kiss Judit Ágnes-versek alapvető témái és motívumai. Látható volt az is, hogy izgalmas kérdése lesz ennek a költészetnek, miként jeleníti meg önmagát a szövegek nőként felléptetett versbeszélője. És már az első kötetben megvolt Kiss alakmása, Irgalmasvérnő, akinek fontos szerep jut a *Nincs új üzenet*ben és az *Üdvtörténeti lexikon*ban is.

A szerző harmadik verseskötete nagyon erős kötet. Jól működik az alapkonceptió, mely szerint ez a könyv formáját tekintve lexikon. A versek alfabetikus rendben követik egymást, az oldalszámok nincsenek jelölve, helyettük minden oldal szélén megtalálható az ábécé betűinek felsorolása, annak jelzésével, hogy éppen hol tartunk a betűk rendjében. (Kiss Judit Ágnes szövegei egyébként most végre igazán profi könyvtárgyban jelennek meg; a kötetet Pintér József tervezte.) De nemcsak a könyvszerkezet szempontjából követi a lexikonok mintáját ez a könyv, hanem azáltal is, hogy megvan benne valami az enciklopédiák teljességi igényéből, átfogó jellegéből. Ez egyrészt a formák használatára is igaz, amennyiben az *Üdvtörténeti lexikon* számos versformát fölvonultat (melyekről úgy érezzük, a kisujjában vannak a szerzőnek), másrészt pedig a versekben megjelenített tapasztalatokra is érvényes.

Mert a kötet címének mindkét tagját komolyan kell vennünk: Kiss Judit Ágnes könyve üdvtörténet, mely fontos egzisztenciális kérdésekről szól, és amely A-tól Z-ig megannyi alapvető „emberi” problémát érint. A hátsó fülszövegben a szerző megmagyarázza, miért döntött úgy, hogy üdvtörténeti lexikont ír. Mint megtudjuk, a versek 2006 és 2008 között születtek, nehéz időszakban, amikor egy barátja azt mondta a szerzőnek – itt egy meglehetősen lapos falvődöbölcsesség következik –, hogy az ember egész életében vagy a démonaival küzd, vagy a saját üdvtörté-

netét írja. A fülszöveg magyarázata tehát nagyon határozottan felkínálja az önéletrajzi kódot, melynek értelmében a verseket konkrét problémákra adott reflexiókként, a személyiség artikulálódásaiként is olvashatnánk. Persze meglennénk e nélkül a „vallomás” nélkül, mely jóval kevésbé tűnik reflektálnak, mint maguk a versek.

Ha az „üdv(össég)nek” van története, akkor van kezdő- és végpontja is. A kötetben olvasható költemények kirajzolnak egy ívet, melyen nagyon világosan látszik, hogy Kiss Judit Ágnes kötetében jóval többről van szó annál, amit a fülszöveg alapján várhatnánk.

Európa Kiadó, Budapest, 2009

A gyűjtemény első darabja az *alapkérdés*, mely egy valódi origóhoz, egészen a világ kezdetéhez vezet vissza. Nagyon érdekesen kapcsolódik ez a vers ahhoz az – egyes kozmogóniákból ismert – motívumhoz, amelynek értelmében a világ tagoltságához, rendezettségéhez az elválasztás, sőt egyenesen a vágás mozzanata vezet el. Csakhogy míg például Ovidius *Metamorphosés*ében a dolgok teremője az anyagot vágja részekre, addig Kissnél az idővel történik ugyanez, miközben a szöveg az időről való beszéd egyik alapképét (tér és idő egymásra vetítését) is új összefüggésbe helyezi: „a szétfeszített térben az idő, / mit egy gyöngéd kéz darabokra vágott”. Már ez a megfogalmazás is mutatja, hogy Kiss Judit Ágnes „teremtője” feminin vonásokkal bír (hiszen a megidézett kéz gyöngéd), a szöveg zárlata pedig egészen nyilvánvalóvá teszi, milyen alapvető ebben a „teremtéstörténetben” a női princípium szerepe: „fájt-e akkor az Istennek vajon / világra vajúdni a világot?”. (A „világ” szó megismétlését nem intézhetjük el azzal, hogy szójátéknak nevezzük. Arra is rálátást enged, milyen nyelvi korlátai vannak, hogy az ismeretlenről – jelen esetben a világ létrejöttéről – beszéljünk: arról, hogy a világot *világra* vajúdták, noha még nem volt világ.)

Az *alapkérdés* után következik az *Apáge*, mely szintén a kezdetről szól, mégpedig az egyes ember megfogadásáról, s ehhez kapcsolódva általában az emberi állapotról. Megszólal itt a kötetre alapvetően jellemző keserűség: „Átverték az anyaméhben, / Ez a pokol, nem az Éden. / Irgalom nincs, vagy csak annyi, / Ha mégsem kell megfoganni.” S ha a kezdő versektől (vagyis a kezdet verseitől) az ábécé végére tekintünk, ott találjuk a *Xanaxot* (melynek címe önmagáért beszél), a *Yorik napsütését* (ennek az ölés az alapmotívuma) és a *Zajt*. Ez az utolsó vers önmagában is történet, a lírai alany visszatekintése saját pszichéjének, személyiségének alakulására. A szonett befejezése, a zárójelek közé tett, kételyeket jelző utolsó két sor összecseng az *Apáge* pesszimizmusával: „Félek. / (Túl mindazon, de innen mindezen /

mi mást tehetnék, mint hogy létezem?)”.

Az eddigiek is mutatják, hogy bár üdvörténetet olvasunk, az üdvözülés ebben a történetben elmarad. Jellemző, hogy a kötet szellemes ars poeticája a kávé allegóriájára épül. Ez az *Ars cafetopoetica*, mely szerint a költemény-kávét legföljebb tejjel, de semmiképpen sem cukorral szabad fogyasztani, s amely fölville azt a gondolatot is, hogy a vers a benne megszólaló szubjektum képviselőjének tekinthető: „Szívd magadba az illatát egy percre, / tartsd nyelveden, mielőtt lenyeled, / hunyd le a szemed, dőlj hátra, és élvezd, / hogy őt vagy engem, az már egyre megy.”

A keserűséget artikuláló szólammokkal sajátos feszültséget alkot a versek dikciójának lazasága. Kiss Judit Ágnesnek igazán jó érzéke van az olykor meglehetősen nyers humorhoz. Például a *Ha fölösleg, ha hiány* című, kuplészerű szövegben, mely nagy leleménnyel és nagyon képszerűen viszi végig azt a gondolatot, hogy „a nő tetőtől talpig csak hiány, / a férfi csupa fölöslegből áll”. Játékos formában jelenik meg itt Kiss költészetének egyik alapkérdése, mely a női létezésre, a férfi–nő viszonyra vonatkozik, s amely színes mintázatot mutat a kötet verseiben. Szélső pontja ennek a *Részeg lánykérés* című „mondóka”, amelyben a szerző remek torzképet rajzol a macsók – nehezen elviselhető – szokásairól. A versben beszélő részeg „lovag” egyik ígérete: „Ha a zoknim levettem / a szobában sose bűzlik, / meg a vécé tetejét is / lecsukom majd, ha pisáltam.” Az asszonycsúfolók ellenpontjaként alkotja meg Kiss Judit Ágnes ezt az ironikus férficsúfoló költeményt, melynek párja a *Gyerekférfiak balladája* – ebben női lírai alany szólal meg (sokkal finomabb hangütésben, mint az előző szöveg zakatoló rigmusai), s fejti ki tapasztalatát: „a férfi mind csak kisgyerek”. A szerző első két kötetében is megmutatta már, hogy új szempontokkal tudja a maga képére formálni a világot: különösen emlékeztet az *Irgalmasvérnő* kötetből a *Ballada a kettős erkölcsről*, melynek lényegbevágó summája:

„a férfi vágyik testi szerelemre, / a nőnek meg csak baszhatnakja van”) – ezt a szálát veszi fel újra a mostani gyűjtemény több darabjában is.

Mint említettem, a szerző egyébként is szorosan összefűzi kötetének versanyagát. A *Még izgalmas...* című vers alcíme (*Irgalmasvérnő örül*), s így nemcsak Kiss alakmása lép újra színre, hanem az a címszerkezet is, mely szintén ismerős a korábbi könyvekből (például a *Nincs új üzenetben: Irgalmasvérnő megtörik*). Figyelemre méltó a *Még izgalmas...* összetett metaforikája, mely plasztikusan idézi meg a női test öregedését: „Alaktalanná tesznek a szülések, / belém petéznek, akár a molyok, / az évek...”. (Hasonló húrokat pendít meg a költő a harminc fölötti nők helyzetét középpontba állító *Óbordalban*. Ide tartozik a *Panaszballada fél hatkor* is – ez az impotencia problémáját tárgyalja szellemesen, a zárlatban mint a költői terméketlenség allegóriáját értelmezve.) Kiss Judit Ágnes nagyszerű erotikus verseket ír. A *Római töredék* azért emelkedik ki ezek közül, mert a szerző nagyon rafináltan aknázza ki az alaphelyzetben rejlő lehetőségeket. A karthágói fiú és a római lány/nő monstre szeretkezésének leírásába szervesen építi be a politikumot; a két test egyszersmind két politikai közösség megtestesítőjévé válik. Az időmértékes verselésű költeményben több helyütt, miként egy klasszikus fragmentumban, hiányos a szöveg, s a szavakat a metrumot mutató jelek helyettesítik: „Rémítő barbár szavakat morogva / rám feküdt és szétfeszítette combom, / majd belém hatolt U U – U – / tartva erősen.” Ezeket a helyeket értelmezhetjük úgy is, mint az – itt csak felidézett – szeretkezés zihálása által meg-megszakított beszéd szó nélküli pillanatait, de akár utalhatnak arra is, hogy a római lány számára a karthágói szavai valóban csak barbár morgásként érzékelődnek, s az „üres” részekben valamiképpen a fiú is – ha szóhoz nem is – hanghoz jut. Azt is jelzi ez a megoldás, hogy Kiss költészetében mennyire fontos tényező a metrum, s

hogy lényegében a verselés bizonyos pontokon képes szavak nélkül is létrehozni a verset. Jelentős darabja a könyvnek a *Három perc szerelem*, melyben a verslábak lüktetése és az elmesélt jelenet (táncról és vágyról) figyelemre méltó összhangot alkot.

Hosszasan lehetne sorolni, hogy milyen előszövegek, milyen formában jelennek meg az *Üdv-*

történeti lexikonban. Amikor Kiss az egyik legtragikusabb tapasztalatáról, az abortuszról ír, akkor a legősibb ránk maradt magyar nyelvű szöveghez nyúl, és a *Halotti beszéd és könyörgés az elvetettekért* című versben a hagyomány révén mondhatóvá teszi a tragikumot. (A *HB*-n alapul az első kötetben a *Halotti beszéd és könyörgés az elvesztett szüzességért*, mely a mostani

szövegnél persze sokkal könnyebb – de, azt hiszem, csak látszólag könnyed – vers.) De megidéződik például Vörösmarty és Radnóti is, a *Keserű whiskydalban*, melynek hexameterait eszünkbe sem jutna iskolásan skandalálni – hogy Kiss Judit Ágnes milyen jól tud hexametert írni, azt az is mutatja, hogy sorai teljesen „természetesen” mondhatók.

Tanyai galambház (Oroszló, 1983)

Birkózás az „anyaggal”

Szálinger Balázs: M1/M7

Kivételesen erőteljes indulás volt a Szálinger Balázsé, és kivételesen nagy ívű az alap, amelyet nagyon gyorsan létrehozott. Két verseskötet, három nagy elbeszélő költemény, egy Kalevala-átirat/újraalkotás, egy Oidipusz-átirat, majd készülő színpadi művek. Műfajilag, hangütésben is szinte eklektikusan sokféle eddigi életműve, vibráló, dinamikus, és minden egyes könyve (megjelenése) meglepetés volt. Okkal tehát, hogy jókora várakozás előzte meg – hagyományos verseskötete után hét esztendővel megjelenő – hatodik kötetét, hogy vajon a sokféleség tovább folytatódik-e, vagy harmincévesen immáron határozott irányvonala (saját stílusa) kezd-e formálódni költészetének. Az *M1/M7 – Versek 2003–2009* szokatlanul (bár verseskönyvhöz méltóan) karcsú, nyolcvanoldalmi mindősze, nem a legutóbbi kötet óta öszszegyűlt/válogatott versek együttese, inkább mintha a költő kicsit játszana, éppen most milyennek is mutatna magát.

Előre bocsátom, nem látom egyértelműen, új könyvében merre jelöli ki a maga útját Szálinger Balázs. Mintha folyton elhajolna, kitérne, nem akarna határozott igent vagy nemet mondani (nem muszáj, persze), klasszicizációra tör-e vagy fönntartja a keresgélést – és az olvasó provokálását. (Szó sincs polgárpukkasztásról, sokkal inkább a lét (és élet) szemléleti megújításáról, kor-szerűsítésének útkereséséről.) Tehát változatlanul rokonszenvesen mozgékony, változatos és nívós költészetet jelez új kötete is, néhány igazán gyönyörű,

„hétévszázados” darabbal, és néhány olyan verssel, amely inkább a nyughatatlan, az új utakat, megszólalási módokat, új nézőpontokat, új elrendezést kutató költőt mutatja inkább.

Kezdjük a kötet talán legszebb darabjával. *A nőstény piéta* a születés drámai pillanatát idézi föl, azt a pillanatot, amikor az új élet megszületésének/megszületésének aktusában egy villanásnyi időre még egyszerre esélyes az élet is és a halál is. A beszélő a szemlélő pozícióját foglalja el, akit a szülő nő a maga kifosztottságában (kiüresítettségében) a piétára, a fiát sirató Máriára emlékezteti – élet és halál szinte egy most, s egymásra úszik a mindenkorai gyermek születése a Megváltóéval. Borzongatóan szép, hogy az emberi lét misztériumával szembesülni annyi, mint elfogadni és belátni, hogy ennek a misztériumnak a titka fölfoghatatlan szakralitás, ugyanakkor kiábrándítóan profán is: „Ahogy ott fekszik idegen ágyon / Kettészakadva összevarrva / Megváltó fiam megváltó anyja // Körme alatt a saját bűnrel / Ami alól az istenfattyá / Mohó kis embert előkaparta // Úgy néz ki mint egy rossz piéta / Sokszor átfestett főlakja. / Nevet nem ő kap meg se mossák // Csak félretolják mint ki végzett / Lepedőjének foltja nem kincs / Nem tizenkettő egy siratja // S még az az egy is magát siratja.” Michelangelo szonettjei ennyire anyagszerűen láttatók, feszesek, drámaiak és fenségesek. A Szálinger-vers újszerűsége az ezekhez hozzárendelt fanyar ön-ironia és fanyar pátosztalanítás. Mindjárt a cím idegenséget sugall,

holott a vers megrendült vallomás, egy nagy élmény tanuskodása, s a záró sor („S még az az egy is magát siratja”) ismét pátosztalanít, lefokozza a vallomástevéit – hiába a megrendülés, az elemi létélmény, az apa sem több, mint más: Egő.

Remeklés a *Két katolikus* című szerelmes idill is. A gyermeki örömben lelkendező, de tanácstalan szerelmesek, s a köztük tébláboló emberi isten képe dsidásan naív bájít kölcsönöz a versnek. A *Szólószínház* című kétrészes, szimmetrikus, felelgetős darab szintén hibátlan szép vers. Itt az eredettel való könnyed el- és fájdalmas leszámolás két pólusa közt teremődik meg a vers dinamikus feszültsége: „Emelkedő parasztcsalád, amelynek / Földjén kívül vannak már passziói” – kontra: „Városba vert parasztcsalád, amelynek / Passziói mögött nincs semmi földjük”. Szálinger remek stilszta, olyannyira, hogy ennyire egyszerű, triviális is mer lenni, és verse ekkor sem veszít erejéből.

Nemcsak a formai merészség és a nagyívű kísérletező kedv jellemzi Szálinger Balázst már indulása óta, hanem az is, hogy merészen fordul a magyar irodalmi hagyományhoz. A régi költők most is igézetükben tartják, kötetének egyik szép darabjában Tompa László tündéregéinek rokonvilágára ismerhetünk. De *A vándorlegény és a vadkan* című felelgetős regéje nemcsak régiességével szólít meg, hanem a világvándor belátó vallomásával is: a világot meghódítani indult költő élete végén dőben rá, csak a gyerekkor otthona adhat lelkének oltalmat, és csak

ott, az elhagyott szülőföldön lehet végső nyugalomra. Persze, ennek a gondolatnak számos előzményét megtalálhatjuk a magyar irodalomban is (a félműltből a legerőteljesebben talán Juhász Ferenc *A szarvassá változott fiú...* című hosszúkölteményét említhetném), de a bibliai tékozló fiú példabeszédében is. Szálinger azonban minden külső körülményt lehánt, mintegy ontológiai magyarázatot keres, miért nem találhat soha vissza a papírsátrat vert poéta, s holtában is miért átkozza meg őt a vadkan. Emitt szerepbe rejti érzelmes kötődését az eredethez, a *Turizmus* című versében viszont, vállalva a lírai én egyes szám első személyű megszólalását, viszonyát már fanyar ironiával határozza meg. Kicsit adys hetykeségre, kicsit sziveris keserűsége emlékeztet a fájdalmat, veszteséget könnyed, gracióz elegancia mögé rejtő szálingeres fanyar játékoság: „...ha elhagynám ezt a medencét, // Könnyen lehet, hogy vissza se néznék.”

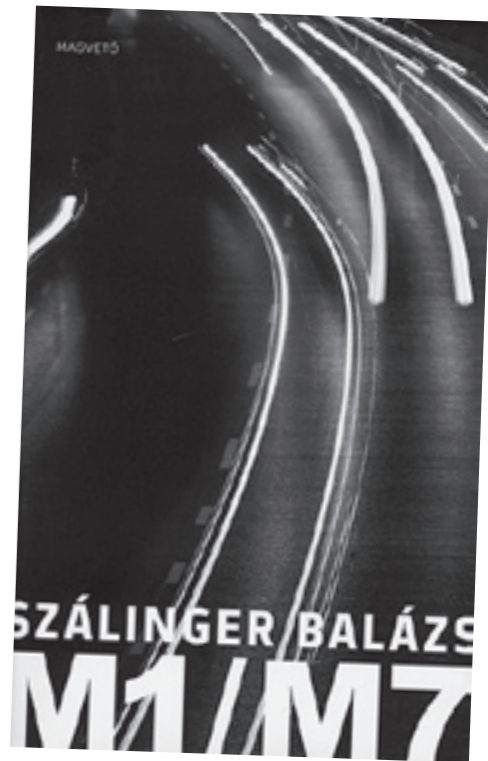
A gyakran szerepekbe bújó fanyar játékoság, a távolságtartás könnyedsége és fölénysége, az erőteljes pátosztalanítás, illetve (olykor az érzelmességig) elvállalt azonosulás és a megrendült vallomás határán játszanak a Szálinger-vers 'húrjai – mindig elegánsan, hajlékony nyelven, virtuóz verselei technikával (kedveltek a klasszikus metrumok, versformák), olyannyira, hogy alig észlelhető, hogy a szavak játéka, a virtuóz technika mély, szakralitással is telített drámát jelenít meg. S amikor egyszólyban tudja tartani a költő ezeket a különböző minőségeket és szemléleti, értelmezési pozíciókat, versei, finoman összejátszva a magyar költészeti hagyomány, klasszikus szépségek lesznek, illetve a magyar költészeti hagyományt érvényesen folytatják és írják tovább. A már említettek mellett a kötet szép megvalósulásának látom *A helyi ménes, a Fogadjisten, a Mária utca, a Pest, a Mint börtönkönyha képzett csillagásza, a Szűnyog, szűnyog, az Egy kutya mondja, a Téglás Gábor 1878–1906, az Ultramontanus* című verseket, illetve az *Album I–XII* néhány darabját.

S itt tulajdonképpen meg is állhatnék (vagy épp részletezhetném, miért pompásak e versek, méltáthatnám nyelvi, formai igényességüket, kifejezőerejüket, gondolati összetettségüket, újszerű látásukat, elrendezésüket stb.), de éppen, mert Szálinger Balázs virtuóz és nagy igényű költő, szólnom kell e kötet néhány kevésbé sikerült verséről is.

Mindjárt a címadó vers elbizonytalanít. „A bécsi büszkeség s az önként alávettetek / Kényelmessége itt szárazodik eggyé / Budaörs alatt, s nekem ez az öt kilométer / A hazám. Legkisebb és legnagyobb számozású / Autópályák közös folyásán talál magára / A közepszerűség, s béklyói nélkül lép a gázra / Bennem az isten és a féreg” – merész, provokatív, kihívó a fölütés, nem szokványos, hogy autópályaszakaszt tekintsen egy költő hazájának. Szálinger Balázs esetében különösen frivolsnak tetszik ez a kijelentés, hiszen korábbi kötetében az otthon-lét élményt nagyon is konkrét helyszínhez kötötte: szerelmes vallomásokat írt szülőföldjéhez, Zala megyéhez, s egyik eposzparódiájában, a *Zalai Passióban* is a régiót hívta versbe. Kollon vármegye után tehát most épp az útonlevésben, a közörtliségben talált új identitást, új kötéceket a költő, dinamikus, bizarrnak tetsző asszociációkkal honosítja magát és környezetét: „ez a száguldás / Korszerű palotásom; a benzinkutak / Hálás lóváltói a kornak”. De aztán nemvárt fordulat: „a benzinkutas / egy Senki. // „Akit kellett, azt mind eltapostam, / Amire tellett, fölépíttem” – miért Senki, azaz legutolsó, hitvány ember, méltán, vagy nagyon is méltatlanul a benzinkutas? Kit és miért kellett eltaposni? Hogy végre otthonra leljen Pesten? A *Csonkahegyhát* versben ismét csak motiválatlan a fölény („Ami kedves volt a szívemnek / Mint ballaszt, / Ostobaságként marad el mögöttem, / mert már semmiben sem hiszek”), és a virtuóz technika hívja csak a csattanó rímet: „És bár benzinem fogytán, / Hátul egy kanna igaztalanság.”

A *Sport* című versében olyan nemzeti tizenegyet állít pályára, amelyben szokatlan módon Széchenyi a védő, Táncsics a balösszekötő, Petőfi a támadó csatár, a kis-

padon meg az országgyűlési ifjak várakoznak, s remek összjátékukra gondolva rajzolja meg az egykoriak energikus, hősies, vonzóan elegáns karaktereiket. És tényleg, miért ne lehetne akár egy focicsapat elszánásához hasonlítani a szabadságharcot, miért kellene folyton igaz vagy hamis pátosznak belengnie a nemzeti hagyomány hőskorát? De a csapatleírás után a vers gondolati íve megbicsaklik: „Milyen felállás fülhat porba itt! / Milyen varázslat lett itt tavasztalan! Nyilván hazudtak, összefogtak, / Nyilván csaltak a jobb- s nagyobbak” – s aztán a vers ezt a gondolatot folytatja („Csaltak, csaltak”), csak-hogy ez az önfölméző vádaskodás nem a szabadságharc csapatának a sajátja, hanem – természetesen – itt már a mi korunkban valánk, a mi mai 'reformnemzedékünk' gyermete, a kudarcot magamentő vádaskodással mosakodó politikusaiké. Persze, gondolatilag egymásba lehet írni a korokat, de nem látom a kapcsolódási pontot. S ezt a gondolati zökkenést nem billenti helyre a sejtelmes zárószakasz sem: „Visszakívánom mégis a vesztesek / Szerterfutott és túlfizetett hadát, /

Magvető Kiadó, Budapest, 2009

Variációk őszre

Fecske Csaba: Visszalopott idő

A két éve József Attila-díjjal kitüntetett Fecske Csaba elképesztően termékeny időszakot tudhat maga mögött: 2006-tól máig összesen hat könyve jelent meg. Bár a nevezett évben kiadott *Első életem* című összegző jellegű versgyűjteményből néhány szöveg átkerült mind a 2008-as *Visszalopott idő*, mind a 2009-ben megjelent *Akinek arcát viselem* kötetbe, a műfaji sokszínűség a költő szívós munkabírásáról, tág irodalmi horizontjairól árulkodik. Talán nem hiábavaló egy gyors seregszemle: az *Első életemet* a *Kamasz városi dicséreti* című „poéma” követi 2007-ben, s ugyanabban az esztendőben lát napvilágot a „humoros írásokat” tartalmazó *Fricskamaxi*; 2008 megint a duplázás éve: a gyerekverses *Tolvaj szélé* és a *Visszalopott idő*; 2009-ben pedig egy újabb jelentős pályaszakaszhoz ér az *Akinek arcát viselem* kötet, amelyben – Jókai Anna előszavát idézve – „Istennek beszélő” versek olvashatók.

A *Visszalopott idő* – nagyon finom csúsztatással – ötvenkét szonettet tartalmaz. A nagyon finom csúsztatáson azt kell érteni, hogy a kötet egyetlen „különc” verse nem teljesíti a jelzett műforma egyik alapvető követelményét: az *Annales* tizennégy sor helyett tizenötből áll. A könyv képe máskülönben szisztematikusan egységes: a jól olvasható, szelösen tördelt sorok csak itt-ott mozdulnak el. Ennek kapcsán említhető meg az *Elmúlt*, amelynek címe egyben a vers első szava is; ez önmagában még nem különösebben érdekes, ám a vers első sora – mintha a szerkesztői szándék a címbe emelt befejezett

melléknévi igenév *helyére* ügvelt volna – egy tabulátornyit arrébb van csúsztatva, érzékeltetve a versben tematizált hiányt. A szonettek strófatagolása is alapos átgondoltságról tanúskodik: egy kivételével minden vers négy-négy-három-három szakaszolású; a kivétel az *Elhasznált idő*, melynek négy-három-négy-három a felosztása. A mondott eltérések nem válnak a verseskönyv kárára, nem bilentik ki a kötetet egyensúlyából, ugyanakkor nem látom az apró elmozdulások valódi poétikai okát sem. Az *Annales* esetében talán a zárójellel elkülönített tizenötödik sor, a „(s amiről hallgat most a krónikás)” metanarratív jellege indokolja a leválasztást, egyben radikális hozzátoldást. Egy pillanatra maradván még a formánál és szerkezetnél – ha végiglapozzuk a kötetet, négy paratextusra bukkanunk, három ajánlásra (vagy hommage-ra) és egy meglehet, szükségtelen alcímre: a *Potifárné elcsábítja Józsefét* alcíme – (*apokrif*) – a kötet nem egy versének címe alá is odakerülhetne.

Fecske Csaba nagy tapasztalattal, magabiztosan kezeli a szonettformát. Az említett strukturális tényezők mellett verseinek alapvető jellemzője a gyakran „csattanós” bölcselkedő zárlat. Ez illik a versek létfilozófiai és erősen elégikus hangulatához: a *Visszalopott idő*, bármennyire meglepő, a visszalopott idő nyomába ered. Sokszor szókimondón bölcséleti líra a Fecske Csabáé, versei a „volt van akkor is ha véget ért” (*Elmúlt*) tudatában gyakorta utalnak a magunkkal hordott múlt bizonyosságára, amit

a jelenben próbálnak nem csupán felidézni, de megragadni is, miközben tisztában vannak az elmúlás, vagyis a továbbhaladás elkerülhetetlenségével. A *Visszalopott idő* számos szöveghelyét lehetne idézni ennek igazolására – ide egyelőre a beszédes című *Elhasznált idő* záró versszaka fér: „elmédrol mint gyertyáról a viasz / csorog lefelé az elhasznált idő / az utolsó cseppig a fény vigasz”.

Ahogy a 2009-ben megjelent *Akinek arcát viselem*, vagy már az ugyancsak említett *Első életem*, a *Visszalopott idő* is nélkülözi a központosítást. Ez az eljárás kiváló lehetőség, hogy a szonett korlátai

Napkút Kiadó, Budapest, 2008

Mert meccseink is elmaradtak, / Nemhogy képei egy nagycsapatnak.”

Roppant impozáns a költő *Album* című ciklusa, amelyben a jogászi zsargonból, pontosabban a római jogból választja az egyes versek címeit; sőt a ciklus műfaját is a jogászi szaknyelv értelmezésében használja. Az *album* ugyanis nem más, mint olyan „fehér tábla, amelyen az új tisztviselő a hivatali év kezdetén számot ad a tanulóveiről, és közzéteszi hivatali programját”, oldja föl a zsargont a költő a lábjegyzetben. Izgalmas, ahogyan az egyes jogi formulák szerint foglalja össze létbölcseleti és élettapasztalatait és – ambivalens, hivatalnoki szerepbe bújtatott, a hivatalnoki szerepet elvállaló – a kor hivatalnoki költőinek

ironikus ars poeticáját. Összegző, szintézisre törekvő, nagy ívű gondolás, remek részekkel (*Album*, *Bona adventitia irregularia*, *Actio de modo agri*, *Saturnalia*), és olyanokkal, amelyekben mintha az újszerűség keresése, az új nézőpont, értelmezés erősebben érvényesülne, mint a gondolat maga, illetve nehézkessé, túlbonyolítottá lesz a máskor oly könnyedén simuló szálingeri versnyelv (*Interpretatio pontificalis*, *Nemo plus iuris* például, ez utóbiből: „Nem ruházhatok át saját magamnál / Többet senkire. Azt, amit ki tudtam / Ügyeskedni a rám hagyott edényből, / Mérik meg, s amit ott hagyok: ígéret, / Mondhatják: sose volt, s magammal / Kell hurcolnom a sírba is.”)

A nehézkesség, túlbonyolítottság, körülményesség korlátozta le az erejét, nagyszerű részletei ellenére is, egyik korábbi művének, az *A sík* című nagy horizontú emberiségkölteményének is – miközben a *Zalai passió*, illetve a *Százegyedik év* elbeszélő költeményeinek nyelve könnyed, elegáns és természetes volt. Ezért számomra úgy tűnik, a költő változatlanul birkózik az 'anyaggal', azzal, hogy a gondolati versben is megtalálja magát, illetve, hogy megújítsa a gondolati verset is. Kivételes tehetsége, problémaérzékenysége, virtuozitása, és 'klasszicizáló' verseinek eddig minősége alapján nem vitás, hogy erre nem kell sokáig várakoznunk.

Hodályroncs (Hortobágy, 1992)

Írók a lecsóban

Cserna-Szabó András: Mérgezett hajtűk

Irodalommal irodalmat nem lehet magyarázni, ahogy lecsót sem lehet kanalazni lecsóval – Babits Mihály és Szerb Antal még jól tudta ezt. Irodalomtörténeti esszéikben ezért megmaradtak kívülről; nem próbálták a bemutatott szerzőt életre kelteni, vele pacsizni vagy éppen helyette élni, s ez a távolságtartás – tegyük hozzá – sokszor nagyobb odafigyelést is kíván a haverkodásnál. Tűnjön bár hidegnek vagy kekknek, a külső elemzéshez mindig alázat kell, az alanyiség időleges feladása, s ha az adott esszé, kritika tényleg jól sikerül, akkor (a szerző mellett) meg hagyja az olvasás és a gondolkodás szabadságát is. A lírai szövegmagyarázat ezzel szemben egyfajta irodalmi parazitaként működik: rákapaszkodik az adott műre, bedolgozza magát, ezért még vitatkozni sem lehet nagyon róla; a technika hátránya, hogy az írás értékei másodkézből kapottak tűnhetnek. Az immanens esszéista csak egy módon törhet ki a választott mű árnyékából: túlírja témáját, és a saját képére formálja; ezt teszi első esszéikötetében Cserna-Szabó András is.

A nagy öregektől eltérően Cserna-Szabó bensőséges hangnemet választ, amit sokszor odáig fokoz, hogy már nem is a szöveget – inkább a írók életét ölti magára, mint jól kitaposott bakancsot. A *Mérgezett hajtűk* 42 – világirodalmi és magyar, néhai és kortárs – életművet „játszik újra” ezzel a technikával. Az író Sade márki kosztümjében, Krúdy asztalánál, Hamvas lugasában tűnik fel, utoljára madarat etet Hrabal

társaságában; szerzők helyett és nevében mesél, mások apropóján tulajdonképpen mindig magáról. Önkenyes eljárás, ám a kötetet végző soron a teljes rátelepedés menti meg, teszi egyedivé: Cserna-Szabó saját prózát ír, amihez csak hozzávaló az életrajzi információ, idézett szövegrészlet; ez a *saját* pedig esszénként is változik: modoros, vicces, színből vagy szívből átélt, levegős, néha pedig fullasztóan tömény, valahogy mégis egylényegű. Irodalmi lecsó, aminek – legyen benne bármennyi zöldség és fűszer is – a végén közös íze, szaftja lesz. Vagy inkább szottyta, ahogy szerző mondaná.

Szép Ernővel indul a kötet, az álmok és a reménytelenség tudójával – miként Cserna-Szabó András jellemzi – aki egyszerre simít és vág gyomron mérgesmézes mondataival, és már itt a második oldalon olvasható az a néhány sor, ami *Mérgező hajtűk* egyik legfontosabb alapfeltevése válik. „A poeta előtt egyetlen komoly kérdés áll, erre kell mindannyiunk egytől-egyig, újra és újra válaszolnia. Létezik-e szerelem? Ha ezt a problémát megoldjuk, az összes többi kérdésre is meglesz a válasz.” Cserna-Szabónak szintén ez az egyik fő kérdése, amit itt, majd Dosztojevskij, Kármán, Boccaccio történetén keresztül is firtat; a másik a halál, a harmadik talán a(z első kettőtől való) félelem. Kezdje bárhonnán, bárkitől, Cserna-Szabó András előbb-utóbb eljut ezekig a végső kérdésekig, a katarzisz pillanatáig, válasz helyett azonban mindig újabb alkotót húz elő a szertárból. Jellemző módon

nem ítél – az egész kötetben talán csak két helyen nevez giccsesnek vagy sikerületlennek egy-egy írást –, helyette a biztonságos szerepbe bújva inkább ki- és eljártssza a történetet. Az állandó azonosulástól azonban kiszámíthatóvá válik. „Az élet ott kezdődik, amikor nem tudod, mi lesz” – írja a címadó Krúdy-darabban a szerző; az egyik legfontosabb mondata, azonban magában ellent mond az egész gyűjteménynek. A *Mérgezett hajtűk* első három-négy szövege után már nem éri nagy meglepetés az olvasót: Cserna kever-kavar és az esszék, eszmék összemosódnak a fazékban: Szindbád igazsága azo-

Magvető Kiadó, Budapest, 2009

simo, Jónás könyve) hangja. Az ezekben a versekben elővezetett témák térnek vissza, variálódnak új és új alakban a kötet lapjain: szembenézés az idővel, az emlékekkel; én és te: mi és a világ; a kétely ereje: tudás-nemtudás egymásra utaltsága; a létbe vetettség egzisztencialista szólamai; bűn és bűnhődés. Amit az *Elrejtetik* című versnek az *Elmúlt* idézett részletére emlékeztető utolsó sorhármása mond, a kötet létszemléletének egészére is érthető: „ami volt és van lesz de nem itt / túl idő és tér határain / újjászületve elrejtetik”.

A *Visszalopott idő* egységes arculatának kialakulásához az is hozzájárul, hogy az ötvenkét vers egy tömböt alkot, nincs ciklusokra osztva. Bakos Katalin illusztrációi mintha lehetővé tennék, hogy az egyes grafikák közé tett verseket egy szövegegység részeként értelmezzük, elsősorban ami a tematikát illeti – a kötetben előrehaladva azonban ez a lehetőség egyre inkább illúzióknak tetszik, az utolsó versekhez érve pedig szertefoszlanak látszik. Egyfelől a versek számát nézve jelentkeznek aránytalanságok (van „ciklus”, amely tizenhárom verset tartalmaz, míg egy másik mindössze

között, ugyanakkor a belső „határok” lebontásával valósuljon meg igazán a versbeszéd szabadsága, ennek nyomán az értelmezése is. Nem csupán az egyes verseken belül érezni ennek hatását – a kötet egésze is izgalmas konstrukcióvá lesz. A nyitóvers, *Az első emberpár* első („a meg-nemlét hosszú álmából ébredt”), és a kötetzáró vers, az *Egy nyár* utolsó sora („elmúlt a nyár az élet megy tovább”) rejtélyesen összecseng, és a Fecske Csaba költészetében sokszor megverselt titokzatos, a létezés előtti és utáni tartomány meglétére irányítja a figyelmet. A bekövetkező jelentéssokszorozódást a gyakori soráthajlások is elősegítik, amelyek túlmutatnak egy-egy versen, s ugyancsak árulkodnak a kötet karakteréről, amennyiben a *Visszalopott időt* az újraolvasás (bibliai jelenetek, emlékek felidézése), az ismert történetek (Rómeó és Júlia, Casanova) újramondása, egymásba játsása felől olvassuk.

Isten, elmúlt idő, szerelem hármastémájára alakítja a *Visszalopott idő* verseit. A kötet első tizenhárom szövege bibliai történetek és karakterek világából épül föl, s rendre áthallatszik rajtuk Babits istenes verseinek (*Fortis-*

„Utazzunk el messze, ahol / önmagára figyel minden út;”

Balázs Imre József: Fogak nyoma

Útkeresés/úton levés, nyomkeresés és elrejtés könyve is Balázs Imre József legújabb kötete, a *Fogak nyoma*. Az út/utazás toposzának látszólagos széttartása mégiscsak az emberhez köthető, még akkor is, ha ebben a szövegvilágban maga az út válik meghatározóvá. Ezt erősíti a borító vizuális megoldása is, melyben ez utóbbi kerül fókuszba, míg az emberből csak a láb látszódik, s az útra vetődő árnyékból konstruálódik meg valamilyen alak. Az úton lévő kövek, nyomok, fényárnyék hatások is a hangsúlyos elemre hívják fel a figyelmet, s a nyitott kompozíció azt a hatást kelti, hogy felénk közeledik ez az alak, s maga az út is elér bennünket.

A kötet hét ciklusa valamilyen módon a már említett toposzt tematizálja. A *Vidranymok* mint nyitó ciklus – BIJ *Vidrakönyvét* idézi meg, annak mitikus szemléletét, mely az egész kötetet is áthatja, s már ebben a ciklusban is a szimbolikus olvasatot támogatja meg. A kezdő vers értelmezését megbonyolítja az a médium, melyen keresztül közvetítődik a vidra útja: „A vidrát az Animal Planet találta ki, / hogy belőhessen egy víz alatti kamerát.” Egy olyan fiktív világba csöppenünk tehát, ahol a valóságot a kamera teremti meg, így a megmutatás is önkényessé válik. A másik problémát a víz feletti és alatti tér szerepeltetése adja, miközben a vidra valódi lényé megfoghatatlan marad. Az azonosíthatóság és ennek kudarca e ciklus minden

darabjának meghatározója, s ez mindig a médiumhoz (víz, fogak nyoma, álmokkép, fénykép, szó) köthető. Ezek közül a nyelv az, mely leginkább megakadályozza a dolgokhoz való hozzáférést, mégis nélkülözhetetlen. Ezt igazolja a *Login: a vidra alakot ölt* is, amelyben nem nehéz felismerni a Szabó Lőrinc-i szövegre történő allúziót, vagy éppen a hauffi mesén keresztül Babits regényét, mely szintén a szubjektum problematikáját tematizálja: „És ahogy a szó elhangzik, / vidrává lesz az ember, / lepkévé a báb / és gólyává a kalifa.” A szókeresés/szótalálás, értelmezés nehézségét a kötet címadó verse fogalmazza meg a legmarkánsabban: „Meggzőktél? Valaki elhurcolt magával? / Rejtekhelyed címe ismeretlen, / betűzőm a fogaid nyomát, / és dörgölöm a csuklóm, kézfejem.” (*Fogak nyoma*). A betűzés, értelmezés azonban nem csak ennek a ciklusnak a sajátja, hanem e szöveggörpusz egészére érvényes.

A második ciklus (*Találkozás a mélyben*) az utazáshoz kapcsolódó jelenségre, a találkozás(ok)ra reflektál. Az *Ignotus a Hotel Borgesben telet* vers alapszituációja – „Hotelszobám cetként hord magában. / Bécsbe, Kolozsvárra vágyom mostanában.” – hívja elő nemcsak az emlékeket, de a *hét-köznap*i verssé írást is. A BIJ szöveg dőlttel szedett sorai ugyanis Ignotus *Tengerparti alkonyat 1*, illetve *Vers* című sorait idézik, megteremtve annak illúzióját,

hogy a versbeszélő maga Ignotus, aki távol lévén otthonától saját sorait citálja különböző léhelyzetekben. A következő darabokban a beszélő személytelensége („hajó vagyok, s vitorla”), az úton levés, s az ehhez kapcsolódó látvány értékelődik fel (*Amszterdam az ablakon kinnéz, Várad, este nyolc, Kertvárosi buszmegálló, A város, Felforgatott bőröndök az úton*). Az, hogy az utazás után felelevenített látvány, kép esetlegessé válik az emlékezés folyamán, azaz „valami nem úgy, nem ott, nem

Koinónia kiadó, Kolozsvár, 2009

nos lesz Don Quijote igazával, a nagy írók szembenéznek a félelem démonával, Isten pedig több írásban is kínjában vihog az emberiségen. Épp ezért a könyvet érdemes inkább részletekben, kivárással olvasni, úgy valóban szórakoztat, nem válik sablonossá.

Cserna-Szabó egyébként nem akar mindig nagyot mondani. Néha felszabadultan vicces, főleg ott, ahol kicsi a tét, és nem kell folyton kalapot emeljen valamelyik nagyság – Hamvas, Nietzsche, Füst – előtt, Ambrus Lajos sértettségéről például úgy ír, hogy abból bármelyik kortárs magára ismerhet. Élvezettel, szinte csámcsogva veti bele magát a gasztronómiai vitákba, és novellát talál hozzá (Simonffy András: *Világlescó*), hogy a témát esszé-szintre emelhesse; könnyű kézzel lát Oscar Wilde és Frida Kahlo portréjához is, pedig komolyan veszi történetüket. Az igazi terep Cserna számára, ha művek apropóján írhat az életről – konkrét szövegvizsgálatra csak ritkán veszi rá magát, igaz, akkor lelkiismeretesen dolgozik: a Mészöly és Bodor-novellák elemzéseiben például együtt indul és gondolkodik az olvasóval – kívülállóként nyomo, nem akar a szüzsé része, részese lenni.

Legyen szórakoztató vagy elgondolkodtató, ebben a meta-irodalomban állandó harc folyik a szövegek között, és az esszéik dinamikája addig marad meg, míg ez a meccs döntetlenre áll. Amikor a választott életmű vagy személy (Hamvas Béla, Weöres Sándor) túl súlyosnak bizonyul, Cserna-Szabó András kifogy a tréfából és megrendültté, rosszabb esetben pedig kenetteljessé válik. Hamvas például nem is irodalomnak, hanem állapotnak tartja, az író pedig lénynek nevezi – ami nagy dolog, hiszen Cserna általában „jószág”-ozni szokta a megidézetteket, mintha kötete karám, ő maga pedig szavakat, szerzőket terelő juhász lenne. Utóbbi a *Mérgezett hajtűk* másik buktatója: az író néha már annyira biztos a dolgában, hogy ha kell, ha nem, forrásait is játékként kezeli. A Don Juant és Karel Čapeket is a pokolra taszító *Skandalum* című novella humora erőltetett, s nem is érthető, miért volt szükség az egész jelenetre; ha már Čapekról esik szó, kisprózái miatt megérdemelt volna egy saját fejezetet, így azonban csak epizódszerepet kapott, azt is egy harmatosabb írásban. Tulajdonosi szemléletre utal az is, hogy Cserna-Szabó előszeretettel használja saját gyártmányú terminológi-

át: visszatérő káromkodása például „a világba!”, ami annyira irodalminak tűnik, hogy szinte fáj élő-beszédben elképzelni. „...kedves prűdek, pietisták és médiatörvényalkotók, jobb, ha tudjátok: dugni, baszni, kefélni (és erről beszélni is) jó dolog” – írja szabad szájjal *Aki nem szop, lop* című esszéjében, ám ehhez képest a lófaszt másutt paciceruzának, a rendeset pedig cicceréző torkos méccsesnek becézi; ja, hogy neki jár a manír – alkotói szabadság, ugye – az ORTT viszont kapja össze magát? Az esszéista rock'n'rollt akar ilyenkor, de elfelejti, hogy az nem egy tánc, és főként nem eszköz; ha komolyan gondolja, hát szóljon a rock Nietzsche halálos ágya mellett is, ne csak Puskin titkos szex-naplójában, úgy az igazi.

Lehet, ez már csak a kritikus rosszindulata, csakhogy a *Mérgezett hajtűk* így, felemásan – irodalom és tudomány, humor és szerepjáték között – is eléri célját. Cserna olyat alakított, amilyet kortárs magyar esszéíró még nem nagyon: úgy ír ismert és kevésbé ismert szerzőkről, hogy az mértékkel, de mindenki számára fogyasztható és élvezhető – gimnazistának és szakmabelinek egyaránt. Meg is fogják enni majd sokan, ebben biztos vagyok.

akkor esett meg, / legyen mellékes;” (*Írnek, skótnak...*) Az utolsó kép az otthonhoz kapcsolódik, amikor az én tükörbe néz, és rájön, hogy az önazonosság kérdése továbbra sem megoldott, mert „semmi sem az övé / (...) Végül elpihen a test, / éjjel ott nyugszik kontúrjai között.” (*Othonteremtő mozdulatok*)

A harmadik ciklus a mesék világához kötődik, hiszen Hans Christian Andersen *A szél meseje Valdemar Daa-ról és leányáról* című szövegét írja át. Maga a pretextus sem egy vidám darab, sokkal inkább a tragikum a meghatározója, ahol a jó-rossz archetipikus kettőssége szinte teljesen hiányzik. Ebben a világban mindenki elhibázottan cselekszik, nem tudják értelmezni az életútjukon fel-felbukkanó jeleket, így a pusztulásuk is törvénytörés. BIJ szövege a Valdemar család sorsára koncentrálna: a feleség halálára, a lányaiéira, illetve az általa készített hajó funkciótlanágára. A kötet világában ezek a szövegek talán éppen arra hívják fel a figyelmet, hogy az (élet)útról le lehet térni, el lehet tévedni.

A negyedik ciklus címe a zene világát erősíti fel: *HG-oratórium*, mely általánosságban a nőnek állít emléket, közelebbről két költőnőnek: Hervay Gizellának és Ana Blandianának. A *Vázlat a nő szocialista típusú átalakításáról* című verset a szerző H. G.-nak ajánlja, s a paratextusként szolgáló sorok („Kezelnek kapát, tűt, írógépet, / Fegyvert, tollat, motort és féket.”) a már jelzett korszak kiáltvány jellegét hangsúlyozzák. Ezzel a látszólagos női egyenjogúságot hirdető részlettel lép dialógusba a BIJ-szöveg, s az iónián túl keserű, tragikus női sorsokat mutat fel: „Mindenhez ért a nő: / csak megérint, s acél, vers és gyermek lesz belőle. / (...) számol, leltárt, kérvényt ír, magának / s levelet fogalmaz földhöz, föld alól.”

Az oratórium műfajának megfelelően drámai hatású, többszólamú kompozíciók ezek. Kiemelkedő a *Blandiana-remix* négy tétele, amely úgy állít emléket Hervay Gizellának (is), hogy idézi a Herder-díjas költő egyik versét, annak Hervay Gizella és BIJ általi

fordítását, s a tragikum oldásaként a negyedik tétel a Hervay-fordítás magánhangzóira íródik. Nem új keletű irodalmi jelenség ez, BIJ költészetében sem az, hiszen az *Ismét másnap* kötet *Improvizációk magán- és mássalhangzókra* szintén kanonikus magyar költők verseinek hangvilágára játszik rá, de gondolhatunk az elhíresült verlainé-i vers hangátíratáira is.

Az ötödik ciklus (*Míntha lefűgöngyöznének*) egyik fő motívuma a műszakérdés. A játékoság itt a meghatározó, valamint a nézőpontok különbözősége. Hol E/I-ben maga a műzsa nyilatkozik meg (*A műzsa lázadása*), hol az alkotói megfogalmazási kísérlet kap hangot a műzsa mibenlétét illetően (*A műzsa a külszák mögül*), máskor – a személytelenséget felerősítő – tervezet formájában történik meg valamiféle szabályszerűségnek a felállítása (*A Műszak Szövetségének Alapszabályzata*). Ez utóbbi szöveg, hangvételében, Szilágyi Domokos *Hogyan írjunk verset* című kompozícióját juttatja eszünkbe.

A másik meghatározó és újra előtérbe kerülő motívum az utazás. Az úton szerzett tapasztalatok összefonódnak a nyelvi tapasztalattal is, a szókeresés-/találás, jelentésképződés örökös problematikájával: „Egy foglyul ejtett szóban / a jelentés felizzik.” (*A mondat eltérítése*), „Ha megtalál az üzenet, / még fontos lenne annyi, / hogy addig lépeget két láb, / míg együtt bír maradni.” (*Mai vers*). A ciklus utolsó, ám annál érdekesebb darabja a *Beleszeretni egy fába*, Ali Smith skót író *Május* című novellájára játszik rá. A pretextus központi motívuma egy virágzó májusi fa, amelynek látványa teljesen megváltoztatja az őt felfedező szemlélő életét, ám arra nem hajlandó, hogy társával osztozzon a látványban. A novella második felében nézőpontváltás történik, s végül a társ is a látvány részesévé lesz: „Amikor a fához érek, ott látlak alatta a sötétben. Hanyatt fekszel a földön. Míntha aludnál. Melléd fekszem a fa alá.” (Ali Smith, *Május*, in: Korunk, 2005/10., ford. Vallasek Júlia.) BIJ verse szintén azzal operál, hogy a jól ismert úton sem vesszük észre a jeleket, nyomokat, képeket, s eljut odáig, hogy ezek akár el is

tűnhetnek („Egy ideje már nem látom a dombon”), így a jelentésük sem lehet segítségünkre a továbbhaladását illetően. A vers azonban azzal oldja ezt a keserű felismerést, hogy ennek ellenére: „Talán le kell néznünk onnan egyszer, / talán ezért választott minket a fa.”

A hatodik ciklus (*És én megmondom, ki vagy*) Kazinczy ismert soraira alludál, másrészt a pszichológizáló asszociatív játékokat is karikírozza. A mások mondják meg, ki vagyok (*Mondj egy hazugságot, és én megmondom, ki vagy. Mond meg, ki vagy, és én megmondom, ki vagy*) szövegekre a protest songokat idéző vers felel (*És én megmondom, ki vagy*), amely viszont a Hobo Blues Band *Ki vagyok én?* című dalára íródott. A műfaji követelményeknek megfelelően a tiltakozás eszközével igyekszik az egyén elkülönöződni a társadalmi meghatározottságtól, még akkor is, ha ezáltal az identitás kérdése megválaszolatlan marad: „Nem vagyok csöves és nem vagyok dedős / nem én.”

Az én/egyen/szobjektum problematikája e versek szövegszervező elve, így az utazás az önmegismeréshez kapcsolódik. Ez történhet a múlt tapasztalatain keresztül (*Vázlat az újévi naplóból, Két medália*), a másikkal, a nyelvhez való viszony által (*A mester kábátja, A félplafon a földön, Alvó dallam, At a hídon*). Az út alternánsai, az ajtó és a labirintus is szerepet kapnak. A lírai én néha elakad az úton: „Önműködő az ajtó, én működök, de ő nem, / s csak rángatom a sarkát e régi-régi képen” (*A félplafon a földön*), olykor ezek funkcióit latolgatja: „A résnyire nyílt ajtóval / három dolgot tehetsz.” (*Amit megtehetsz*), vagy éppenséggel a rekonstrukciót választja (*Újjáépült labirintus*). Elindulásakor vagy egy-egy stáció végén elkerülhetetlen a búcsú, ami viszont mindig egy újabb állomás megtételét feltételezi. A (*Búcsúzni indultam...*) azonban sem a kiindulópontot, sem az érkezést nem tudja rögzíteni, sőt az utat megtévő én félelmeinek is hangot ad azáltal, hogy majdan önnön életútjára sem tud reflektálni a finisben: „Van úgy, hogy az integetés szorosabbra kapcsol, / van úgy, hogy csak szorongsz mégis attól, / hogy

még egy búcsú, s ott leszel egészen, / és nem marad belőled, aki utánad nézzen.”

A kötet utolsó ciklusában az úton levés folyamatából a hazaérkezés mozzanata erősödik fel. Ez az otthonra találás egy másfajta hazát is feltételez, amennyiben Nagy László értékmentészként értelmezett sorait is felidézi a ciklus címe: *Ki viszi haza a buszsofőrt?* Másrészt e kérdés groteszk jellegétől sem lehet eltekinteni, hiszen az utazást, mint professzionális tevékenységet, vagy éppenséggel életformát képviselő buszsofőrhöz kötődik. A közlekedési eszköztől és magától a szerepétől megfosztatott buszsofőr különböző, leginkább megalázó, szituációkban jelenik meg: *A buszsofőr stoppolni indul, A buszsofőr taxira vár, A buszsofőrszállító autóbusz, A buszsofőr a sétatéri tavon csónakázik*. Vannak azonban idilli mozzanatok is, például az útját megszakító s a fiatal feleségnek virágot átadó „sofőrlét” (*Az eltérített autóbusz*), de egy gonosz ötlet nyomán e létformától elszakadni nem tud, s busznak öltöző sofőr képe is megjelenik (*A buszsofőr a bálban*). Másutt a Varró Dániel-paratextusban („A buszvezetők mind mogorvák ...”) megrajzolt visszaélésekkel szemben tiltakozó buszsofőr szólal meg, akinek jó szándékát mi sem bizonyítja jobban, mint egy nyári mozgalom, „A Nyitott Ajtók Napja” el-

gondolása. E gondolatmenetnek a nagyszerűsége azonban nevetésbe torkollik *A buszsofőr feljegyzése egy vonaljegy hátlapjára* című epigramma olvastán, hiszen Szimonidész sírfeliratának travesztiajaként is értelmezhető: „Itt jártam, testvér, mindent megfigyeltem. / A jobbkanyart lehetne élesebben.” Ugyancsak groteszk formát ölt *A buszsofőr temperája*, mivel az általában az alkotáshoz kapcsolható festék ebben a szövegvilágban a bosszúállás eszköze lesz. Ezt fokozza a szövegrétegek hangnemi széttartása, hiszen a zárlat Kosztolányi emelkedett soraiba vált át, többszörös idézettséggel: „Ám most senki ott. / Puhán egy kupak hull aóra, és ő / suttog is talán, hogy: *kék, de halvány, / akár a színes kapuablak árnya / augusztusi délkor a kapualján*.” A buszsofőr-lét a napi rutin után megszűnik, s ez is megnehezíti az én azonosíthatóságát, illetve határainak tisztázását: „A buszsofőr csak estig él, / kialszik, mint a lámpa,” (*A buszsofőr magában*). A *vízi út* fikciójában – Heine *Loreley*-ának mitikus világa nyomán – „Beköltözik a buszsofőr / a vízi árnyékokba.” A végső búcsú a megérkezés szituációjához kötődik, amikor is a buszsofőrnek megadatik az a kegyelmi pillanat, hogy saját utazásának végére reflektáljon: „saját arcára lát a buszsofőr, / amint leszáll, s a tükör lassan elhomályosul.”

BIJ kötete keretesként is felfogható, mely keretet a vidra elindulása és a buszsofőr megérkezése adja. A versnyelv itt is egy sajátos (mítoszi) világ teremtéséhez kapcsolódik, az alanyi és az általános megszólalás a legjellemzőbb, valamint a különböző nyelveket és nyelvváltozatokat tükröző világlátás. Az ehhez kapcsolódó műfaji/műformai rétegzettség (szabad vers, haiku, a zenhez kapcsolódó tanítás, mese, kiáltvány, dal, protest song, klasszikus versformák) a metaforizáció eszközeként jelenik meg. Olyan szövegháló ez, amelynek középpontjában az utazás motívuma áll, de ennek értelmezési módzataiban segítenek az olyan lenyomatok, amelyek különböző alkotók (József Attila, Szabó Lőrinc, Bodor Ádám, Ignóty, Babits, Petőfi, Gogol, Kosztolányi, Heine, stb.) szövegeinek áttűnésére vannak kifizítve.

Ezeknek a nyomoknak, lenyomatoknak az értelmezése ez esetben is az olvasóra hárul, mely az út/úton levés perspektívából mégiscsak az önmegismerés, az eljutás, a megérkezés célját szolgálja. Balázs Imre József *Foga nyoma* című kötetének ilyen olvasata „ünnep volt, mint mikor találkoznak / valahol és valakik; / alagutak keresztetették egymást / lenn, a mélyben.” (*Találkozás a mélyben*)

A verselés gyönyörűsége

Balázs Imre József: Hanna-hinta;
Markó Béla: Balázs kertje;
Lackfi János: A részeg elefánt

A verselés jelen értelmezésben nemcsak a vers kitalálását, megformálását, hanem egyidejűleg a vers mondását, sőt, mondogatását is jelenti. A verselés gyönyörűsége ilyenképpen az írásban, mondásban történő élvezet, a forma öröme elsősorban – amelynek nem kelle-ne elviselhetetlenül könnyűnek is lenni... Ha létezik örömköltészetként definiálható irodalmi képződmény, akkor az valószínűleg (elsősorban a weöresi hagyományokból építkező) rímes-ritmusos gyerekvers. És gyerekversek esetében a legnehezebb kikerülni a formában való felhőtlen és felelőtlen tobzódás csapdáját, hiszen a célkorosztály miatt könnyű engedelmeket tenni a tartalom, az értelem számára. Mondván, elég, ha jól szól, merthogy a gyerekkori mondókák, dajkarímek, önmagukban csak és kizárólag a rigmusról szólnak, az, amit elmondanak akár

szürrealista, badar, vagy égbekiáltó „maraság” is lehet. Jellemzően az aktuális gyerekköltészetben a szigorúan rögzített formákat új tartalommal úgy töltik meg, hogy a versépítkezés meghökkentsen, esetleg megbotránkoztasson, egyáltalán: az elvárások ellenében működjék. Emellett bevett gyakorlat a jelenkori kötött formájú gyerekverseknél a költői értelemben vett halandzsázás, ahol a rím, ritmus prioritása miatt észrevehetően engedményeket tesz a szerző, ez pedig a mű egészét tekintve perszisztáló sutaságot, hiányérzetet eredményez. Az aktuális tendenciákat megerősítve vagy éppen negálva mindenképpen gazdag a gyerek líra-kínálat.

Balázs Imre József versei többnyire a felnőtt hangján szólnak meg, sok kis mikrovilágot nyitnak: csigaházakat, csúszkát, kifliket, rongybabát: egy gyereknek berendezett, gyerekléptékűv átmeretezett, kissé fonák, furcsa létszférát. A *Hanna-hinta* címadó vers mondogató szópárjai tágra nyitják a költői gyereknyelv kapuját: az ismétlődő verssorok alig különböznek egymástól, variációk, futamok egy témára – itt történik is valami a háttérben, mögöttesen: egy kislány hintázik. Ahogyan a *Vidrakönyv* itt öt vidrakölyökről szóló versben él tovább, úgy képeződik le a felnőttvilág valami rímében, ritmusban feloldott, fogyaszthatóvá tett gyerekbirodalom. De a hang elbeszélő hang, s alapvetően egy felnőtté: itt minden komoly, meg-

fontolt, alapos, egyenletes ritmusú végig. Nincsenek benne nagy szakadékok, de ennek megfelelően nagy magaslatok sem. A versek sora receptszerűen alakul: a csigaversektől az állatos, égitestes, játékszerekről szólóig, majd – zárzóknak – altatóversig tart a sor. Formai tekintetben Weöres és Arany mintájától egészen az a-stilizált (vagy éppen ez a felismerhetőség rafinált eszköze?) vidrakölykös versekig, és az azokat követő két szabad versig. A felnőtt nyelvi építkezése a felsorolásban, az ismétlésben véli a gyereknyelv ritmusát feltalálni, a közelítés e módja („Kutyák, varjak,/ varjak, kutyák/ most még kicsik,/ most még puhák.”) hatásos és egyszerű, de itt éppen a zsolozsmák, morzsolók, mondogatók mágikus funkciója hiányzik belőlük, ti. úgy dünyögni, dudorászni, leltározni fel a világot, hogy a nonszensztől az abszurdig belakni ennek terét, ott lenni, nálalétben. A felszabadult nevetés, az öröm hiánya talán a legerősebb, s bár a kötetben található néhány olyan vers (*A csigaház-labirintus*, *A vén zenész a víznél*, *Kút körül*, *Tűz mellett*, *Rongybabá panasz*), amelyik az összedobált szavak sorjázásával akár nonszensz is lehetne, ezekben mégis a megfejtésre irányuló vágy az erősebb, nem a játék – a szerző ugyanis (pl. a „mintha” viszonyzóval) felszólít, hogy az értelmezés, megértés irányába lépünk tovább. Sokféle cselekvés történik ezekben a versekben, ám többnyire inkább a cselekvés leírása, gram-

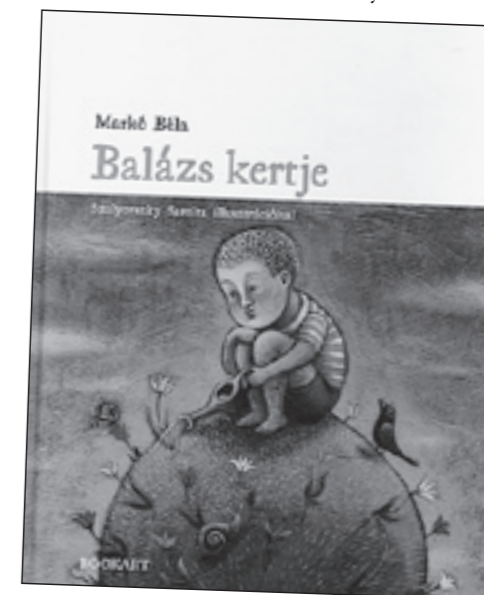
matikailag is olyan a formájuk, mintha elmesélnének valamit, de világuk teljesen nyitott, értelmezhetetlenek. A szigorú nyelvtani értelemben vett megformáltság a halandzsá-lét ellenében hat; a logikailag nem, csak képességükben megfejtethető verssorok mutathatnának a nonszensz irányába, de éppen a játék hiánya, a listázás komorsága akadályozza ezt meg. A *Láz a csigaházban* vers néhány sorának („Lámpák gyúlnak fáradtan,/ rímek jönnek, váratlan./ Testem könnyű, ártatlan,/ versem dallam, tárgyatlan.”) ars poetica-szerű értelmezésével akár magyarázható a gyakori motivátlanság, s talán egy gyerek animisztikus és animáló gondolkodásmódjához történő közeledés szándékával is, de mivel nincsen megnyugvást hozó feloldásuk ezeknek a verssoroknak, ezért idegenek, irritálóak maradnak. A *Hörömű*, *Nyüstifecske*, *Hanna-hinta* és *A vidrakölyök játéka*inak leplezetlen nyelvjátékai a játékjelleg előtérbe tolásával feloldják az értelmezéskényszert, és ahol egy *Dukász dodong*, abban a versben bármi megtörténhet – ahol tér van rá, ott működhet a képzelet. A versek egyenletes, kitaró érzellemszerűségét, a távolságtartó leírások idegenségét csak erősíti az illusztrátor. Keszeg Ágnes képein mintha-bábok ücsörögnek, végig egyformán fehér, katatón arccal (csupán a „cirmos cicánka” tud boldog lenni: ő mosolyog) – hiába, hogy mozdulatokat rajzol, gombaszemű, halott lényei Neil Gaiman *Coraline*-ját idézően valóban szorongatóak. A riasztóan abszurd életteleniséget néhol bemozdítja, szerencsésen oldja egy-egy gyerek-szöveg („Elvitt a patkány három galambot./ Most ott vannak nála, vendégségben./ Télen visszahozza őket,/ és mindenki nagyon fog örülni”), de összességében ez mégis kevés. A nyelvi zsonglorkodás esetenként végtelen burjánzásának köszönhetően nyugodt, kiegyensúlyozott építkező gyerekversekből egyre kevesebb születik a mai magyar gyerekirodalomban, s jó, hogy ez a kötet létrejött – de a világ versebe sedésén kívül többet: hangulatot, valamilyet legalább, vártam tőle.

Egy kertnek tagadhatatlanul van hangulata. Legalábbis egy ideáltipikus kertnek, amelyen Markó Béla kötetében nyílik. *Balázs kertje* gyerekkorunk kertje, az (elvesztett) éden: nem kalandokra hívó, veszélyes, izgalmas vadon, hanem biztonságos menedék. Ebben a kötetben kertségének minden nélkülözhetetlen feltételével járható be: tele van virágokkal, orgonával, magnóliával, roskadásig gyümölcsökkel, a ribizskétől a dióig, és mindenféle kerti állattal: békával, tücsökkal, méhekkal, harkállyal és még rengeteg egyéb-bel. Paradicsomi bőssége nemcsak tavaszi zsongást, illatszökőkutat, „csuromfőhér” viráguhogást jelent, nyáron kánikula és vihar tombol, csupa csillag az ég is, őszszel hóharmat és sündisznópostás szuszog, télen mázsányi hómezők lepik. A *Gazdagok vagyunk mi* a leghosszabb vers, mintegy tartalomjegyzékként, kincses gyűjtemény leltárjaként összegzi mindazt, amiről e kötet szól. Az alcímbe írtak szerint egy gyereknek készült e lajstromozás, egy felnőtt nemcsak felkonferálja, hanem ezzel egyidejűleg a gyerek köré ülteti a kertet, valójában a világot domesztikálja azzal, hogy élő birodalmat kerít köréje: a csupa ismerősből, *levésből* összeálló világ pedig élhető világ. Az évszakokénti barangolásra pontosan konstruált szerkezetet, a versformák mindvégig konstans kiegyensúlyozottságának ritmusát és ezzel együtt a kert otthonosságát megtörik ugyan az állatkert lakóit bemutató (a szójátékokra, majd-hogy rímisztórára építkező) nyelvtörő-szerű versek, ám ugyanakkor univerzális is tágítják e kert határait: Balázs kertje egyetemes, a természet egészét integrálja („ragyog a mindenség/ épp a háznék felett”). E kert ideájában az ember ugyan kizárólag szemlélként pozícionálható (az egyetlen ember-szereplő a kötetben a nagymama, de ő is csak úgy része a kertnek, hogy szervesül, „egyre inkább bagolyodik”), de itt a szerzőnek, az olvasónak – ha többnyire nincs is jelen a verseknél – a reflexió, a személyes érintettség, az érzelmi viszonyulás lehetőségként adódik (*Tavaszi szökőkút*, *Anna magnóli-*

ája, *Csuromfőhér*, *Milyen állat kell nekünk?*, *Hóharmat*). Az ismerőség nyugalma paradox módon úgy teremődik meg, hogy Balázs kertje és annak lakói folytonos mozgásban, zsongásban vannak. Itt minden él: nyüzsgő, tesz-vesz az összes állat és velük együtt forr és bugyborékol az illat, pördül-fordul, incselkedik a magnólia, kavarnak a szilvavirág-pelyhek, kacérkodik, illeg-billeg a ribizske, dühöng, pukkadozik a szamóca, a nyár ágaskodik, nyerit, „izmai megfeszülnek”, még odafenn az angyalok is robogva versenyeznek egymással. A természeti jelenségek megszemélyesítésének és a tájleíró, természetet bemutató gyerekverseknek máig élő, erős hagyományai vannak az erdélyi gyerek lírában Áprily Lajostól Kányádi Sándorig, s e verstípus jelenkori elfogadtságának s továbbélésének feltétele a nyelvnek a játék irányába történő megújítása. Egyrészt szójátékok, saját szótalálmányok, kihagyott, rontott rímek, meg nem nevezhető formák, vagy éppen tartalomhoz alakuló ritmustörések kellenek ahhoz, hogy e versek a sematikus, megszokott „tájleíró” vagy „állatverses” építkezéseknél többet nyújtsanak. Annál is inkább kihívás ez, mivel a kötet (már a címben jelzett) tematikája is a nosztalgia irányába vezet az értelmezést. Néhány

Koinónia, Kolozsvár, 2009.

Bookart, Csíkszereda, 2009.

pontosan eltalált, erős képpel (*Ribizskebokor, Ilyen nagy sáska?, Száz mázsa hó*) új, néhol meghökkentő világot teremt a szerző, így sikerül úgy továbbvinni a szó szoros értelmében klasszikus gyerekvers stílusjegyeit, hogy mégsem lesz avítottá vagy unalmassá. Néhány skandálós, didaktikus versikétől eltekintve (*Szamóca, Kié a meggy?, Méhek, Téli kosztosok*) nyugodt, szemlélődésre, (kerti) kutakodásra alkalmas a kötet. Szulyovszky Sarolta grafikáinak Kis herceg-allúziói, a maguk határozott kontúrjaival valóság fölöttivé, még inkább meséssé emelik e világot.

De lehet a gyerekvilág csupa ricsaj is – ennek megfelelően a világ föltérképezése pedig nem nyugodtan böngésző, hanem mohó és féktelen. Lackfi János gyerekverskötete, *A részeg elefánt* ebből a pozícionálásból érthető és szerethető meg: a versek (és Molnár Jaqueline zseniális, erős szín és formavilágú illusztrációi) itt a költő gyerekvilág-birtokbavételének örömeiről és a gyerekvilág-birtokbavételének fáradhatatlanságáról szólnak. A kötet 86 versből álló anyaga a létezők, dolgok, álmok, kitalált szörnyek, szöszök, tejfogak, radírmocskok felvillantásával a (gyerek)világ egészét, a teljest képezi le. E vállalás már szándékában és költői teljesítményként is heroikus: a témák sokrétűsége létrehozhat egy autentikusan zajos és színes gyerekvilágot, s a versek sokszólamúsága, a ritmikai variációk is briliánsak – de a mindent megmutatni akarás, a válogatás nélküli gazdag kínálat óhatatlanul ellenhatást válthat ki. Gyerekirodalmi mintaeértékűen sorjáznak a kötetben állatos versek, cirkuszosak, medvések, iskolások; van vers járművekről, egzotikus helyekről, masztodonról, a csokis keksz (írjuk ki, Pilóta) evésének rejtelméről és még a sugárfertőzésről vagy a fenyegető ekcémáról is – tudatosan, precízen felépített gyerekvilágról van szó. A tematikai újdonságok mellett a néhol abszurdba hajló neologizmusok hivatottak arra, hogy

hitelesítsék, abszolút módon mává avassák a verseket („mindenki zenét hallgat a cuccán:/ mobilon, walkmanen, MP3-on”, „Ha nagy leszek,/ mikroprocesszor leszek,/ meghajtom én a világot,/ mint hashajtó szeszek!”). A gyerek- és felnőttzsleng szavaival kiegészülve vibráló, meghökkentő versvilág teremődik a kötetben, és ebben

Móra Kiadó, Budapest, 2009.

a szemantikai térben (ahol „leányáz” az, aki „csupa ideg”, a beszélő meg „lerúgná”, „szétpofozná”; nincs „kecmec”, aki „béna”, annak „letépik a fejét”, „kigúvad” a szeme, és a legszebb vallomás az, hogy „úgy szeretlek, mint a tetvet”) a minél nagyobb hatás szelekciós elve dominál. Az élet-szerűség, a mindennapi nyelvhez való közelítés kétségtelenül szórakoztató – de ennek oka éppen az, hogy az adott nyelvi környezetbe nem illeszkedőek ezek az esetenkénti erős kiszólások/ beszólások, hiszen az olvasói elvárások ellenében működnek: azért hatnak, mert versben olvassuk őket. Néhány, a jó ízlés határát éppen csak súroló kifejezéssel mintegy cinkossá avanszál a gyerekolvasó, hiszen itt egy felnőtt kacsintott össze vele, úgy, hogy őt is felnőttként kezel. Üdvözlendő a gyereknyelvhez és a mindennapok szövegeihez közelítés szándéka, és nem a leereszkedő, tanító bácsis költészeti hagyomány, vagy a költészet

(mint olyan) emelkedettsége hiányolható, de az egyensúly nagyon kényes az üres jópofáság meg a valóban izgalmas, mondjuk úgy, intellektuálisabb humor között. A távolságtartásból adódó ironia híján e versszövegek (poétikai és szituációs) játékértéke nem elég erős, s ha csak iskolás átköltés-szintű szövegek jönnek létre, annak jelen esetben megkérdőjelezhető a szükségessége, vagy legalábbis kötetben való megjelenése (pl. *Kaland a boltban, Slágergyümölcsök, Trágár beszéd, Becsapós vers*). Az ilyen típusú versek nagy számban előfordulva elsősorban saját különlegességük ellenében dolgoznak, egyszerűen kioltják egymást, másrészt meg a recepció irányából is negatív előjellel működnek. A gyerekolvasóknak a fent említett cinkos összekacsintás miatt tökéletesen működnek a szövegek, ez a fajta játék – írhatnám, nyelvi tabutörés. (Már a kötetcímben használt, a későbbiekben többször ismétlődő részegség motívuma is ebbe az irányba tereli az olvasást, ti. valami tilalmas, izgalmas dolog történik a felnőttek világában, ez most lelepleződik, verstéma vagy -kellék lesz belőle, így felértékelődik.) Am potenciálisan a felnőtt olvasók ellenérzését válthatja ki, nem kizárólag a szóhasználat miatt, de nyelvhasználatától nem egészen függetlenül, az abból látható költői attitűd okán. Az értelmezés azonban többirányú, így éppen a kötetet *trendivé* minősíthető említett nyelvi elhajlások miatt lehet akár zseniális Lackfi János kötet, hiszen az a rugalmasság, ahogyan természetes módon integrál majd’ mindent, pontosabban mindent a verseibe, elismerésre méltó költői teljesítmény. A bravúros ritmikai megoldások és a kimeríthetetlennek tűnő költői ötletelések – a zseniális szócsinálmányoktól kezdve („Nyuszimikulás”, „semmiplazmatévé”, „neonkulimász”, „kölcsonhőrcsög”) a gyakori versvégi csattanókig (*Műlovarnő, Petelét, Veszélyes trópusok, Legjobb autók*) vagy az anyanyelvi játékként

apoztrofálható, néhol sajnos kizárólag anyanyelvi játékként, költői csuklógyakorlatként értékelhető szövegekig (pl. *Oda-visza, Névrejtegetők, Leskelődők, Dicsekűvös*) – a szelekció hiánya miatt nem működnek igazán. A nyelvvel való játék végtelen variációs lehetőségétől megrészegülve nehéz távolságot tartani, kontrollt beiktatni a szerző-

nek, és ilyen versmennyiségnél óhatatlanul a kötetben maradnak a kizárólag az ötlet szintjén megragadó darabok. Egy jó gyerekverskötet lehet sokszínű, sokszólamú, szó szerint és átvitt értelemben is tarka, ám a kisközlés vagy ovis rigmusok nyelvi szintjén és formai megoldásain túl nem mutató darabok nélkül nemcsak a kompozíció erősödne,

de talán a felnőtt olvasótábor is gazdagabb lenne néhány rajongóval. A *túl sok* jelző mennyiségi értelemben is helytálló értékítélet e kötet kapcsán, ám ez csak okozat: ezzel szoros összefüggésben a versek túlpörgött, „hiper-turbólökédék” szövegelései talán viccesek, de kihátrálásra készíthetően agresszívak is egyben – akár egy részeg elefánt.

Széláráló (Oroszlána, 1982)

Az előző számunk tartalmából

Lövétei Lázár László, Orbán János Dénes, Fekete Vince, Karácsonyi Zsolt, Papp Attila Zsolt versekkel, Esterházy Péter prózával, Bedecs László tanulmány-nyal idézi a 125 éve született Kosztolányi Dezsőt

Vaszilij Bogdanov, Géczy János, Hizsniai Zoltán, Lanczkor Gábor, Rapai Ágnes, Balla D. Károly versei

Nagy Koppány Zsolt, Bezsenyi Tamás prózája

Dérczy Péter, Halmai Tamás, Tarján Tamás tanulmánnyal köszönti a 60 éves Esterházy Pétert

Elek Tibor, Papp Ágnes Klára, Vincze Ferenc tanulmányai dogozzák föl a romániai fiatalabb írónemzedékek munkásságát

Egressy Zoltán Az isten lába címmel közöl egyfelvonásos drámát

Kritikák Kovács András Ferenc, Hizsniai Zoltán, Egressy Zoltán, Halmai Tamás kötetéről és a Székelyföld évkönyv 2010 című kötetéről

Bárka

IRODALMI, MŰVÉSZETI ÉS TÁRSADALOMTUDOMÁNYI FOLYÓIRAT

Megjelenik kéthavonta. Kiadja a Békés Megyei Jókai Színház

Felelős kiadó: Fekete Péter igazgató. Szerkesztőség: 5600 Békéscsaba, Andrásy u. 3.

Telefon: 66/519-558, Fax: 66/519-560, E-mail: barkaszerk@barkaonline.hu; Internet: <http://www.barkaonline.hu>

Szerkesztőségi fogadóórák: hétfőn 14.00–16.00 óráig.

A lapot tervezte: Lonovics László

HU ISSN 1217 3053

Nyomdai kivitelezés: Kolorprint Kft., Békéscsaba

Megrendelhető a szerkesztőségben. Előfizetési díj: 1 évre 2400 Ft.

Terjeszti a LAPKER Rt.

„Meg nem rendelt” kéziratot csak nyomtatott formában, postai úton áll módunkban fogadni. Kéziratokat nem őrzünk meg, de minden, felbélyegzett válaszbörítékkal ellátott küldeményt megválaszolunk.